

**MASARYKOVA
UNIVERZITA**

PEDAGOGICKÁ FAKULTA

**Francouzská sekce podzemní univerzity
v Brně (1985–1989)**

Diplomová práce

Bc. JIŘÍ SÝKORA

Vedoucí práce: Mgr. Marcela Poučová, Ph.D.

Katedra francouzského jazyka a literatury

Brno 2024

MUNI
PED

Bibliografický záznam

Autor:	Bc. Jiří Sýkora Pedagogická fakulta Masarykova univerzita Katedra francouzského jazyka a literatury
Název práce:	Francouzská sekce podzemní univerzity v Brně (1985–1989)
Studijní program:	PdF N-FJ2 Učitelství francouzského jazyka pro základní školy, magisterský studijní program
Studijní obor:	Učitelství francouzského jazyka pro základní školy
Vedoucí práce:	Mgr. Marcela Poučová, Ph.D.
Rok:	2024
Počet stran:	208
Klíčová slova:	normalizace, bytové semináře, podzemní univerzita, disent, Brno, česko-francouzské vztahy

Bibliographic record

Author: Bc. Jiří Sýkora
Faculty of Education
Masaryk University
Department of French Language and Literature

Title of Thesis: The French Section of the Underground University in Brno
(1985–1989)

Degree Programme: Pdf N-FJ2 Teacher Training for Primary and Lower Secondary
Schools, Master's degree programme

Field of Study: Lower Secondary School Teacher Training in French Language

Supervisor: Mgr. Marcela Poučová, Ph.D.

Year: 2024

Number of Pages: 208

Keywords: normalization, housing seminars, underground university, dissent,
Brno, Czech Republic-France relations

Anotace

Tato diplomová práce představuje francouzskou sekci tzv. podzemní univerzity v Brně, tedy neoficiální bytové semináře, na které byly v letech 1985–1989 zvány významné osobnosti francouzského akademického prostředí. Práce je sestavena ze tří částí. Teoretická část shrnuje vývoj československých dějin po druhé světové válce a zabývá se oficiálním vzděláváním během tzv. normalizace. Popisuje též podzemní univerzity jako obecný fenomén. Zaměřuje se rovněž na pražské bytové semináře a přibližuje i anglickou část podzemní univerzity v Brně. Empirická část představuje výsledky výzkumu, který se ubíral třemi směry. Nejprve jsou na základě archivních materiálů a rozhovorů s pamětníky detailně a chronologicky popsány realizované cesty francouzských akademiků do Brna, poté jsou shrnuty výsledky analýzy samizdatové produkce sledované brněnské skupiny a rovněž jsou představeny informace, které měly československé bezpečnostní složky k dispozici o existenci a činnosti francouzské podzemní univerzity. Didaktickou část tvoří projekt na téma „Vývoj česko-francouzských vztahů ve 20. století“.

Abstract

The diploma thesis presents the French section of so-called underground university in Brno – housing seminars to which important personalities of the French academic milieu were invited in the years 1985–1989. The thesis is divided into three parts. The theoretical part summarizes the development of Czechoslovak history after World War II and deals with official education during the so-called normalization. It also describes underground universities as a general phenomenon. It focuses on the Prague housing seminars and expounds the British part of the underground university in Brno as well. The empirical part presents the results of the research which went in three directions. First, in the basis of archival materials and interviews with witnesses, the journeys of French academicians to Brno are described in detail and chronologically, then the results of the analysis of the samizdat production of the studied Brno group are summarized and finally, the information known to the Czechoslovak security forces about the existence and activities of the French underground university is presented. The didactic part consists of a project on the topic “Development of Czech Republic–France relations during the 20th century”.

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracoval samostatně s využitím pouze citovaných pramenů, dalších informací a zdrojů v souladu s Disciplinárním řádem pro studenty Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity a se zákonem č. 121/2000 Sb., o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon), ve znění pozdějších předpisů.

V Brně dne 20. 4. 2024

.....

Jiří Sýkora

Tato diplomová práce vznikla s přispěním Grantové agentury Masarykovy univerzity v rámci Programu podpory studentského výzkumu – Podpora vynikajících diplomových prací, číslo projektu MUNI/C/1656/2022.

Poděkování

Na tomto místě bych rád poděkoval především paní doktorce Marcele Poučové, a to za její vždy vstřícný a lidský přístup a za její cenné rady, které mě provázely během celého studia. Děkuji také všem pamětníkům, kteří se podělili o své vzpomínky, a všem odborníkům, se kterými jsem byl během realizace výzkumu v kontaktu. Obrovské díky patří i Kamilce, která mi byla po celou dobu oporou.

OBSAH

ÚVOD	16
TEORETICKÁ ČÁST	18
1. ZÁKLADNÍ BODY VÝVOJE ČESKOSLOVENSKA VE 2. POLOVINĚ 20. STOLETÍ	18
1.1. SHRNU TÍ OBDOBÍ LET 1945–1960	18
1.2. ŠEDESÁTÁ LÉTA A PRAŽSKÉ JARO	19
1.3. OBDOBÍ TZV. NORMALIZACE	21
1.4. UDÁLOSTI ROKU 1989.....	25
1.5. POLISTOPADOVÉ OBDOBÍ.....	27
2. VLI V NORMALIZACE NA ČESKOSLOVENS KÉ VZDĚLÁVÁNÍ.....	30
2.1. VZDĚLÁVACÍ SOUSTAVA.....	30
2.2. ZÁKLADNÍ A STŘEDNÍ ŠKOLY BĚHE M TZV. NORMALIZACE.....	32
2.3. VYSOKÉ ŠKOLY BĚHE M TZV. NORMALIZACE	37
3. FENOMÉN PODZEMNÍCH UNIVERZIT	43
3.1. VYMEZENÍ POJMŮ	43
3.2. PODZEMNÍ VZDĚLÁVÁNÍ V ZAHRANIČÍ.....	44
3.3. PODZEMNÍ VZDĚLÁVÁNÍ V PRAZE	46
3.3.1. Významné pražské podzemní semináře.....	46
3.3.2. Semináře Julia Tomina a vznik Jan Hus Educational Foundation	48
3.3.3. Vznik Association Jan Hus a francouzští akademici v Praze	52
4. PODZEMNÍ UNIVERZITA V BRNĚ.....	54
4.1. POČÁTKY BRNĚNSKÝCH AKCÍ	54
4.2. KONCEPCE BRNĚNSKÝCH BYTOVÝCH SEMINÁŘŮ	56
4.3. HLAVNÍ TVÁŘE PODZEMNÍ UNIVERZITY V BRNĚ.....	59
4.3.1. Jiří Müller	60
4.3.2. Petr Oslzlý	60
4.3.3. Miroslav Pospíšil	61
4.4. SHRNU TÍ NÁVŠTĚV Z VELKÉ BRITÁNIE	63
4.5. SAMIZDAT A UMĚNÍ SPJATÉ S PODZEMNÍ UNIVERZITOU V BRNĚ.....	65
4.5.1. Samizdatová činnost – edice Prameny.....	65
4.5.2. Činnosti spjaté s uměním	67
4.6. VZDĚLÁVACÍ NADACE JANA HUSA	69
EMPIRICKÁ ČÁST	72
1. FRANCOUZSKÁ SEKCE PODZEMNÍ UNIVERZITY V BRNĚ A ASSOCIATION JAN HUS	74
1.1. OSOBNOSTI SPJATÉ S FRANCOUZSKOU SEK CÍ PODZEMNÍ UNIVERZITY A ASSOCIATION JAN HUS	74
1.1.1. Milan Jelínek	74
1.1.2. Jana Jelínková	79
1.1.3. Francouzské osobnosti.....	79
1.2. VZNIK A FUNGOVÁNÍ ASSOCIATION JAN HUS (1981-1990).....	81
1.3. FINANČNÍ A MATERIÁLNÍ PODPORA	85
2. ROK 1985	87
2.1. JEAN-CLAUDE ESLIN A OLIVIER MONGIN V BRNĚ (LISTOPAD 1985).....	87
2.2. NATHALIE ROUSSARIOVÁ V BRNĚ (KONEC ROKU 1985).....	90
2.3. SHRNU TÍ CEST Z ROKU 1985	91
3. ROK 1986	91
3.1. JEAN MICHEL BESNIER V BRNĚ (KVĚTEN 1986)	92
3.2. NATHALIE ROUSSARIOVÁ V BRNĚ (ČERVEN 1986).....	93
3.3. ANDRÉ ENÉGRE N A CLAUDE HABIBOVÁ V BRNĚ (ŘÍJEN 1986)	94
3.4. SHRNU TÍ CEST Z ROKU 1986.....	96
4. ROK 1987	97
4.1. MIGUEL ABENSOUR A FRANÇOISE COBLENCOVÁ V BRNĚ (LEDEN 1987).....	98
4.2. JEAN-LOUP THÉBAUD V BRNĚ (ÚNOR/BŘEZEN 1987)	98
4.3. PIERRE KAUFMANN V BRNĚ (DUBEN 1987).....	99
4.4. YVES GEFFROY V BRNĚ (ŘÍJEN 1987)	100
4.5. CATHERINE CHALIEROVÁ A CHANTAL DEMONQUOVÁ V BRNĚ (LISTOPAD 1987).....	102

4.6. SHRNU TÍ CEST Z ROKU 1987	103
5. ROK 1988	104
5.1. BERNARD FABRE V BRN Ě (LEDEN 1988)	105
5.2. NATHALIE ROUSSARIOVÁ V BRN Ě (ÚNOR 1988).....	107
5.3. PIERRE-JEAN LABARRIÈRE V BRN Ě (BŘEZEN 1988)	109
5.4. MARC-VINCENT HOWLETT V BRN Ě (KVĚTEN 1988).....	110
5.5. JEAN-CLAUDE ESLIN V BRN Ě (ZÁŘÍ 1988).....	112
5.6. BERNARD FABRE V BRN Ě (ŘÍJEN 1988).....	113
5.7. SHRNU TÍ ROKU 1988	114
6. ROK 1989	116
6.1. SABINE BOLLACKOVÁ V BRN Ě (LEDEN 1989)	116
6.2. ANNE SALOVÁ V BRN Ě (ÚNOR 1989).....	118
6.3. VALÉRIE LOWITOVÁ V BRN Ě (BŘEZEN 1989)	118
6.4. ALAIN FINKIELKRAUT V BRN Ě (KVĚTEN 1989).....	119
6.5. PIERRE-JEAN LABARRIÈRE A GWENDOLINE JARCZYKOVÁ V BRN Ě (ČERVEN 1989)	119
6.6. BERNARD FABRE V BRN Ě (ČERVENEC 1989)	121
6.7. JEAN-LUC A MARIA PETITOVÍ V BRN Ě (ZÁŘÍ 1989)	122
6.8. BERNARD FABRE V BRN Ě (LISTOPAD 1989)	122
6.9. CHARLES MALAMOUD V BRN Ě (LISTOPAD 1989)	122
6.10. SHRNU TÍ ROKU 1989	122
7. 90. LÉTA	124
7.1. XAVIER GALMICHE V BRN Ě (LEDEN 1990).....	126
7.2. JACQUES MESSAGE A NATHALIE ROUSSARIOVÁ V BRN Ě (ÚNOR 1990)	127
7.3. LOUIS-SALA MOLINS V BRN Ě (KVĚTEN 1990).....	128
7.4. FRANÇOIS RIVENC V BRN Ě (ČERVEN 1990).....	128
7.5. SHRNU TÍ ROKU 1990	129
7.6. SEZNAM NÁVŠTĚVNÍKŮ BRNA 1991-1997	129
8. SAMIZDAT.....	131
8.1. DOPLŇUJÍCÍ INFORMACE Z ROZHOVORU S JANOU JELÍNKOVOU	131
8.2. ANALÝZA SAMIZDATOVÉ PRODUKCE ULOŽENÉ V LIBRI PROHIBITI	132
8.2.1. Analýza témat samizdatové produkce Milana Jelínka a Jiřího Müllera	133
8.2.2. Analýza národnosti původních autorů samizdatové produkce Milana Jelínka a Jiřího Müllera.....	135
9. FRANCOUZSKÁ PODZEMNÍ UNIVERZITA A ČESKOSLOVENSKÉ BEZPEČNOSTNÍ SLOŽKY	137
9.1. ROK 1985	138
9.2. ROK 1986	139
9.3. ROK 1987	141
9.4. ROK 1988	143
9.5. ROK 1989	146
9.6. SHRNU TÍ A ANALÝZA INFORMACÍ VYPLÝVAJÍCÍCH Z PRAMENŮ ABS.....	147
DIDAKTICKÁ ČÁST	150
PLAKÁT 1.....	153
PRACOVNÍ LIST K PLAKÁTU 1	154
PRACOVNÍ LIST K PLAKÁTU 1 (vyplněný).....	155
PLAKÁT 2.....	157
PRACOVNÍ LIST K PLAKÁTU 2	158
PRACOVNÍ LIST K PLAKÁTU 2 (vyplněný).....	159
.....	Chyba! Záložka není definována.
PLAKÁT 3.....	162
PRACOVNÍ LIST K PLAKÁTU 3	163
PRACOVNÍ LIST K PLAKÁTU 3 (vyplněný).....	164
PLAKÁT 4.....	167
PRACOVNÍ LIST K PLAKÁTU 4	168
PRACOVNÍ LIST K PLAKÁTU 4 (vyplněný).....	169
PLAKÁT 5.....	171
PRACOVNÍ LIST K PLAKÁTU 5	172
PRACOVNÍ LIST K PLAKÁTU 5 (vyplněný).....	174
PLAKÁT 6.....	177

<i>PRACOVNÍ LIST K PLAKÁTU 6</i>	178
<i>PRACOVNÍ LIST K PLAKÁTU 6 (vyplněný)</i>	179
ZÁVĚR	181
RÉSUMÉ FRANÇAIS	185
BIBLIOGRAFIE	195
PŘEHLED POUŽITÝCH ZKRATEK	206
SEZNAM PŘÍLOH	208

ÚVOD

Diplomová práce se bude věnovat francouzské části „podzemní univerzity“ v Brně, jejíž bytové semináře jsou vnímány jako významná aktivita brněnského disentu v období tzv. normalizace. Do tehdejšího Československa byly zvány významné osobnosti ze západní Evropy, které přednášely v neoficiálních seminářích. Jednalo se zejména o filozofy, jejichž myšlenky a názory neměly v socialistickém Československu své místo, ale také o politology, sociology a umělce. Dle původu přednášejících lze hovořit o anglické a francouzské sekci podzemní univerzity, které byly systematicky podporovány zahraničními nadacemi Jana Husa (britskou The Jan Hus Educational Foundation a francouzskou Association Jan Hus).

Podzemní univerzitě bylo i přes její důležitost z hlediska svobodného vzdělávání a demokratického myšlení v totalitním režimu věnováno méně pozornosti, než by si zasloužila. Tato práce se zaměří především na francouzskou sekci, jelikož její činnost nebyla dosud v českém prostředí popsána.

Teoretická část této práce stručně popíše vývoj Československa po druhé světové válce s důrazem na období tzv. normalizace. Dále objasní, jakým způsobem komunistický režim zasahoval do vzdělávání na všech úrovních, přičemž bude vzhledem k tématu zdůrazňováno vysoké školství a také role společenskovedních předmětů na všech stupních škol. Poté budou shrnuty podzemní univerzity jakožto širší fenomén, který existoval nejen v Československu, ale i v dalších státech východního bloku. Větší část bude věnována popisu pražských neoficiálních seminářů, díky nimž nakonec začali čeští disidenti spolupracovat nejprve s oxfordskými, následně i s pařížskými akademiky. Víme, že se tato spolupráce později rozšířila i mimo Prahu a právě brněnská podzemní univerzita bude na základě dostupné literatury v teoretické části rovněž obecně popsána, a to zejména její specifická koncepce a odlišnosti od pražských seminářů. Dále tato část představí osobnosti spojené s anglickou částí podzemní univerzity, její aktivity a některé cesty britských akademiků do Brna.

Cílem empirické části práce bude popsat, analyzovat a zhodnotit význam francouzské části podzemní univerzity, která v Brně existovala mezi lety 1985–1989. Výzkum bude v rámci empirické části veden třemi směry. Nejprve budou pro naplnění deklarovaného

cíle práce prostudovány prameny v archivech ODKAZ v Brně a La Contemporaine v Nanterre ve Francii, které dosud nebyly zkoumány. Rovněž bude uskutečněno několik rozhovorů s českými a francouzskými pamětníky. Nashromážděné informace budou v diplomové práci seřazeny chronologicky dle jednotlivých let a kromě základních informací o nejvýznamnějších osobnostech se bude empirická část zabývat zejména detailním popisem všech známých uskutečněných cest z Francie do Brna, a to včetně následné analýzy.

Druhý směr výzkumu se bude zabývat samizdatovou tvorbou brněnské skupiny a jeho cílem bude objasnit, která témata byla pro danou skupinu ve sledovaném období nejzásadnější, přičemž se domníváme, že nejpočetnější skupinu budou tvořit filozofická témata. Na základě výzkumu v knihovně Libri Prohibiti bude vytvořen seznam publikací spjatých s hlavními protagonisty brněnské podzemní univerzity a díky tomu budou moci být tato témata charakterizována. Kromě témat se bude výzkum zabývat i rozborem národností původních autorů samizdatově vydaných publikací. Předpokládáme, že vzhledem k orientaci skupiny na přijímání zahraničních návštěvníků budou i tito autoři z většiny zahraničního původu (zejména Britové, Francouzi).

Poslední částí výzkumu bude analýza pramenů v Archivu bezpečnostních složek v Kanicích. Jelikož je k dispozici literatura zabývající se StB ve vztahu k anglické části podzemní univerzity, máme důvod se domnívat, že i francouzskou sekci mocenské struktury sledovaly. Cílem této dílčí části výzkumu bude objasnit, jaké informace měly mocenské složky státu o existenci francouzské podzemní univerzity v Brně a do jaké míry se jim podařilo odhalovat její aktivity.

Vzhledem k tomu, že téma diplomové práce se zabývá specifickým obdobím vztahů mezi Československem a Francií, didaktická část diplomové práce představí projekt na téma „Vývoj česko-francouzských vztahů ve 20. století“, který se bude skládat z šesti plakátů, přičemž každý plakát bude opatřen didaktickým listem. Tento projekt by měl být chápán jako přiblížení šesti určujících momentů vztahů mezi těmito zeměmi žákům základních a středních škol. Projekt pracuje s vizuálními a textovými médii a zapojuje česky i francouzsky psané prameny, čímž spojuje výuku dějepisu a francouzského jazyka, a vzhledem k jazykové a odborně historické náročnosti by měl být nabízen žákům 9. tříd ZŠ a starším.

TEORETICKÁ ČÁST

1. ZÁKLADNÍ BODY VÝVOJE ČESKOSLOVENSKA VE 2. POLOVINĚ 20. STOLETÍ

Pro pochopení kontextu ústředního tématu této diplomové práce je potřeba v první řadě sledovat historický vývoj Československa ve druhé polovině 20. století. Proto se v této kapitole zaměříme na stručný popis obecně historických událostí, které měly přirozeně následný vliv na fenomén podzemních univerzit. Na základě vybrané literatury krátce představíme vývoj Československa po druhé světové válce, a to se záměrně větším důrazem na dějiny takzvané normalizace, v jejímž rámci se odehrává i většina příběhů československých podzemních univerzit.

1.1. SHRNUÍ OBDOBÍ LET 1945–1960

Protože jsou tato léta množstvím významných událostí obsáhlá, budou zmíněny jen ty nejzávažnější. Budou zařazeny je do jednoho období s logikou rozmezí 10. května 1945, jakožto druhého dne po skončení války a pražského povstání, až 11. července 1960, kdy byla přijata nová, socialistická ústava, jelikož bylo dle oficiálních reprezentantů v Československu již dosaženo socialismu.

Již období tzv. třetí republiky prokazovalo znaky omezení demokracie, které bylo vepsáno do košického vládního programu. Ten například neumožňoval obnovení některých politických stran, a tak v poválečné Československé republice mohly působit pouze středová a levicová uskupení, jejichž dominantním zástupcem byla bezpochyby Komunistická strana Československa (KSČ), přestože předsedou „košické“ vlády se stal Zdeněk Fierlinger z Československé sociální demokracie (ČSSD) (Bauer, 2018).

Po vítězství komunistů ve volbách do Národního shromáždění v květnu 1946 se předsedou vlády stal předseda KSČ Klement Gottwald. Poté podnikali komunisté kroky k uchopení moci v zemi, což se jim nakonec po vládní krizi v únoru 1948 podařilo, když prezident Beneš přijal demisi nekomunistických ministrů. Ti byli následně nahrazeni Gottwaldovými lidmi a vznikla jednobarevná, komunistická vláda. Posléze Edvard Beneš v červnu 1948 abdikoval a prezidentem byl zvolen právě Klement Gottwald (Rychlík, 2020).

V další fázi nastal úplný zánik demokracie, když komunisté začali upevňovat svou moc v zemi (zatýkáním nepohodlných osob a následnými politickými procesy, zakládáním akčních výborů¹, zásahy proti církvi, násilnou kolektivizací, vznikem táborů nucených prací² a pomocných technických praporů³ apod.), která byla ještě podpořena volbami v květnu 1948, během nichž bylo možné volit pouze kandidátku Národní fronty⁴ (Čapka & Vaculík, 2014).

I díky obrovskému náboru do KSČ se strana v 50. letech stala takřka všudypřítomnou a nic na tom nezměnila ani smrt Josifa Stalina a následně Klementa Gottwalda v březnu 1953. Ve funkci prezidenta republiky ho nahradil Antonín Zápotocký, který 1. června 1953 vyhlásil měnovou reformu, jež značně poškodila úspory československých občanů. Významným milníkem doby byl projev Nikity Chruščova na XX. sjezdu Komunistické strany Sovětského svazu (KSSS) v roce 1956, během něhož odsoudil Stalinův kult osobnosti a v Sovětském svazu započal mírnější období, jehož důsledky měly v pozdějších letech dopad i na Československo. Do šedesátých let vstupuje Československo po smrti Zápotockého v roce 1957 s prezidentem Antonínem Novotným (Bauer, 2018).

1.2. ŠEDESÁTÁ LÉTA A PRAŽSKÉ JARO

V červenci 1960 byla Národním shromážděním schválena nová ústava, která s sebou přinášela tři důležité změny. Zaprvé byl do ústavy vložen článek o vedoucí úloze KSČ (předcházející ústava formálně zachovávala prvky pluralitní demokracie), dřívější název státu Československá republika (ČSR) byl změněn a vznikl tedy název Československá socialistická republika (ČSSR) a byl zaveden i nový státní znak. Při příležitosti nové ústavy vyhlásil prezident Novotný rozsáhlou amnestii. Jako další reakci na destalinizaci můžeme považovat veřejné odsouzení politických procesů z 50. let. Postupná liberalizace

---

¹ Speciální mocenské orgány KSČ, jejichž úkolem bylo potlačovat protikomunistické myšlení. Vzhledem k tomu, že postupovaly skrz celou společnost (obce, továrny, školy, úřady apod.), sehrály pro komunisty významnou úlohu při převzetí moci, protože mohly nepohodlné lidi zbavit zaměstnání nebo jiných funkcí.

² Trest ve formě nucené těžké práce (v dolech, hutích, státní statcích, železárnách apod.), který byl bez řádného soudu uvalován na režimu nepohodlné osoby.

³ Útvary tehdejší Československé lidové armády, které sloužily k převýchově protikomunisticky laděných osob. V rámci této formy trestu internované osoby rovněž těžce pracovaly (v dolech, kamenolomech, stavebnictví apod.).

⁴ Sdružení politických stran pod vedením KSČ. Další strany tohoto uskupení buď ztratily svou samostatnou úlohu, nebo se přímo včlenily do KSČ.

přicházela v kultuře (např. v kinematografii) a ve vědě, snahy byly i o reformu ekonomiky a přijetí některých prvků trhu (Čapka & Vaculík, 2014; Petráš & Svoboda, 2017).

Uvnitř KSC se dostalo do čela dění reformní křídlo s Alexandrem Dubčekem, Josefem Smrkovským, Františkem Krieglem a Čestmírem Císařem. Dubček se v lednu 1968 stal generálním tajemníkem Ústředního výboru KSC (ÚV KSC) a jeho idea „socialismu s lidskou tváří“ se promítla do tzv. *Akčního programu KSC*. Ten počítal s obrodnou politikou a demokratizačními změnami v ČSSR (Rychlík, 2020).

V rámci tohoto programu byl kritizován prezident Novotný, který symbolizoval negativní zkušenosti 50. let a který posléze odstoupil a funkci prezidenta převzal Ludvík Svoboda, hrdina první i druhé světové války. Byly obnovovány dříve zakázané organizace jako Junák či Sokol, politické plurality bylo dosaženo vznikem některých politických klubů (KAN, K231) a byla uvolněna cenzura. Díky tomu mohl poté vyjít i článek Ludvíka Vaculíka *Dva tisíce slov* (Benčík, 2007; Petráš & Svoboda, 2017).

Představitelé státu museli kvůli změnám v Československu čelit tlaku ostatních zemí socialistického bloku, zejména Sovětského svazu, a to během několika schůzek (Drážďany, Čierna nad Tisou, Bratislava), kde byly zahraničními delegacemi vznášeny požadavky na ukončení změn, obnovení cenzury a vyloučení některých členů z vlády (Čapka & Vaculík, 2014).

Již v červnu 1968 byla vydána tzv. „Brežněvova doktrína“, která stanovovala, že bude-li v některé ze zemí ohrožen vývoj socialismu, státy Varšavské smlouvy proti tomuto směřování vojensky zasáhnou. Záminkou pro uskutečnění „operace Dunaj“ se stal tzv. zvací dopis⁵ a ČSSR byla v noci z 20. na 21. srpna 1968 obsazena vojsky pěti států Varšavské smlouvy. Okupace byla legalizována poté, co představitelé československého státu o šest dní později podepsali tzv. „Moskevský protokol“ (Benčík, 2007; Pacner, 1997).

---

⁵ Dopis představitelů konzervativní skupiny uvnitř KSC, který byl zaslán generálnímu tajemníkovi ÚV KSSS Leonidu Brežněvovi v srpnu 1968. V něm žádají SSSR o pomoc k návratu starého pořádku, a to všemi možnými prostředky. Pod dopisem byli podepsáni Antonín Kapek, Drahomír Kolder, Oldřich Švestka, Vasil Biľak a Alois Indra.

1.3. OBDOBÍ TZV. NORMALIZACE

Pojem „normalizace“ se poprvé objevuje v „Moskevském protokolu“, v roce 1970 jej rozvíjí dokument „Poučení z krizového vývoje“, ve kterém ÚV KSČ zdůrazňuje své odhodlání dosáhnout normalizace poměrů v Československu, tedy dostat zemi zpět do kolejí před liberalizačním procesem. Dnes můžeme tento termín vnímat dvěma způsoby. Ve svém užším významu se jedná o období mezi 21. srpnem 1968 a 25. květnem 1971, kdy se konal XIV. sjezd ÚV KSČ. Širší pojetí normalizace je z jedné strany vymezeno srpnem 1968 nebo až dubnem 1969 (sesazení Alexandra Dubčeka z vedení KSČ), z druhé strany potom rokem 1977 (vznik Charty 77) nebo až koncem roku 1989, tedy koncem komunistického režimu u nás (*Encyklopedie Diderot*, sv. 5, 1999). Tato podkapitola se bude držet nejširšího výkladu pojmu „normalizace“ a bude sledovat vývoj v ČSSR až do období před pádem komunistického režimu u nás.

V říjnu 1968 byla podepsána československo-sovětská smlouva o dočasném pobytu vojsk a sovětská armáda pobývala v Československu až do roku 1991 (Bárta et al., 1993; Čapka & Vaculík, 2014).

Rok 1969 začal změnou státoprávního uspořádání – federalizací státu a jeho rozdělením na Českou socialistickou republiku (ČSR) a Slovenskou socialistickou republiku (SSR). Tím vznikly jedna federální a dvě republikové vlády a Federální shromáždění, složené ze Sněmovny národů a Sněmovny lidu (Bárta et al., 1993; Bauer, 2018; Čapka & Vaculík, 2014).

Obyvatelé Československa s okupací svého státu a s ukončením demokratizačního procesu silně nesouhlasili, což se projevilo v první polovině roku 1969, kdy proběhly nejtragičtější protesty jednotlivců proti tomuto vývoji. V lednu 1969 se na protest proti vojskům a proti konci obrodného procesu upálil student historie Jan Palach, zhruba o měsíc později potom středoškolský student Jan Zajíc a v dubnu 1969 reformista Evžen Plocek. Druhou významnou vlnou protestů se staly demonstrace ze srpna 1969, které vedly k přijetí „Pendrekového zákona“ a velice tvrdým postihům za účast na demonstraci (Bencík, 2007; Čapek & Vaculík, 2014).

Dubnové plénum KSČ sesadilo z čela strany Alexandra Dubčeka, kterého nahradil Gustáv Husák, pozdější symbol normalizace, od roku 1975 též prezident ČSSR (Bárta et al., 1993; Benčík, 2007).

Režim se snažil „normalizovat“ československé občany skrze kádrové posudky, které se již méně zaměřovaly na třídní původ, ale hlavním tématem byl nyní jejich postoj k událostem roku 1968. Významným prvkem normalizační doby je opoziční⁶ hnutí. Již v roce 1975 na sebe upozornil Václav Havel, když psal prezidentu Husákovi otevřený dopis o špatné morální situaci společnosti. Rok 1975 se do dějin zapsal ještě jednou zásadní událostí, která, jak se později ukázalo, měla významný dopad na vzednutí opozice v zemi, a to Konferencí o bezpečnosti a spolupráci v Evropě, která se odehrávala ve finských Helsinkách. Její závěrečný akt byl podepsán představiteli 35 států světa včetně ČSSR a v platnost v Československu vstoupil v březnu 1976. Na jeho základě nemělo být bráněno vzájemným kontaktům rodin, které rozdělila železná opona, byl zaručen svobodný přístup ke vzdělání, svoboda náboženství, informací, projevu ad. To ostře kontrastovalo s realitou normalizačního Československa (Benčík, 2007; Čapek & Vaculík, 2014).

Nejvýznamnějším projektem československé opozice během normalizace je sepsání dokumentu *Prohlášení Charty 77*, který vznikl s cílem poukázat na fakt, že československé úřady nedodržovaly závazky vyplývající ze závěrečného aktu helsinské konference. Hnutí, pojmenované po dokumentu, vzniklo 1. ledna 1977 a jeho hlavními tvářemi byli Václav Havel, Ludvík Vaculík, Pavel Kohout, Jan Patočka, Vlasta Chramostová, Petr Uhl nebo Jiří Hájek, kteří se rovněž stali prvními signatáři textu, který byl adresován představitelům režimu a vyšel též současně v několika médiích světového významu (*Le Monde*, *The New York Times*, *The Times*, *Frankfurter Allgemeine Zeitung*). Od poloviny ledna se zvedla mohutná kampaň proti chartistům, která se vyznačovala jejich démonizací, zastrašováním a represemi a vyvrcholila na konci ledna akcí v Národním divadle, kde přední osobnosti kulturní scény musely vyjádřit loajalitu komunistickému režimu. Jeden z mluvčích Charty 77, filozof Jan Patočka, umírá

---

⁶ V rámci této diplomové práce je pojem *opozice* chápán jako odpor nebo alternativní hnutí, které se snaží vyjádřit nesouhlas s vládnoucím režimem a prosadit reformy ve prospěch demokracie, lidských práv a občanských svobod, případně tyto myšlenky různými formami šíří.

v březnu téhož roku po mnohahodinovém výslechu, kterému ho podrobovala Státní bezpečnost (StB)⁷ (Bauer, 2018; Čapka & Vaculík, 2014; Kalinová, 2012).

V roce 1978 byl založen *Výbor na obranu nespravedlivě stíhaných* (VONS), jehož cílem bylo shánět advokáty a jinak podporovat oběti represí a jejich rodiny. Později se členy této iniciativy proběhl soud a šest z nich bylo odsouzeno k různě dlouhým trestům odnětím svobody (Rychlík, 2020).

Normalizace poměrů v ČSSR znamenala samozřejmě opětovný konec mnohých organizací, šlo například o různé kulturní spolky, Junáka nebo Sokola. Místo nich režim nabízel organizované akce jako prvomájové manifestace, oslavy výročí Vítězného února nebo Velké říjnové socialistické revoluce (VŘSR) či spartakiády v letech 1975, 1980 a 1985⁸. Zrušeny byly rovněž i v 60. letech vzniklé politické kluby jako KAN a K 231 (Čapka & Vaculík, 2014; Kyndrová, 2011).

Byla zavedena cenzura a zosřena represe katolické církve. Aby se zamezilo přístupu k zahraničním rozhlasovým stanicím (zejména Hlasu Ameriky, Svobodné Evropě, BBC nebo Vatikánskému rozhlasu), byly rozšířeny rušičky signálu. Opoziční kruhy na nedostatek přístupu k informacím reagovaly mimo jiné samizdatovou činností, tedy výrobou nebo dovážením a distribucí neoficiálních tiskovin, magnetofonových nahrávek a později videokazet (Čapka & Vaculík, 2014).

V 70. letech se stala politickou otázkou problematika ekologie, neboť stav životního prostředí a přírodních zdrojů se v Československu v souvislosti s intenzivní průmyslovou výrobou neustále zhoršoval. Ekologie se stala tématem i pro hnutí Charty 77, které v 80. letech uveřejnilo dokument *Aby se dalo dýchat*. Navzdory všemu se neplánovaly žádné změny ani na politické, ani na ekonomické úrovni. (Čapka & Vaculík, 2014; Kalinová, 2012)

Ve druhé polovině 70. let se zásadně projevil nejzávažnější problém československé ekonomiky, a to její nízká efektivita, způsobená nevhodnou strukturou průmyslu a

---

⁷ StB byla tajná komunistická policie, která sloužila k likvidaci protivníků režimu a byla jedním z nejdůležitějších nástrojů komunistické perzekuce a teroru.

⁸ Spartakiáda plánovaná na rok 1970 byla zrušena z důvodu možných demonstrací proti okupačnímu režimu.

byrokraticko-centristickým modelem řízení ekonomiky. To vedlo k zaostávání ekonomiky a nízké životní úrovni obyvatel (Čapka & Vaculík, 2014; Kalinová, 2012).

Jelikož byl režim neefektivní, těžkopádný až strnulý, do 80. let vstupovalo Československo bez výraznějších změn. Ty přicházejí až v polovině dekády, avšak prozatím ne na domácí scéně, ale v SSSR, kde si tamější politbyro ÚV KSSS zvolilo do funkce generálního tajemníka Michaila Gorbačova, který se svými idejemi „glasnosti“⁹ a „perestrojky“¹⁰ výrazně lišil od svých předchůdců. Československá reprezentace však zpočátku tyto zásady nevítrala a teprve od roku 1987 si začala uvědomovat nutnost změn. Ekonomové reformy doporučovali, představitelé státu se ale obávali přílišné liberalizace, proto ke změnám docházelo pomaleji než v okolních socialistických zemích. Změny na politické scéně přišly rovněž až na konci roku 1987, kdy ve funkci generálního tajemníka ÚV KSČ vystřídal Gustáva Husáka Milouš Jakeš (Bauer, 2018; Pullmann, 2011).

Roky 1987 a 1988 jsou známé tím, že do Československa přijelo hned několik významných zahraničních státníků. Nejprve v roce 1987 ministr zahraničí SSSR Eduard Ševarnadze a poté i Michail Gorbačov. V roce 1988 poté kancléř Spolkové republiky Německo Helmut Kohl a prezident Francouzské republiky François Mitterrand. Poslední dva jmenovaní využili návštěvy Československa i k setkání s představiteli disentu (Čapka & Vaculík, 2014).

I přes postupné změny na mnoha úrovních stát i v 80. letech zasahoval proti občanským shromážděním a iniciativám. V roce 1985 se odehrála mohutná katolická pouť na Velehrad v souvislosti s 100. výročí smrti sv. Metoděje, která se proměnila v masivní demonstraci proti režimu. Mocenské složky se tehdy velmi snažily zamezit přístupu na poutní místo a měly připravená i vodní děla, avšak nakonec nijak nezasáhly. O rok později se zase konal proces s Jazzovou sekcí, která se stala centrem paralelní, neoficiální kultury (Rychlík, 2020).

K významným protestům proti režimu došlo i v roce 1988. V březnu toho roku se odehrála Svíčková demonstrace v Bratislavě, shromáždění věřících, kteří se zasazovali za

---

⁹ *Glasnost* (z ruštiny „otevřenost“) znamenala konec politiky potlačování svobody projevu a politické otevření některých dříve zakázaných témat.

¹⁰ *Perestrojka* (z ruštiny „přestavba“) znamenala přestavbu ekonomiky SSSR, potažmo celého východního bloku, tak, aby celý systém lépe fungoval.

náboženské a občanské svobody. Dvacáté výročí srpnových událostí připomněla rovněž demonstrace, tentokrát na Václavském náměstí v Praze. Obě tyto demonstrace byly násilně rozehnány (Čapka & Vaculík, 2014).

1.4. UDÁLOSTI ROKU 1989

Počátek roku s sebou přinesl další dvacetileté výročí, proto jsou dnes demonstrace, které probíhaly od 15. do 22. ledna 1989, známé jako Palachův týden. Tyto demonstrace byly taktéž potlačeny silou, a to za použití vodních děl, bití a dalšího policejního násilí. V dalším průběhu tohoto roku režim čelil dalším projevům nespokojenosti, demonstrace se rozhořely po odsouzení Václava Havla, během 21. výročí okupace i na nedávno obnovený státní svátek 28. října (Čapka & Vaculík, 2014).

V červnu vydala Charta 77 dokument *Několik vět*, který podpořila i řada známých osobností. Dokument se ohrazoval proti omezování svobody, požadoval propuštění politických vězňů a občanské svobody (Čapka & Vaculík, 2014).

Dne 12. listopadu 1989 byla ve Vatikánu svatořečena Anežka Česká a režim výjimečně povolil účast několika tisíců věřících při slavnostní bohoslužbě, kterou vysílala i Československá televize (Čapka & Vaculík, 2014).

V pátek 17. listopadu byla naplánována povolená manifestace v Praze-Albertově k 50. výročí smrti Jana Opletala. V rámci tohoto shromáždění dalo asi 25 tisíc studentů najevo svou nespokojenost s režimem, demonstrující požadovali svobodu a demokracii a spontánně se vydali do centra města, kde se k nim přidávali i další občané. Cílem bylo Václavské náměstí, avšak průvod byl zastaven Sborem národní bezpečnosti (SNB) na Národní třídě. Část demonstrantů se rozprchla, ale část byla příslušníky SNB brutálně zbita. Zásah SNB si vyžádal zranění více než 100 osob. Navíc byla západním médiím předána neověřená zpráva o smrti studenta Martina Šmída. I přes oficiální prohlášení o nepravdivosti této informace už úřady nedokázaly zamezit vlně odporu, která následovala a která ovládla společnost (Bauer, 2018; Rychlík, 2020).

Studenti vysokých škol začali spolu s divadelníky stávkovat a v Činoherním klubu vzniklo 19. listopadu Občanské fórum (OF) jakožto sdružení osob požadujících změnu režimu. Lokální OF vznikala v celé zemi. Neformální hlavou tohoto hnutí se stal disident

Václav Havel. Hlavními požadavky OF bylo odstoupení osob odpovědných za okupaci Československa, ustanovení komise pro vyšetření událostí ze 17. listopadu a propuštění všech politických vězňů. Na Slovensku se podobné úlohy zhostilo hnutí Veřejnost proti násilí (VPN) (Bauer, 2018; Čapka & Vaculík, 2014).

Ve dnech 21. a 22. listopadu proběhly další manifestace na Václavském náměstí, kterých se již účastnily statisíce lidí, demonstrace probíhaly i jinde v celé republice. Na těchto demonstracích vystoupili bok po boku Václav Havel a Alexander Dubček jako symbol pražského jara (Bauer, 2018; Čapka & Vaculík, 2014).

Podobně se v téže době hroutily komunistické režimy i v okolních zemích (Německá demokratická republika (NDR), Polsko, Maďarsko), což oslabovalo pozici i československých komunistů, proto 24. listopadu přistoupili k první změně, kdy byl z funkce generálního tajemníka ÚV KSČ odvolán Milouš Jakeš a nahrazen neznámým Karlem Urbánkem. Po demonstraci na Letné 25. listopadu, které se účastnilo až 750 tisíc lidí a kterou vysílala i Československá televize, se další den sešel předseda vlády Ladislav Adamec s představiteli OF. Jednali zejména o plánované stávce, a přestože nedospěli konsenzu, už pouhý fakt, že k diskusi došlo, lze považovat za posun, o který se zasloužilo právě nové Adamcovo vedení. Stávka se tedy nakonec uskutečnila, a to 27. listopadu s podporou asi tři čtvrtin pracujících (Čapka & Vaculík, 2014; Mayerová, 2009; Rychlík, 2020).

Dalším mezníkem těchto událostí byl 3. prosinec, kdy byla prezidentem Husákem jmenována nová vláda, v čele opět s Ladislavem Adamcem. Z dvaceti členů této vlády bylo stále patnáct příslušníky KSČ, proto se proti této vládě obě občanské iniciativy vymezily, což vedlo o čtyři dny později k Adamcově rezignaci (Bauer, 2018; Čapka & Vaculík, 2014).

Sestavením nové vlády, která později získala označení „vláda národního porozumění“, byl pověřen Marián Čalfa. V této vládě již nepřevažovali komunisté a Čalfa dovedl zemi až k řádným volbám v roce 1990. Po jmenování této vlády prezident Husák abdikoval (Rychlík, 2020).

V polovině prosince začalo odstraňování železné opony na západní a jižní hranici Československa a KSČ také rozpustila lidové milice (Čapka & Vaculík, 2014).

28. prosince byl Alexander Dubček zvolen předsedou Federálního shromáždění a 29. prosince poslanci Federálního shromáždění zvolili Václava Havla prezidentem republiky (Rychlík, 2012).

1.5. POLISTOPADOVÉ OBDOBÍ

V této kapitole budou představeny nejdůležitější vývojové tendence Československa a České republiky v 90. letech minulého století, jelikož toto období koresponduje s finálním obdobím, které je zkoumáno v rámci empirické části této práce.

Ještě v závěru roku 1989 bylo dosaženo základů politické plurality vznikem či obnovením politických uskupení, jako byla Československá strana sociálně demokratická (ČSSD), Křesťansko-demokratická strana (KDS), Občanská demokratická aliance (ODA) a další. Rok 1990 na likvidaci totalitního systému navazoval zrušením StB a Národní fronty a taktéž přípravou voleb. Z legislativních změn je potřeba uvést alespoň zákon o právu shromažďovacím, novelu tiskového zákona, zákony o zrovnoprávnění všech forem vlastnictví nebo novelu o soustavě základních a středních škol (Čapka & Vaculík, 2014).

V téže době se, zvláště na Slovensku, objevovali se lidé, kteří začali mluvit o rovnoprávnosti národů, o federaci, o konfederaci apod. Tyto tendence vyvrcholily tzv. pomlčkovou válkou, tedy sporem o název státu, poté co slovenští poslanci odmítli prezidentův návrh na návrat k tradičnímu názvu státu *Československá republika*, který platil do roku 1960. Po četných jednáních se nakonec v dubnu dospělo k novému názvu státu – *Česká a Slovenská Federativní Republika* (ČSFR) (Kalinová, 2012).

Již nebyl narušován svobodný církevní život a byly obsazeny všechny československé diecéze, v dubnu 1990 pak navštívil Československo papež Jan Pavel II. (Čapka & Vaculík, 2014).

Změny nastaly v zahraničně-politické orientaci země, o čemž svědčí snahy o nové vztahy s některými státy (SRN, Izrael). Se Sovětským svazem pak byl domluven odchod jeho vojsk z československého území (Čapka & Vaculík, 2014).

V červnu 1990 se konaly svobodné volby do Federálního shromáždění, jejichž dvěma ústředními tématy byla již započatá ekonomická reforma a také národnostně-státoprávní uspořádání země. V České republice (ČR) zvítězilo Občanské fórum, ve Slovenské republice (SR) Veřejnost proti násilí. Nové Federální shromáždění zvolilo v červenci prezidentem opět Václava Havla (Rychlík, 2012).

Probíhala již zmíněná ekonomická reforma ve své radikální formě, kterou představil federální ministr financí Václav Klaus. Byly uvolněny ceny a zrušena omezení v zahraničním obchodu, nastala svoboda podnikání. Vzhledem k tomu, že neexistoval účinný právní rámec reformy, tato svoboda umožňovala i ekonomickou kriminalitu (daňové úniky, korupci). Začalo rovněž převádění státního majetku do soukromých rukou, jehož základem byla tzv. „kupónová privatizace¹¹“ jako nástroj určený k tomu, aby majetek zůstal ve vlastnictví československých občanů. Součástí těchto změn byl i restituční zákon, který vracel režimem zabavené nemovitosti původním majitelům (Kalinová, 2012).

Současně pokračovaly spory o pravomoci mezi federální vládou a republikovými vládami. Ty vyvrcholily tzv. kompetenčním zákonem v prosinci 1990, kdy byly některé pravomoci dosud spravované federací delegovány na republiky (Bauer, 2018; Rychlík, 2012).

Debaty uvnitř OF o politické podobě hnutí skončily v dubnu 1991 jeho rozdělením na Občanskou demokratickou stranu (ODS) s předsedou Václavem Klausem a Občanské hnutí (OH) v čele s Jiřím Dienstbierem (Čapka & Vaculík, 2014).

Zahraněční politika směřovala zejména k propojení se západní částí Evropy a všemi našimi sousedy, posléze vyhlížela přijetí do významných světových uskupení jako např. Severoatlantické aliance (NATO) a Evropské unie (EU). Poměrně důležité bylo udržovat si po změně režimu dobré vztahy s bývalými socialistickými zeměmi (Ruskem, Bulharskem) (Bauer, 2018).

---

¹¹ Tato privatizační metoda umožňovala občanům Československa koupit si tzv. „kupónové knížky“ s určitým počtem kupónů, za které bylo možné získat vlastnický podíl v jakémkoliv podniku, které byl do té doby ve státním vlastnictví.

Vnitropolitická situace ale zůstávala nevyřešená a z obou republik přicházel důraz na národní specifika. To vyústilo na Slovensku k odštěpení Platformy VPN – Za demokratické Slovensko (pozdější Hnutí za demokratické Slovensko (HZDS)) v čele s premiérem Vladimírem Mečiarom. Následná předvolební kampaň byla na Slovensku vedena v duchu otázek budoucího státního uspořádání, české politické strany se zaměřovaly na ekonomické otázky (Bauer, 2018).

Výsledky voleb do Federálního shromáždění i do obou národních rad z června 1992 vynesly do popředí ODS s Václavem Klausem na jedné straně a HZDS s Vladimírem Mečiarom na straně druhé. Tito dva politici se poté stali hlavními vyjednávači dalšího společného česko-slovenského soužití, ovšem už 26. srpna 1992 uzavřeli dohodu o rozdělení federace. Od podzimu 1992 se proto připravovaly všechny právní rámce nového uspořádání, od dělení federálního majetku po otázku občanství apod. Na konci listopadu potom Federální shromáždění odhlasovalo zánik ČSFR k 1. lednu 1993 (Bauer, 2018; Pacner, 1997).

V lednu byl zvolen prezidentem nově vzniklé České republiky Václav Havel. Zavedla se nová měna, koruna česká, a další kroky Klausovy vlády vedly k orientaci státu na demokratické a stabilní světové organizace (OSN, UNESCO, OECD atd.) (Čapka & Vaculík, 2014).

Po volbách v roce 1996 se utvořila nová vláda Václava Klause, která však byla se svými 99 poslanci menšinová a musela si toleranci poslanců ČSSD získat některými ústupky, např. křeslem předsedy Poslanecké sněmovny pro předsedu Miloše Zemana. Tyto roky poznamenaly vysoká inflace a nezaměstnanost a celkové ekonomické potíže státu související mimo jiné s ekonomickou kriminalitou, korupcí a daňovými úniky. To vedlo k vnitřním rozporům uvnitř vládnoucí ODS a předseda vlády Klaus předložil prezidentu republiky 30. listopadu 1997 demisi. Úřednická vláda Josefa Tošovského, která měla zemi dovést k parlamentním volbám, byla jmenována až v lednu 1998 (Čapka & Vaculík, 2014).

Nestabilní ekonomická situace byla provázena nestabilní politickou situací, během níž byly etablované politické strany zmítány vnitřními kauzami, a jediným pevným prvkem systému byl prezident republiky Václav Havel podruhé zvolený 20. ledna 1998.

Zahraničněpolitická orientace země rovněž nebyla zpochybňována, a proto parlament schválil přistoupení ČR k NATO. Byla rovněž zahájena jednání o vstupu do Evropské unie, k němuž došlo o 6 let později, 1. května 2004 (Čapka & Vaculík, 2014).

Po předčasných parlamentních volbách 1998 byl předseda vítězné ČSSD Miloš Zeman pověřen sestavením vlády. Situace nemožnosti dosáhnout konsenzu dospěla až do bodu, kdy se ODS a ČSSD dohodly na tzv. „opoziční smlouvě“. ODS v ní zaručovala svou toleranci při hlasování o důvěře vládě Miloše Zemana, ČSSD se zavazovala podpořit kandidáty ODS do nejdůležitějších parlamentních pozic. Tímto způsobem se stal Václav Klaus předsedou Poslanecké sněmovny a tímto způsobem také vznikla menšinová, jednobarevná vláda ČSSD, která přivedla Českou republiku do nového tisíciletí (Čapka & Vaculík, 2014).

2. VLIV NORMALIZACE NA ČESKOSLOVENSKÉ VZDĚLÁVÁNÍ

Ústřední téma této práce se zabývá fenoménem podzemních univerzit, který je vnímán jako neoficiální forma vzdělávání, proto je v této kapitole popsáno „oficiální“ vzdělávání v Československu, a to se zaměřením na léta tzv. normalizace. Kapitola slouží k osvětlení důvodu vzniku podzemních univerzit a bytových seminářů, které se svým přístupem a obsahem výuky vymezovaly vůči oficiálnímu systému. Je zde shrnut základní vývoj vzdělávacího systému a těžiště problematiky je směřováno na vliv státních struktur na primární, sekundární a terciární vzdělávání, který byl bezpochyby enormní.

2.1. VZDĚLÁVACÍ SOUSTAVA

Přestože stěžejním obdobím této kapitoly jsou normalizační roky, s přiblížením vývoje vzdělávací soustavy je potřeba zaměřit již do roku 1960, kdy byl po kritice vývoje v 50. letech vydán nový školský zákon. Tento zákon prodlužoval povinné vzdělávání na devět let, odtud základní devítiletá škola (ZDŠ), a kromě dalších změn vedl například k experimentálnímu obnovení víceletých gymnázií. Školský systém tak v letech 1961-1978 sestával z mateřských škol, ZDŠ se dvěma stupni (6-11 let a 11-15 let), soustavy středních škol (odborná učiliště, odborné školy, střední odborné školy a střední všeobecně vzdělávací školy), podnikových technických škol, středních škol pro pracující, podnikových institutů a soustavy vysokých škol (univerzity, techniky, akademie, instituty) (Jireček, 2014).

Ze základních změn, které se objevily v 60. letech, je potřeba jmenovat ještě alespoň změny vyučovacího cyklu, které přišly ve školních letech 1967/1968 a 1968/1969. V prvním jmenovaném školním roce se zavedl jedenáctidenní vyučovací cyklus, což v praxi znamenalo, že sobotní výuka, do té doby běžná každý týden, měla probíhat již pouze jednou za čtrnáct dní. Další změnu zaznamenalo československé školství o rok později, kdy se ustálil pětidenní vyučovací týden (Jireček, 2014).

Politické události pražského jara se odrazily i ve školství, když byl v roce 1968 vydán tzv. *Akční program ministerstva školství*. V duchu doby se negativně vymezoval vůči deformacím vzniklým ve školství v předcházejícím období, zejména v 50. letech, a zdůrazňoval svobodnou atmosféru na školách. „Poučení z krizového vývoje“ naopak po srpnu 1968 kritizovalo vývoj let 1964-1968 a tehdejší představitele za to, že dopustili, aby školství ztratilo svůj „socialistický“ charakter. Jednou ze změn bylo i opětovné zrušení víceletých gymnázií (Jireček, 2014).

Významným milníkem vývoje školství byl rok 1976, kdy byl vydán dokument *Další rozvoj československé výchovně vzdělávací soustavy*. Tento dokument měl vést k modernizaci československého školství, zkvalitnění výchovně vzdělávacího procesu, jeho spojení s praxí a životem ve společnosti a vypracování nových učebních plánů a učebnic. Jasně také vymezil úlohu škol ve veřejném životě:

[*Úlohou škol je*] na stále vyšší kvalitativní úrovni vychovávat všestranně a harmonicky rozvinuté budovatele socialistické společnosti, s komunistickým vztahem k práci, tělesně zdatné, schopné aktivně se podílet na společenské a veřejné činnosti, úspěšně pracovat v různých oblastech hospodářského a kulturního života společnosti, chránit a rozmnožovat její bohatství, připravené obětavě hájit socialistickou vlast a společenství socialistických států (*Další rozvoj československé výchovně vzdělávací soustavy. Projekt a důvodová zpráva*, 1976, s. 4).

V roce 1978 pak následoval nový školský zákon, který zkracoval délku základního vzdělání na osm let s tím, že bylo posléze povinné pokračovat alespoň dva roky studiem střední školy. Tímto způsobem se povinné vzdělání prodloužilo na deset let. Školský systém v letech 1978-1989 byl oproti předcházejícímu období zjednodušen a byl tvořen mateřskými školami, základními školami se dvěma stupni (první stupeň pro děti ve věku 6-10 let tvořený 1. až 4. ročníkem a druhý stupeň pro děti ve věku 10-14 let tvořený 5. až

8. ročníkem), soustavou středních škol (gymnázia, střední odborné školy, střední odborná učiliště) a vysokými školami (Jireček, 2014).

Pro úplnost je třeba dodat i následující školský zákon z roku 1984, který neměnil školský systém ani cíle a podobu základních škol (ZŠ), ale uváděl například dílčí organizační úpravy nebo změny v klasifikaci chování (Jireček, 2014).

2.2. ZÁKLADNÍ A STŘEDNÍ ŠKOLY BĚHEM TZV. NORMALIZACE

Po krátkém obecném úvodu se tato podkapitola zabývá vlivem normalizačního režimu na život na základních a středních školách, a to z pohledu žáků i zaměstnanců škol. V úvodu je třeba podotknout, že toto období je pouze pokračujícím obdobím komunistického režimu v Československu a mluvíme-li o represích, je potřeba si uvědomit vztah mezi normalizací a předcházejícími obdobími. V minulé kapitole již bylo naznačeno, že posrpnoví představitelé KSČ negativně vnímali vývoj let 1964-1968, mohlo by se tedy zdát, že budou chtít navázat na dřívější období, tj. počátek 60. let, nebo dokonce na 50. léta. Represivní moc státu v 50. a 70. letech se ovšem v mnohých ohledech lišila. Asi tím nejzávažnějším rozdílem je posun v požadavcích režimu. Zatímco v 50. letech byl ústředním tématem vztah k budování socialismu, v 70. a 80. letech se jednalo o vztah k událostem ze srpna 1968. V 50. letech režim cílil na osobnost dotyčného jedince, snažil se ho změnit a vyžadoval aktivní souhlas, ve své závěrečné fázi se omezil na požadavek formální akceptace pravidel – slavení svátků a účastenství na dalších rituálech, které si režim vytvořil. Zároveň by ovšem i normalizaci bylo možné přiřknout tzv. „horkou“ fázi, tedy zejména roky 1969-1971, pro které jsou charakteristické čistky¹² v celé společnosti. Touto komplexní optikou je nutné vnímat normalizační režim a jeho vliv na společnost, v našem případě na školství.

Podobně jako předcházející kapitola započala shrnutím vývoje na začátku 60. let, i na tomto místě zmíníme rok 1960, kdy vychází dokument *Pojetí základní devítileté školy a učební plán této školy*, který výstižně shrnuje přemýšlení tehdejšího režimu o školství. KSČ prosazovala svou moc a vliv ve všech oblastech života a tento dokument uvádí, že „od raného věku je nutno děti učit komunisticky pracovat a komunisticky žít a usilovat o

---

¹² Čistky ve společnosti byly charakteristické i pro 50. léta, avšak opět s tím rozdílem, že v 50. letech režim odstraňoval své odpůrce často vězněním nebo i fyzickou likvidací, během období takzvané normalizace bylo věznění nejzávažnějším trestem, ke kterému se uchýlil. Častější formou represí bylo propuštění ze zaměstnání, nemožnost kariérního růstu nebo znemožnění studia.

to, aby jim zásady komunistické morálky přešly do krve“ (Zounek et al., 2017, s. 67). K tomu měly sloužit už základní školy a ti, kteří komunistické myšlenky měli dětem primárně přinášet, byli samozřejmě učitelé, kteří se tak stali jakýmsi nástrojem státu pro indoktrinaci té nejmladší části populace (Zounek et al., 2017).

Školní systém jako takový byl dosti strnulý, obsah učiva, které měli učitelé dětem zprostředkovat, předem daný. Ideologická úprava se týkala nejen obsahu učiva, ale i časové dotace, která byla u jednotlivých témat nerovnoměrně zastoupena – například v předmětu dějepis byly dějinám Spojených států věnovány asi 2 týdny, kdežto dějinám Sovětského svazu cca půl roku. Z obsahu učiva je potřeba zmínit, že indoktrinace se týkala opravdu všech předmětů, přestože ideologizace některých byla obtížnější. Pro příklad uveďme hodiny českého jazyka, ve kterých nebylo možné věnovat se všem autorům, ale i hodiny biologie, kde se žáci učili nepravdivé informace o biologických pokusech v SSSR, nebo matematiky, kterou bylo obzvláště obtížné ideologicky orámovat, přesto žáci počítali slovní úlohy na pšenici, která byla v Československu rychleji vypěstovaná díky socialistickému výzkumu. Učitelé byli povinni ideologický přínos výuky zaznamenávat i do příprav na výuku, kontrolovaných následně ředitelem nebo inspekcí (Moree, 2013; Zounek et al., 2017).

Ideologické využití nakonec našel každý předmět, nicméně nejvíce postižené byly pro svou povahu společenskovední předměty, z nichž je pro detailnější představu na následujících řádcích uvedena situace dějepisu, občanské výchovy a literatury. Jak uvádí Dendys (2018), cílem předmětu dějepis bylo nejen osvojit si učivo, ale i výchova dětí k vědeckému světonázoru. Učitel měl tím pádem představovat odborníka na historii a zároveň přesvědčeného marxistu na vysoké ideově politické úrovni a jako takový měl být vybírán těmi nejpřísnějšími politickými měřítky.

Způsob výkladu učiva dějepisu nevykazoval známky objektivitu, naopak byl jednostranný ve prospěch komunistické ideologie. Ta nakazovala pečlivý výběr témat a mezi ty nejdůležitější patřily dělnická třída a dělnické hnutí jako nejdůležitější hybná síla společnosti, bratrství Čechů a Slováků, pomoc Československu ze strany SSSR po druhé světové válce a spolupráce mezi ČSSR a SSSR v následujícím období (Dendys, 2018).

Na příkladu předmětu dějepis budou demonstrovány i společensko-politické změny v 60. a posléze 70. letech. Uvolňování poměrů v letech 1964-1968 se dotklo i obsahu tohoto předmětu, který zaznamenal jisté změny. Kupříkladu jeho výklad již neobsahoval informace o historické výjimečnosti doby, ve které se společnost nacházela, a umožňoval více objektivní přístup s přiznáním chyb a proher, které se v minulosti staly. Naopak po roce 1968 se dějepis opět stal přísně socialistickým předmětem a nové učební plány z roku 1972 kladly důraz na důsledný marxisticko-leninský a třídní výklad všech historických jevů. Dějepis měl přispívat k třídní výchově a proletářské stranickosti. Těžiště obsahu předmětu mělo být přeneseno do novějších dějin, aby byli žáci schopni porozumět zákonitosti vývoje československého státu od kapitalismu k socialismu a zákonitosti nástupu dělnické třídy a komunistické strany do vedení státu a společnosti (Jireček, 2014).

Významnými tématy probíranými v rámci předmětu dějepis se tedy staly husitské hnutí (7. ročník), dějiny kapitalismu a dělnického hnutí (8. ročník) a vývoj lidově demokratického Československa (9. ročník), po vydání školského zákona roku 1978 se učební osnovy upravily tak, aby se do 7. ročníku probraly dějiny do r. 1848 a mohlo se pokračovat do r. 1939 a v 8. ročníku druhá světová válka a svět po ní (Jireček, 2014).

Zásadním ideologickým předmětem byla i občanská výchova. Její časová dotace byla nižší než u předmětu dějepis, vždy po jedné hodině týdně od šestého do devátého ročníku (od roku 1978 do osmého ročníku). Cílem občanské výchovy bylo naučit žáky žít ve společnosti, a proto bylo množství probíraných témat zatíženo ideologizací. V šesté třídě se žáci učili o vztahu k druhým lidem (k rodičům, ke starším lidem, ke kolektivu ve škole a pionýru), dále o pravidlech slušného chování a ochraně přírody. Témata sedmého ročníku se zabývala socialistickou morálkou, socialistickým hospodářstvím a úctou k pracujícímu lidu. V osmém ročníku se žáci seznamovali s československým hospodářstvím a státním zřízením a po roce 1978 i s tématem, které bylo do té doby akcentované až v deváté třídě, tedy s marxisticko-leninským světonázorem (Jordánová, 2020).

Napříč celou výukou občanské výchovy prostupovalo ideologické ovlivňování. Časté byly protinábožensky laděné pasáže a nedílnou součástí bylo vyzdvihování výhod socialismu a nevýhod kapitalismu a běžně zakomponovanou složkou výuky byla oslava

přátelství se Sovětským svazem. I v občanské výchově se žáci tedy setkávali s indoktrinačními prvky, které měly ovlivňovat jejich názory a postoje (Jordánová, 2020).

Podobnou ideologizací prošla i výuka literatury v rámci předmětu český jazyk. Komunistický režim prosazoval zejména autory, kteří se k němu otevřeně hlásili, nebo autory, kteří svá díla zbavili veškeré politiky. Naopak literatura disidentů, která se vydávala zejména samizdatově nebo v cizině, byla zakázaná a učitelé neměli dovoleno o ní před žáky hovořit, pokud o ní vůbec věděli. Nutno dodat, že režim přistupoval k zákazům individuálně – někdy zakázal autora jako takového (Jan Skácel), jindy pouze jedno nebo více jeho děl (Jaroslav Seifert). Díla exulantů (Pavel Tigrid) byla rovněž na indexu zakázaných knih a v oficiálním školství k nim nebyl přístup. Je tedy zřejmé, že oficiální struktury omezovaly i učitele českého jazyka a přeneseně žáky ZŠ a SŠ a studenty VŠ, kteří neměli přístup ke svobodnému vzdělání v české literatuře (Janoušek, 2012).

Pro úplnost uveďme, že jazykovou vybavenost žáků základních a středních škol zajišťovala povinná výuka ruského jazyka, na školách se dále nepovinně vyučovaly jazyky anglický, francouzský, španělský nebo německý, přičemž na některých ZŠ (ZDŠ) či středních školách (SŠ) byla povinná výuka cizích jazyků rozšířená. Kromě tradičních předmětů prostupovala výukou na základních školách tzv. branná výchova doplňovaná brannými cvičeními (Jireček, 2014).

Specifickou kapitolou je výuka náboženství, povinná do školního roku 1952/1953. Posléze se tento předmět stal nepovinným a jeho řízení přešlo pod Státní úřad pro věci církevní (SUC). V rámci plnění komunistické vize o zcela ateistické společnosti se vládnoucí moc snažila všemi prostředky vliv církve omezit, a to i na půdě škol, proto přistoupila k perzekuci věřících žáků a studentů a k zákazu výuky náboženství mimo školu a tedy mimo kontrolu. V letech 1964-1968 byl tento zákaz zrušen a v našem sledovaném období, tj. po roce 1968, se církevní perzekuce obnovily, náboženství bylo dostupné opět pouze na školách (a to jako nepovinný předmět pro žáky 2. až 7. třídy ZŠ) a bezplatně vyučované duchovním, který musel být schválený státem. Přihláška dítěte do tohoto předmětu musela být podepsána oběma rodiči a učitelé aktivně odrazovali rodiče od zápisu jejich dětí do tohoto předmětu a věřící žáky veřejně zesměšňovali nebo jim strhávali křížky z řetízků (Nepauer, 2018; Zounek et al., 2017).

Tato taktika se projevila jako účinná, jelikož do poloviny 80. let se počet dětí navštěvujících hodiny náboženství významně snížil. Na druhou stranu poptávka společnosti po zakázaném náboženství se zvýšila a v průběhu normalizace se s výrazným důrazem na 80. léta rozvinula zakázaná soukromá výuka náboženství, a to na farách nebo v bytech, provozovaná kněžími nedisponujícími státním souhlasem, bývalými řeholními sestrami nebo bratry (Jakubčín, 2018).

Role učitele ve společnosti nebyla v žádném případě omezena pouze na jeho výchovně vzdělávací úlohu v dnešním pojetí. Nejprve je vhodné si uvědomit, že hovoříme-li v této době o učitelstvu, máme z většiny na mysli učitelky. Feminizace školství v poválečném období souvisí jednak se vzestupem průmyslu a s tím souvisejícím růstem platů u dělnických profesí, jednak s nízkým finančním ohodnocením náročného učitelského povolání. V samotné škole měli učitelé různé funkce – pečovali o nástěnky, které odkazovaly na různá výročí, motivovali děti na účasti v rozličných akcích, pokládali věnce při výročí osvobození, účastnili se prvomájových průvodů, podíleli se na mimoškolní výchově v rámci Pionýrské organizace, měli na starost školení civilní obrany, účastnili se akcí pod záštitou Svazu československo-sovětského přátelství a mnoho dalších. Učitelský stav byl sdružen v rámci Revolučního odborového hnutí (ROH) a učitelé-nestraníci se museli účastnit povinného politického školení, z něhož dokonce v 70. letech skládali zkoušky a psali závěrečné práce. Tito učitelé bez politické příslušnosti se museli o to více zapojovat do veřejného života, čímž se v očích vládnoucí moci jaksi „vykupovali“. Přirozeně se tito učitelé nemohli dostat do vedení školy, jehož funkce byly podmíněny členstvím v KSČ (Moree, 2013; Zounek et al., 2017).

Učitelé fungovali i jako posudkáři. Třídní učitelé psali posudky na děti ze „svých“ ročníků, které právě opouštěly základní školu. Součástí bylo posouzení angažovanosti mimo školu (zda dítě chodí do Pionýrské organizace nebo na brigády či naopak navštěvuje kostel) včetně angažovanosti rodičů, třídního původu (dělnický, rolnický, pracující inteligence) a členství rodičů a dalších rodinných příslušníků v KSČ. Po čistkách prvních let po okupaci k možnostem „je ve straně“ a „není ve straně“ přibyla ještě možnost „byl a není ve straně“. Tyto posudky pak byly předloženy řediteli a komisi, která následně doporučila či nedoporučila konkrétního žáka ke studiu na střední škole. Nutno však dodat, že se učitelé často snažili „svým“ dětem zbytečně neublížit, což

v některých případech mohlo vést k problémům s vedením školy, které je mohlo donutit posudky opravit nebo doplnit (Moree, 2013).

Na druhou stranu i učitelé samotní byli posuzováni, a to inspektory, vedením školy nebo svými kolegy. To ve školách s velkým počtem „udání“ vedlo ke zhoršení pracovního klimatu, k nedůvěře a podezíravosti. V tomto směru obzvláště náročným obdobím byly první posrpnové roky, kdy bylo nutné školy očistit od „pravicových živlů a oportunistů“, jak byli nazýváni stoupcem pražského jara nebo ti, kteří veřejně protestovali proti invazi. Učitelé byli předvoláváni před pohovorové komise, které vyhodnocovaly osobní profily učitelů (informace získané od kolegů, další písemné informace, životopis konkrétního učitele a jeho mimoškolní činnosti, analýzy hospitací). Komise byly obsazované již prověřenými řediteli a dále zástupci různých orgánů KSČ. Pokud učitel v některém bodě nevyhovoval nové politické situaci, čekal ho postih v závislosti na závažnosti jeho nedostatků. Jednalo se buď o finanční postihy (odepření třídnictví, zastavení platového postupu nebo neumožnění zvýšení hodin výuky nad rámec vyučovací povinnosti) nebo přeložení na jinou pozici ve škole nebo přímo na jinou školu a v závažných případech i o rozvázání pracovního poměru (Zounek et al., 2017).

V letech normalizace bylo hlavním úkolem školy opětovně posílit úlohu KSČ ve společnosti, a to právě skrz děti. Proto byly pro učitele pořádány další politicko-výchovné konference, přičemž zvláštní pozornost byla věnovaná učitelům ruského jazyka a společenskovedních předmětů jako nositelům hlavní tíhy ideologické práce. Práce ve třídě pak spočívala mimo jiné ve výchově k přátelství k Sovětskému svazu, jehož obraz byl vlivem okupace v očích veřejnosti silně poškozen. Tento úkol můžeme považovat za dlouhodobý, platný pro celý zbytek období tzv. normalizace (Zounek et al., 2017).

2.3. VYSOKÉ ŠKOLY BĚHEM TZV. NORMALIZACE

Rovněž terciární vzdělávání bylo silně ovlivňované normalizačním režimem. Nicméně již po poválečném obnovení činnosti vysokých škol není možné mluvit o svobodném akademickém prostředí. Po únorovém převratu roku 1948 a prvních čistkách studentstva i učitelstva se školy staly objektem komunistické moci. Padesátá léta s sebou přinesla jednak zakládání nových vysokých škol, dále také celouniverzitní ideologické katedry. Na druhou stranu se v 60. letech posílila vysokoškolská autonomie a snížila přímá podřízenost vysokých škol (VŠ) ministerstvu školství. Vysokoškolští studenti se začali

v této době aktivně angažovat v politickém dění, vysokoškolské organizace Československého svazu mládeže (ČSM) v Praze dokonce skrze jednoho ze svých lídrů Jiřího Müllera vyslovily program politické opozice vůči vládnoucí straně. Studentské organizace se v roce 1968 zformovaly do Svazu vysokoškolského studentstva Čech a Moravy (SVS), ten následně fungoval jako nejdůležitější obránce nabytých reforem (Urbášek, 2008).

V počátečních fázích normalizace se zdálo, že demokraticko-autonomní charakter řízení vysokých škol zůstane zachován. Nicméně v červnu 1969 byl SVS zrušen a poté nahrazen jednotným Svazem socialistické mládeže (SSM). V témže roce začala tzv. konsolidace vysokého školství, reprezentovaná především českým ministrem školství Jaromírem Hrbkem. Ten v září 1969 nařídil sestavit seznamy akademiků podporujících předsrpnové reformní tendence a naopak i seznamy „věrných“ pracovníků vysokých škol. Podle „pendrekového zákona“ ze srpna 1969 mohl ministr sám odvolávat akademiky z jejich pozic a rovněž vylučovat studenty ze studia. Fakticky tedy došlo ke ztrátě autonomie VŠ, která byla potvrzena novým vysokoškolským zákonem, dle kterého ministr mohl překládat vládě návrhy jmenování či odvolání rektorů VŠ, sám jmenovat (a odvolávat) jejich prorektory a děkany a proděkany fakult. Ministr rovněž sám mohl zřizovat, rušit, slučovat či rozdělovat organizační jednotky univerzit, jmenovat jejich vedoucí a uzavírat či rozvazovat pracovní smlouvy s jejich zaměstnanci (Petráň, 1998; Urbášek, 2008).

V letech 1969-1971 probíhaly na mnohých úrovních společnosti čistky, jejichž klíčovým prvkem byl postoj k okupaci. Po samotné KSČ, jejíž mnozí členové byli i aktivními akademiky, se ideologická očista týkala i vysokých škol. Zde se dotkla především jednotlivých zaměstnanců a způsobila odchod asi jedné pětiny pracovníků vysokých škol. Vyloučení učitelé se uchýlovali k emigraci, k důchodu nebo vzali za vděk různými výzkumnými ústavami (kde byli tolerováni pro nemožnost kontaktu se studenty) či manuálními pracemi. Dle výsledků komplexního hodnocení mohly být platy zaměstnanců zvýšeny či sníženy. Na druhé straně byli studenti, kterých se čistky dotkly jen málo, a podíl vyloučení ze studia byl zanedbatelný. Avšak perzekuci studentstva po roce 1968 nelze podceňovat, připomeňme odsouzení studentů z Hnutí revoluční mládeže (Petr Uhl, Jaroslav Bašta ad.) za podvracení republiky. Rekonstrukce VŠ se týkala i vědeckých rad nebo výuky marxismu-leninismu. Ta byla k říjnu 1969 přerušena, ideologické katedry byly zrušeny pro neplnění řádné úlohy ve společnosti v průběhu 60. let a v roce 1970

nahrazeny tzv. ústavy marxismu-leninismu, které byly pod přímou stranickou kontrolou. Od akademického roku 1970/1971 tak mohla výuka ideologických předmětů na VŠ pokračovat. Čistkám podlela i závadná odborná i krásná literatura (Petráň, 1998; Urbášek, 2008).

Podle „Poučení z krizového vývoje“ výuka marxismu-leninismu v 60. letech selhala, byla proto potřeba její důslednější kontrola. Vysoké školy měly vychovávat prorežimně orientované odborníky, pro něž měla být jejich vysoká kvalifikace stejně prioritní jako ideologická vyspělost. Zejména společenské vědy byly určeny pro práci v zájmu strany za úplné absence svobody bádání, nezávisle a kriticky uvažující vědec nebyl pro režim žádoucí. V rámci nově vzniklých ústavů marxismu-leninismu se vymezily čtyři jeho součásti, které můžeme vnímat jako čtyři ideologické disciplíny, se kterými se měli studenti VŠ v průběhu studia seznámit: marxisticko-leninská filozofie, politická ekonomie, dějiny KSČ a mezinárodního dělnického hnutí a vědecký komunismus. Tyto obory zcela nebo částečně nahrazovaly tradiční vědy, jakými byly filozofie, ekonomie, politologie, soudobé dějiny nebo sociologie. Logické bylo, že společenskovední obory byly marxistickými předměty více zatížené než například obory technické. Propojení režimní ideologie se všemi vysokoškolskými obory spolu se vznikem Ústavu marxismu-leninismu ÚV KSČ a Vysokou školou politickou ÚV KSČ vedlo k sice formálnímu, ale masovému ztotožnění vysokých škol s režimem, čímž jeho legitimitu permanentně potvrzovaly (Petráň, 1998; Urbášek, 2008).

V souvislosti s propojením vysokých škol s režimem je potřeba také zmínit jejich spojení s StB. Cílem tajné policie byli v normalizačních letech akademici s kontakty v kapitalistických zemích a ti, jejichž komplexní hodnocení nevyšlo pozitivně. Na vysokých školách existovala tzv. zvláštní oddělení, která udržovala oficiální a pravidelné styky s StB, neoficiálně pak na univerzitách pracovali členové StB nebo jejich tajní spolupracovníci. Velká pozornost byla věnována prvkům, které pocházely z ciziny, a to jak kulturně zájmové činnosti studentů (v této souvislosti uveďme alespoň činnosti v ekologických hnutích, náboženské aktivity nebo zájem o zahraniční hudební směry), tak i studentům-cizincům jako takovým (Urbášek, 2008).

Zahraniční styky vysokoškolských pracovníků nebo studentů s jejich kolegy z kapitalistických zemí byly přísně reglementované, kontakty se tedy orientovaly

především na socialistické země. Kromě odborné stránky byly výhodou takové spolupráce i politické aspekty, a proto měly některé československé vysoké školy uzavřené družební dohody s univerzitami ze spřátelených zemí (Sovětský svaz, Německá demokratická republika, Maďarsko, Polsko). Nemožností mezinárodní spolupráce přes železnou oponu se zabývala i helsinská konference v roce 1975, která neměla kromě realizace některých projektů s Francií, Velkou Británií nebo USA významnější dopad na realitu zdejších vysokých škol. Ani v Československu však nemohlo působit mnoho zahraničních lektorů z „nepřátelských“ zemí a jejich činnost byla omezoaná. Vezměme příklad lektorů francouzštiny, kteří byli oprávněni vyučovat jen konverzaci a literaturu (pro její ideologický sklon) museli přenechat českým lektorům. Naopak lektori českého jazyka v zahraničí byli využíváni jako nástroj politické a ideologické propagace (Urbášek, 2008).

Technicky orientované vysoké školy se ve výzkumu orientovaly především na průmysl. Pětileté plány usměrňovaly další rozvoj výzkumné činnosti a nepodporovaly aplikovaný výzkum. Úpadek vědecko-výzkumného významu škol byl v té době již dlouhodobý, datovaný přinejmenším do 50. let, kdy vznikla Československá akademie věd (ČSAV) a převzala tak většinu vědecko-výzkumných aktivit, které do té doby příslušely VŠ. V normalizačním období se ještě více akcentovala výchovně vzdělávací funkce VŠ a věda se stala definitivně druhořadou (Urbášek, 2008).

Kromě výrazně vyšší přítomnosti ideologie na všech stupních vzdělávání můžeme mezi reformy 70. let dále řadit zúžení oborových specializací. Podle tohoto konceptu mělo k výrazné oborové specializaci absolventa dojít až v postgraduálním studiu, které se stalo zvláště podporovaným stupněm vzdělání. Postupující centralizace stanovila jednotné studijní plány, které téměř unifikovaly výuku studijních oborů v celé zemi. Přesně dané bylo i celkové zatížení studenta i počet zkoušek a zápočtů v jednotlivých semestrech (Urbášek, 2008).

Normalizační změny byly promítnuty do legislativy až v roce 1980, kdy vyšel nový vysokoškolský zákon. Urbášek (2008, s. 132-133) shrnuje jeho vyznění takto:

Vysoké školy svou činností uskutečňovaly program a politiku socialistického státu, přičemž uplatňovaly vedoucí úlohu komunistické strany za respektování vědeckého světového názoru, jenž integroval vědu, výchovu a vzdělávání do jednotného ideově politického celku.

Upravovalo se jmenování funkcionářů, kdy rektori byli jmenováni prezidentem republiky na návrh národních vlád, děkani fakult byli jmenováni ministrem školství na návrh rektora. Tento zákon tedy vůbec nepočítal s aktivní funkcí vědeckých a uměleckých rad. Až přestavba druhé poloviny 80. let počítala se snížením centrálního řízení VŠ a obnovením činnosti rad, vzhledem k událostem konce roku 1989 ale takto vypracované návrhy nebyly realizovány (Urbášek, 2008).

Vysokoškolští učitelé, ač tvořili jen nepatrnou část ekonomicky aktivního obyvatelstva, byli politicky velmi významným společenským stavem. Odtud pramenily také důkladné čistky počátku 70. let, po jejichž realizaci zůstali na vysokých školách učitelé, které je možné z hlediska politického rozdělit do tří kategorií. Zaprvé to bylo tvrdé stranické jádro, které neprotestovalo proti následné okupaci. Druhou skupinu tvořili bezpartijní a ti, které stihl tzv. nižší stranický trest, tedy vyškrtnutí z KSČ. Ti museli v 70. letech žít s pocitem nejistoty, zda v ten který den nebudou nuceni z VŠ odejít, v 80. letech poté s jistotou nulového kariérního postupu. A konečně třetí skupinou jsou nováčci, kteří začali na VŠ působit až po období čistek. Ti procházeli přísným kádrovým výběrem a členství v KSČ pro ně bylo výhodou, někdy až nezbytností (Urbášek, 2008).

Studium na vysoké škole začínalo tzv. komplexním hodnocením uchazeče o studium, zavedeným v roce 1970. To bylo vypracovávané třídními učiteli ze středních škol a součástí ministerstvem stanovené osnovy byly studijní výsledky, celková charakteristika uchazeče, zaměření uchazeče a charakteristika jeho rodinného prostředí. Poté, co byl uchazeč doporučen ke studiu na VŠ, došlo na přijímací zkoušky, které měly zpravidla ústní a písemnou část. Tímto přijímacím řízením se naplňovala kapacita VŠ z 80 až 95 % (v závislosti na sledovaném období) a její zbytek podléhal nutné kádrové skladbě, která podporovala studium dělnických a družstevně rolnických rodin, respektive jejich potomků. To v mnohých případech vedlo k nárůstu klientelismu a protekcionismu (Urbášek, 2008).

Speciální skupinou byli studenti učitelství. Jejich obory totiž přímo souvisely s výchovným působením na nejmladší generace, a bylo tedy naprosto nezbytné, aby absolventi učitelských oborů měli správný „světonázor“. Oproti letům 1964-1968, kdy do popředí zájmu učitelských oborů šla pedagogika, se normalizace vrátila do kolejí, ve kterých byly nejdůležitějšími teoretickými znalostmi socialistické ideály (Zounek et al.,

2017). Nejen noví, ale i stávající učitelé se museli k šíření komunistických myšlenek dokonce zavazovat slibem (Šimíček, 2013):

Slibuji, že vždy budu pracovat v zájmu dělnické třídy a uskutečňovat politiku Komunistické strany Československa. Budu věrný Československé socialistické republice a budu obhajovat a upevňovat její socialistické zřízení. Slibuji, že budu zachovávat ústavu Československé socialistické republiky i ostatní zákony a právní předpisy, budu svědomitě plnit své povinnosti a pokyny vedoucích pracovníků a zachovávat mlčenlivost v pracovních věcech. Budu podle zásad komunistické výchovy pěstovat v žácích (učnících) lásku k socialistické vlasti. Povedu je k úctě k dělnické třídě a Komunistické straně Československa. Budu je vychovávat v duchu marx-leninského světového názoru. Zavazuji se rozvíjet u mládeže internacionální cítění a prohlubovat přátelství se socialistickými zeměmi, zejména se Sovětským svazem. Jsem si vědom(a) toho, že svým osobním životem, postoji a jednáním, účastí ve veřejném životě a vystupováním podstatně ovlivňuji jako socialistický(á) učitel(ka), vychovatel(ka), mistr odborného výcviku chování a jednání žáků (učňů) i nejbližší veřejnost. Při veškerém svém jednání budu mít na zřeteli prospěch Československé socialistické republiky a jejího lidu. Jsem si vědom(a) důsledků, které by pro mne vyplynuly z nesplnění slibu.

Studenti učitelství a společenských věd se tedy museli smířit s velkou ideologizací jejich oborů. Ta se projevila například předmětem Společensko-politická praxe, v rámci jehož plnění bylo potřeba zastávat různé funkce v SSM nebo v obdobné zájmové činnosti. Vysokoškolské buňky samotného Svazu socialistické mládeže plnily funkci indoktrinační a zájmovou. Velká většina posluchačů VŠ byla jeho součástí a pro splnění „povinnosti“ stačilo účastnit se pořádaných akcí. Ve druhé polovině 80. let se však situace začala pomalu měnit a díky generační obměně studentstva se některé vysokoškolské skupiny SSM staly zázemím pro kriticky laděné studenty (zejména v Praze a Brně), kteří tak pod záštitou této svazácké organizace dávali najevo své názory pomocí studentských časopisů (*Situace '89*, kterou vydávali studenti FF UK) nebo rozličných diskusních fór. Tím byla narušena role SSM jakožto činitele udržující prorežimní loajalitu studentstva. Analogie s koncem 60. let se zdá více než jasná (Petraň, 1998; Urbášek, 2008).

Ke konci připomeňme, že to byli mimo jiné vysokoškolští studenti, kteří již na počátku roku 1989 protestovali proti režimu v rámci Palachova týdne, dále byli hybnou silou i dalších demonstrací, konaných 1. května, 21. srpna a 28. října. Po těchto střetech s režimem StB zajišťovala a předávala návrhy na vyloučení zadržovaných účastníků demonstrací ze studia. Před padesátým výročím smrti Jana Opletala se více studentských

skupin (Kruh nezávislé inteligence z Matematicko-fyzikální fakulty UK, SSM a další nezávislí studenti) dohodlo na společném programu k tomuto významnému dni a byli to opět vysokoškolští studenti, kteří 17. listopadu 1989 započali události, které vedly ke konci komunistického režimu v Československu (Petráň, 1998).

3. FENOMÉN PODZEMNÍCH UNIVERZIT

Tato kapitola představuje hlavní téma práce, a to podzemní univerzity. Na následujících stránkách uvedeme problematiku vymezení pojmů, které se k hlavnímu tématu vážou, budou stručně představeny neoficiální vzdělávací aktivity, které probíhaly v zahraničí, a v neposlední řadě popsána síť těchto aktivit přítomná v Praze, a to opět ve sledovaném období takzvané normalizace.

3.1. VYMEZENÍ POJMŮ

Pro vzdělávání v Československu (a dalších státech bývalého východního bloku), které nebylo pod kontrolou státních struktur, se vžilo několik pojmů, které tento typ vzdělávání popisují. Tyto pojmy se částečně překrývají, zčásti je potřeba je rozlišovat.

Prvním užívaným pojmem, který se promítl i do názvu této práce, je *podzemní univerzita*, případně též *anti-univerzita* nebo *neoficiální univerzita*. Všechny tyto názvy odkazují na oficiální instituce, a vytváří tak dojem strukturované vzdělávací organizace s certifikovaným zakončením. V Československu nicméně probíhal tento typ vzdělávacích aktivit nezávisle na sobě, soukromě, více či méně v utajení, bez možnosti řádného zakončení studia. Rovněž pojem *podzemní* nejen že zahaluje tyto aktivity rouškou tajemství, ale také vyvolává zdání illegality navzdory tomu, že forma, v jaké se účastníci scházeli, byla oficiálně naprosto legální a vycházela mimo jiné z československého podpisu závěrečného aktu v Helsinkách (Dayová, 1999).

Výstižnější pro většinu těchto aktivit v československém prostředí by tedy bylo označení *bytový seminář* jakožto neoficiální setkávání odborníků z různých oborů v soukromých bytech, kde svobodně debatovali, navzájem si předávali zkušenosti a případně vzdělávali další účastníky nebo i sebe navzájem. Tento pojem také lépe podtrhuje soukromý charakter těchto setkání. I přesto může být i toto pojmenování částečně problematické, neboť ne všechny tyto aktivity měly formu klasického vysokoškolského semináře (někdy byla forma srovnatelná spíše s vysokoškolskou přednáškou) a ne vždy se účastníci

scházeli v soukromých bytech, ale v některých případech i například v církevních prostorách nebo různých provozovnách, kde některý z účastníků pracoval (iRozhlas, 2014).

Jedním z pojmů vžitých pro tyto aktivity je i *Patočkova univerzita* odkazující na filozofa Jana Patočku, který sám neoficiální semináře organizoval. Tento termín byl používán, podobně jako *anti-univerzita*, v pejorativním smyslu Státní bezpečností v jejích spisech. S polským prostředím je pak spjat specifický pojem *létající univerzita* (Graevenitzová, 2009).

V této práci bude používána zažitá terminologie, tedy *podzemní univerzita*, *bytové semináře*, *přednášky*, s případnými vhodnými přídavnými jmény jako *alternativní*, *paralelní*, *neoficiální*, která jsou do značné míry výstižná.

3.2. PODZEMNÍ VZDĚLÁVÁNÍ V ZAHRANIČÍ

Jak již bylo naznačeno, Československo nebylo jediným socialistickým státem, kde ve 2. polovině 20. století existovala neoficiální forma vzdělávání. Tato kapitola nabízí stručný pohled na alternativní společenské a vzdělávací aktivity střeoevropských socialistických států mimo Československo, z nichž nejvýznamnější byla bezpochyby polská létající univerzita.

Polsko

Opoziční skupiny od konce roku 1977 v Polské lidové republice (PLR) pořádaly soukromé přednášky a semináře, které se v následujícím období zformovaly v organizovanou síť bytových seminářů, pro něž se vžil název létající univerzita, a to z toho důvodu, že se často z bezpečnostních důvodů měnila místa přednášek. Je třeba dodat, že nejpropracovanější síť neoficiálního vzdělávání v celém východním bloku nevznikla v Polsku náhodou. Naopak pro to měla historické předpoklady, a to už od konce 18. století, kdy vznikly v pruské a ruské části¹³ Polska spolky, které nabízely vzdělání v polštině, a snažily se tak zabránit násilné germanizaci a rusifikaci. Podobné aktivity se rozvíjely i během nacistické okupace a v prvních desetiletích socialistického Polska.

---

¹³ K tzv. trojímu dělení Polska došlo v letech 1772, 1793 a 1795, kdy si sousední státy tehdejší Polsko-litevské unie (Prusko, Rusko, Habsburská monarchie) rozdělily území tohoto státu mezi sebe a polský stát byl obnoven až v důsledku první světové války v roce 1918.

V 70. letech 20. století se pak zárodkem létající univerzity stala tzv. Společnost pro vzdělávací kurzy (Graevenitzová, 2009; Blažek & Pažout, 2013).

Hlavním dějištěm „létajících“ přednášek se stala Varšava a jejich obsah přirozeně odrážel poptávku společnosti po nedostupných nebo deformovaných tématech společenských věd. Sedmdesátá léta byla v PLR ve znamení zmírnění politických tlaků a díky tomu tam mohly vznikat, na rozdíl od ČSSR, kde v té době probíhala horká fáze normalizace, různé nezávislé iniciativy. Je zřejmé, že i tamější tajná policie bedlivě sledovala „nebezpečnost“ těchto spolků a byla připravena zasáhnout, nicméně míra politické represe nebyla oproti Československu tak vysoká, a tak nejen vzdělávací spolky, ale i další společenské aktivity mohly relativně v klidu fungovat. Rok 1980 navíc znamenal vznik polské Solidarity jako odborů nezávislých na Polské sjednocené dělnické straně (PSDS). O rok později pak vznikly vzdělávací spolky Nezávislá osvěta a Rada národního vzdělávání, které se zaměřovaly na vydávání samizdatových příruček a odborných textů pro sebevzdělávací kroužky. Zároveň se snažily tyto dokumenty protlačit i do oficiálního vzdělávání. Solidarity se na začátku 80. let stala významným, masově podporovaným společenským hnutím, které po zbytek desetiletí fungovalo jako opozice vůči PSDS a nakonec v roce 1989 převzala politickou iniciativu a stála za koncem komunistického režimu v Polsku (Blažek & Pažout, 2013; Skořepa, 2020).

Díky geografické, kulturní a jazykové blízkosti Polska nebyly pro československé neoficiální kruhy aktivity létající univerzity neznámé. Polsko se stalo v tomto směru pro Čechy a Slováky vzorem, ke kterému se chtěli organizovaností, rozsahem a dlouhodobou funkčností seminářů přiblížit. Inspirací bylo i cílení jejich aktivit nejen na disent, ale zejména na většinovou společnost. Její semináře a přednášky pak působily i jako spojení těchto dvou společenských skupin. Z důvodu snahy o těsnější přeshraniční spolupráci a sdílení demokratických myšlenek vznikl i Kruh přátel československo-polské solidarity¹⁴ (Blažek, 2008).

Maďarsko

Opozice v Maďarské lidové republice (MLR) byla aktivní zejména od konce 70. let, a to prostřednictvím samizdatové činnosti. I na maďarské neoficiální vzdělávání měla vliv

---

¹⁴ Název spolku odkazuje na dolnoslezský výbor Solidarity, který nesl název Československo-polská solidarita, příp. Polsko-československá solidarita.

Solidarita, a tak po jejím vzoru vznikla v polovině 80. let v Budapešti Svobodná pondělní univerzita, jejíž přednášky se zaměřovaly na politická a historická témata. Idea tamějších neoficiálních skupin byla taková, že je potřeba silného hnutí, které by bylo schopno donutit stávající režim rezignovat. Významnými maďarskými skupinami byl Svaz svobodných demokratů nebo Maďarské demokratické fórum, které vedlo rozhovory s Maďarskou socialistickou dělnickou stranou (MSDS) v lednu 1989 a díky nim nasměrovalo Maďarsko k demokracii (Blažek & Pažout, 2013; Graevenitzová, 2009).

Německá demokratická republika

Situace v NDR byla specifická, jelikož se jednalo o pouhou část dříve celistvého státu, proto opoziční hnutí nejprve cílila na opětovné sjednocení se zbytkem Německa a rovněž proti okupačnímu socialismu. I z toho důvodu nevznikalo tolik možností paralelního vzdělání tak jako v Československu a Maďarsku, natož v Polsku. Na druhou stranu důležitou oporou opozice byly oficiální univerzity a její studenti, kteří museli zejména v 50. letech čelit rozsáhlým represím. Významnou roli v opozici hrála obdobně jako v Polsku církev. Zhruba od počátku 60. let v souvislosti se vztyčením berlínské zdi¹⁵ opoziční skupiny přestaly usilovat o likvidaci NDR, ale přišly s prosazováním reformu a mírovými a ekologickými tématy (Blažek & Pažout, 2013).

3.3. PODZEMNÍ VZDĚLÁVÁNÍ V PRAZE

Tato kapitola nabídne pohled do pražských bytových seminářů, které sloužily jako vzor, ať již pozitivní či negativní, pro semináře odehrávající se v Brně. Nejprve shrneme nejdůležitější pražské buňky podzemního vzdělávání, následně budou detailněji popsány semináře Julia Tomina, které se staly z hlediska organizačního klíčovými pro brněnské akce, a poté bude nastíněna role, jakou hráli francouzští občané, kteří do Československa za účelem participace na bytových seminářích přicestovali.

3.3.1. Významné pražské podzemní semináře

V československém prostředí existovaly neoficiální vzdělávací aktivity již před obdobím normalizace, nicméně byla to zejména druhá polovina 70. let, kdy po vzniku Charty 77 vnímáme rozmach paralelních vzdělávacích skupin. Mnoho z nich bylo taktéž s Chartou

---

¹⁵ Berlínská zeď, postavená v roce 1961, byla betonová bariéra, podél níž se táhla střežená hraniční pásma a která fyzicky rozdělovala Berlín na západní část, kterou po 2. světové válce obsadily USA, Francie a Velká Británie, a východní část, kterou obsadil Sovětský svaz.

77 ve spojení, někdy semináře organizovali její signatáři či mluvčí, i proto byly účastníci sledování StB. Navzdory policejním zásahům, které provázely pražské semináře, jimi v 80. letech prošlo dle odhadů kolem 1 000 osob (iRozhlas, 2019; Meclová, 2009).

Pro pražské bytové semináře, které se odehrávaly v období normalizace, byly bezpochyby klíčové hlavně semináře v Jirchářích, aktivní ovšem od poloviny 60. let do roku 1969. Tyto ekumenické semináře se odehrávaly v rámci teologické fakulty, byly tedy legální a jejich vedoucí představitel protestantský teolog Jan Lukl Hromádka díky nim zahájil dialog mezi marxistickou filozofií a filozofií křesťanskou. Po tlaku ze strany začínající normalizace byly zrušeny, nicméně jejich frekventanti (Julius Tomin, Ladislav Hejdánek, Daniel Kroupa, Radim Palouš) se rozhodli pokračovat a tím vznikla širší síť bytových seminářů (Halík, 2018).

Semináře filozofa Daniela Kroupy probíhaly od roku 1978 do roku 1990 a oblast jejich zájmu směřovala ke třem tématům – fenomenologii, dějinám filozofie a teologii. Jeho semináře byly pravidelné a systematizované, s domácími hosty (Ivan Chvatík, Jan Sokol) i s hosty z ciziny (Charles Taylor, Roger Scruton) (Halík, 2018).

Filozof Ladislav Hejdánek pořádal nárazová setkání již koncem 50. let, dále spoluorganizoval semináře v Jirchářích a poté, během období normalizace, byl vůdčím představitelem bytového semináře, který byl orientován na filozofii. Na rozdíl od Kroupových seminářů se ale zaměřoval na filozofii jako celek, a proto v rámci jeho seminářů proběhly přednášky o Heideggerovi, Masarykovi, ale i o Platónovi či svatém Augustinovi. Rovněž i jeho semináře přijímaly československé i zahraniční hosty (Dayová, 1999).

Taktéž Jan Patočka, jeden z nejvýznamnějších českých filozofů a mluvčí Charty 77, pořádal ve svém bytě jedenkrát týdně semináře, a to po svém nuceném odchodu z FF UK v letech 1972-1977. Obsah seminářů byl velice náročný, jelikož studující četli celá díla v klasických jazycích, a témata se dotýkala interpretace myšlení českých a zahraničních filozofů nebo podstaty lidské existence. Po Patočkově smrti způsobené mnohahodinovým výslechem StB v roce 1977 vydávali studenti těchto seminářů jeho sepsané úvahy a nahrané záznamy samizdatově (Dayová, 1999).

Důležité semináře se odehrávaly z iniciativy informatika Ivana Havla. Byly specifické šíří disciplín, kterým se věnovaly – od matematiky přes historii k uměleckým tématům. Posluchačstvo tvořili zejména disidenti v té době zaměstnaní v dělnických profesích a pracovníci ČSAV. Tzv. „Havlovy pondělky“ se odehrávaly každý týden (Dayová, 1999).

Jako nejpropracovanější je vnímána tzv. večerní univerzita bohemistiky iniciovaná a pořádaná básníkem a literárním vědcem Miroslavem Červenkou. Tyto schůzky odehrávající se v suterénu baptistické modlitebny v ulici Na Topolce, tedy doslova v podzemí, byly vysoce organizované a měly nahradit regulérní vysokoškolské studium českého jazyka a literatury, snaha o přiblížení se polské létající univerzitě byla tedy zřejmá. Setkání se pořádala každý čtvrtek od 17 do 21 hodin, jejich součástí byly zkoušky, referáty i domácí písemné práce. Cílem této „večerní univerzity“ bylo jednak nenechat na oficiální vysokoškolské soustavě zcela budoucnost jazykovědy a mládeže, jednak umožnit vyšší vzdělání lidem, kteří se z politických důvodů nedostali na VŠ, a rovněž také udržovat při životě nezávislý vědecký život. Těmto cílům se podřizoval obsah, který vycházel z faktu, že oficiální vysoké školy likvidovaly literární vědu, kritiku a literární vzdělání obecně. Proto stála literatura v centru dění a během přednášek se studující zabývali i zakázanými autory nebo zakázanými díly některých autorů. Dalšími studovanými disciplínami byly český jazyk a české dějiny. Kromě samotného Červenky uvedme z vyučujících alespoň Květoslavu Neradovou (literatura), Alexandra Sticha (jazykověda) či Jana Křena (historie) (Graevenitzová, 2009; Petráň, 1998).

Z dalších podzemních vzdělávacích aktivit, které v hlavním městě v období normalizace probíhaly, je potřeba zmínit „Kampademii“ Radima Palouše, dále teologické semináře Jakuba Trojana a Milana Balabána, filozofická setkávání u Petra Rezka, kurzy politologie a historie Rudolfa Kučery nebo „čaje o páté“ právníka a spisovatele Petra Pitharta (Dayová, 1999; Graevenitzová, 2009).

3.3.2. Semináře Julia Tomina a vznik Jan Hus Educational Foundation

Zvláštní kapitola je věnována filozofu Juliu Tominovi, jehož činnost přiměla zahraničí, aby se začalo zajímat o stav vzdělávání v socialistickém Československu. Julius Tomin se narodil v roce 1938, působil jako učitel na Slovensku a po odmítnutí vojenské služby byl vězněn. Byl ovlivněn učením Gándhího a chtěl odcestovat do Indie, po pokusu o emigraci byl znovu uvězněn. Po propuštění vystudoval FF UK, kde poté působil jako

odborný asistent, a v 60. letech inicioval dialog mezi křesťanskými a marxistickými filozofy. Toto téma posléze přednášel i na univerzitách v SRN a Spojených státech, kde nakonec strávil akademický rok 1969-1970 na University of Hawaii (Paměť národa, 2016).

Téma jeho práce se ovšem neslučovalo s nastupující normalizací, po návratu do Československa již tedy nemohl působit na univerzitě, a proto pracoval ve vodárně a také jako noční hlídač v zoologické zahradě. V téže době se angažoval v organizaci bytových seminářů u filozofa Milana Machovce a díky nim i podepsal *Prohlášení Charty 77*, s nímž jej oslovil jeden z frekventantů těchto seminářů, Václav Havel (Paměť národa, 2016).

Kvůli výhrůžkám od StB se Machovec stáhl a semináře začaly probíhat v Tominově bytě. Zásadní moment přišel v roce 1978, kdy Julius Tomin oslovil čtyři zahraniční univerzity, Oxfordskou, Harvardovu, Heidelberskou a Svobodnou univerzitu v Berlíně, s žádostí o podporu v podobě návštěv zahraničních akademiků¹⁶. Žádost se nevztahovala pouze na filozofy, byla otevřena i dalším oborům – sociologii, psychologii, teologii, historii, ekologii i přírodním vědám. Pouze první jmenovaná univerzita zareagovala a od následujícího jara posílala do Prahy své přednášející. První návštěvnici byla filoložka a filozofka Kathie Wilkesová, která přicestovala v dubnu 1979 s přednáškou o Aristotelovi. Po návratu do Velké Británie sepsala Wilkesová zprávu o návštěvě, ve které informovala o situaci československých akademiků a doporučovala další podobné cesty. V témže roce pak z Oxfordu do Prahy přijeli například Charles Taylor¹⁷ nebo Richard Hare¹⁸. V květnu 1979 do Prahy poprvé přicestoval i profesor filozofie z London University Roger Scruton a tato zkušenost jej přesvědčila, že je potřeba hledat způsoby, jak Československu zajistit možnost svobodného vzdělání (Dayová, 1999).

Bezpochyby zásadní návštěvu učinil filozof Alan Montefiore v prosinci 1979, který přicestoval se svou přítelkyní, taktéž filozofkou, Francouzkou Catherine Audardovou. Ta posléze iniciovala francouzské zapojení do vzdělávacích aktivit v ČSSR (Dayová, 1999).

---

¹⁶ Oslovení zahraničních univerzit bylo zasláno jednak oficiální poštou, jednak neoficiální cestou prostřednictvím důvěryhodných lidí, jako byl například Paul Oestreicher, tehdejší generální sekretář Amnesty International.

¹⁷ Kanadský profesor filozofie, do Prahy přicestoval v červnu 1979

¹⁸ Britský profesor morální filozofie, do Prahy přicestoval v červenci 1979 a jeho přednáška musela z bezpečnostních důvodů proběhnout v bytě ekologa Ivana Dejmalu.

Tominovy semináře ovšem trpěly útlakem ze strany StB. V letech 1979 a 1980 byl Tomin několikrát zatčen a vyslýchán, stejně tak i účastníci jeho semináře a policejní zásahy se dotkly i několika zahraničních přednášejících, konkrétně například filozofa Billa Newtona-Smithe, který přednášel v březnu 1980, ale v průběhu semináře do bytu vnikla tajná policie, zabavila jeho dokumenty a jeho i ostatní účastníky vyslechla. Následně byl vyhoštěn a policií převezen do SRN. Incident se stejným průběhem se stal i filozofu Anthony Kennymu. Tyto násilné akce ale britští filozofové využili jako ilustraci útlaku, se kterým se českoslovenští akademici museli denně potýkat, a Kathie Wilkesová tyto příběhy zveřejnila v médiích (Radio Oxford, BBC, Rádio Svobodná Evropa) (Dayová, 1999).

Konflikty britských akademiků s československou státní mocí způsobily diplomatické komplikace, které mohly ohrozit oficiální styky mezi ČSSR a Velkou Británií. Oxfordští akademici tak hledali způsob, jak pokračovat a zároveň minimalizovat možnost zásahu policie a tím i mezinárodních skandálů. Dne 5. května 1980 tak vznikla formální komise, která se o dva měsíce později (8. července) poprvé sešla již jako The Jan Hus Educational Foundation (JHEF), v českém překladu Vzdělávací nadace Jana Husa. Zakládající členové (Kathie Wilkesová, Charles Taylor, Alan Montefiore, Bill Newton-Smith) a Roger Scruton viděli základní princip organizace ve filozofické diskusi, která byla v souladu s československými zákony a současně naplňovala požadavky československých akademiků. Byl to právě Roger Scruton, který se stal naprosto zásadním členem organizace zejména po roce 1983, kdy začal koordinovat návštěvy v Československu. Důležitou organizátorkou britské organizace byla i Barbara Dayová, teatroložka a specialistka na československé divadlo, která díky svému zaměření měla možnost navštěvovat ČSSR (Dayová, 1999).

Na konci 70. a začátku 80 let tlak StB na Julia Tomina sílil a policie sledovala všechny, kdo s ním přicházeli do styku. Po tomto dlouhodobém psychickém nátlaku, který měl za cíl Tomina přimět k odchodu z republiky¹⁹, v srpnu 1980 Tomin s ženou Zdenou a syny

---

¹⁹ Přestože emigrace byla z hlediska státní moci negativním jevem prakticky po celou dobu trvání komunistického režimu u nás, chartisté měli na rozdíl od ostatních obyvatel možnost se vystěhovat, jelikož úřady se těchto „rušivých živlů“ rády zbavovaly. Proto i Tominovi byla nabídnuta trvalá emigrace, kterou odmítl, a jeho odchod v srpnu 1980 je spojován s udělením pětiletého víza do Velké Británie a Austrálie.

Markem a Lukášem skutečně odjeli do Velké Británie (Dayová, 1999; Paměť národa, 2016).

Po odchodu Tomina z Československa se JHEF přesunula k podpoře paralelně existujících seminářů, například Hejdánkova semináře, aktivního v letech 1980-1989. Ten byl tou dobou v samých počátcích své existence a JHEF k němu v následujících letech vysílala své zástupce. Dalšími podporovanými semináři byly „Pražský filozofický kroužek“ Petra Rezka, semináře fyzika Pavla Bratinky, lingvisty Karla Palka²⁰ a další již zmíněné semináře (Dayová, 1999).

Kromě návštěv to byly také finanční příspěvky, které byly pro československý disent zásadní. JHEF jej mohla podporovat zejména díky svým dvěma hlavním sponzorům, kterými byly Open Society Fund²¹ a National Endowment for Democracy²² (NED). Dva zřízené účty pro příjem darů (Pražský knižní fond zřízený v listopadu 1979 a Fond Patočkovy univerzity zřízený v březnu 1980) se sloučily a první stipendium v podobě 60 liber měsíčně bylo určeno pro Hejdánka za účelem podpory akademické práce přispívající k rozvoji nezávislé výuky. Kromě stipendií, která víceméně pokrývala životní náklady svých příjemců, byly peníze určeny zejména na učebnice, odbornou literaturu, dopravu přednášejících a přepravu balíčků s informacemi (Dayová, 1999; Mulsová, 2022).

Kromě britské nadace a francouzské asociace, o které bude řeč v následující podkapitole, musíme zmínit i americkou Jan Hus Educational and Cultural Fund, česky Vzdělávací a kulturní nadace Jana Husa, a kanadskou Jan Hus Fund – Le fond Jan Hus, česky Nadace Jana Husa. Vznik obou byl inspirován existencí britské JHEF, avšak podpora československým akademikům byla vyjadřována jinou formou. Pro nákladnost cest přes oceán nebyly pořádány pravidelné semináře jako v případě Britů a Francouzů, tyto nadace se zaměřily zejména na finanční dary a podporu různých projektů. Obě severoamerické nadace posílaly dary zejména československé kulturní společnosti

---

²⁰ Karel Palek, filolog a lingvista, je známější pod svými pseudonymy Petr Fidelius či Daniel Bohdan.

²¹ Nadace amerického finančníka a multimiliardáře maďarského původu George Sorose, která mezi lety 1983-1989 podporovala projekty britské, francouzské i kanadské nadace. Podmínkou jeho příspěvků bylo, že se nadace nikdy nestanou zcela závislými na jeho příspěvcích, ale budou aktivně hledat i jiné zdroje.

²² Nezávislá nevládní organizace se sídlem ve Washingtonu, D.C., která podporovala projekty spojené se svobodou myšlení a nezávislé výměny organizací. Kromě JHEF přispívala i na jiné projekty – *Československé dokumentační středisko* Viléma Prečana, *Nadaci Charty 77* nebo *Škvoreckého Sixty-Eight Publishers*.

(podporovaly malíře, herce, režiséry, spisovatele, hudebníky), ale pomáhaly i s tvorbou historických děl jako v případě Petra Pitharta, který samizdatově sepisoval české dějiny. Výrazná peněžní pomoc šla z USA a Kanady například básníku a publicistovi Ivanu Jirousovi, herečce Vlastě Chramostové, kulturnímu spolku Jazzová sekce nebo undergroundové rockové kapele The Plastic People of the Universe, která byla v 70. a 80. letech v opozici vůči komunistickému režimu a její členové museli čelit perzekuci a častému věznění (Dayová, 1999).

3.3.3. Vznik Association Jan Hus a francouzští akademici v Praze

Díky Tominovým dopisům, které mířily na německé a anglosaské univerzity, přišla první podpora pražským bytovým seminářům z Velké Británie a nikoli z Francie, přestože mělo předválečné Československo s Francií vybudované nadstandardně pevné vztahy. Na druhou stranu když se filozofka Catherine Audardová setkala v prosinci 1979 s Juliem Tominem, rozhodla se zřídit ve Francii organizaci podporující československé filozofy a s tímto návrhem oslovila své přátele a kolegy, jmenovitě matematika Michela Brouého, historiky Jean-Jacques Marieho a Jean-Pierra Vernanta a filozofy Jacquese Derridu, Paula Ricoeura a Maurice de Gandillaca (Dayová, 1999).

Tito akademici poté společně vytvořili Comité de soutien aux représentants de la culture vivante en Tchécoslovaquie et aux étudiants victimes d'interdits professionnels, v českém překladu Výbor na podporu představitelů kulturního života v Československu a studentů postižených zákazem studia. Dle zákonů se podobné organizace ve Francii musely stát „asociacemi“ se stálými členy, kteří byli povinni odvádět roční příspěvky²³, a valnou hromadou (česká obdoba spolku). První zasedání vzniklé Association Jan Hus (AJH), česky Asociace Jana Husa, proběhlo 1. února 1981 v pařížské École normale supérieure (Dayová, 1999).

Jednou z prvních akcí, do které se Francouzi ještě před oficiálním vznikem Asociace zapojili, byla petice proti zatčením a výsledkům souvisejícím s pražskými událostmi v březnu 1980, kdy byla narušena přednáška Billa Newtona-Smithe a její účastníci byli následně vyslýcháni. Kromě francouzských akademiků se pod petici podepsali i filozofové z Velké Británie, Německa, USA a Kanady (Dayová, 1999).

---

²³ Příspěvky byly v prvních letech stanovené na 100 franků pro členy, 500 franků pro patrony a 30 franků pro členy-studenty ročně.

V létě 1980 do Prahy přicestoval Paul Ricoeur, aby ohlásil plánované založení francouzské organizace. Ricoeur v té době do Československa přijel jako soukromá osoba, naopak následná cesta Jacquese Derridy na konci prosince 1981 se již uskutečnila v rámci AJH. Derridova cesta do Prahy je pravděpodobně nejznámějším příkladem působení francouzských akademiků v bytových seminářích, a to z důvodu mezinárodního incidentu, který byl jejím vyústěním. Od začátku návštěvy byl Derrida sledován tajnou policií. Po odchodu z Hejdánkova bytu, který byl cílem jeho cesty, jej zastavil policista a provedl kontrolu jeho cestovních dokladů. Když Derridova návštěva 29. prosince končila, byl na letišti vybrán ke kontrole zavazadel, během níž byly objeveny čtyři sáčky s neznámým práškem. Ten se stal záminkou pro osmihodinový výslech francouzského filozofa, který byl následně obviněn z výroby a transportu omamných látek a převezen do ruzyňské věznice. Díky jeho obhájci se informace o uvěznění dostala přes Derridovy příbuzné v Praze²⁴ k jeho manželce a dále až k francouzské vládě, která ihned kontaktovala československou stranu. Celá tato akce StB tedy vyvolala mezinárodní incident, který skončil 30. prosince Derridovým vyhoštěním. Navzdory plánu StB odradit další zahraniční návštěvníky bytových seminářů měla medializace této události opačný efekt a francouzští akademici díky ní pocítili velkou solidaritu se svými československými kolegy²⁵ (Dayová, 1999; Derrida, 1998, fond Jan Hus Educational Foundation, ODKAZ MZM).

V květnu 1983 Catherine Audardová přesvědčila svou kolegyni a přítelkyni Nathalii Roussariovou, aby odjela s filozofem a filologem Jacquesem Brunschwigem a jeho ženou do Prahy na Hejdánkův seminář. Po této zkušenosti přijala Roussariová místo výkonné tajemnice AJH a stala se zásadní osobou v organizování francouzských cest do Československa²⁶ (Dayová, 1999).

Pro shrnutí francouzských návštěv v Praze je potřeba uvést alespoň to, že témata přednášek byla zejména filozofická, politologická, kulturní, historická a náboženská. Návštěvníci byli představiteli především francouzské levicové filozofie, ať již máme na mysli Jean-Pierra Vernanta, předsedu AJH, nebo filozofa Étiennea Balibara, kteří

---

²⁴ Matka Derridovy manželky byla Češka.

²⁵ Některé detaily této události jsou rozebírány v rámci rozhovoru s pamětnicí Nathalii Roussariovou

²⁶ Více informací je k dispozici v rámci rozhovoru s pamětnicí Nathalii Roussariovou

představovali bývalé komunisticky smýšlející akademiky, nebo sociologa Jean-Clauda Eslina a filozofa Oliviera Mongina, rovněž levicově orientované (Dayová, 1999).

Dayová (1999, s. 256-259) předkládá jména návštěvníků a data jejich cest do Československa za *Association Jan Hus*, nicméně je potřeba dodat, že tento seznam není v rovině dat zcela správný a lze se na něj bezpečně spolehnout jen jako na výčet návštěvníků z Francie, kteří se účastnili některého z československých podzemních seminářů. Jiný soupis prezentuje Derouetová (2019, s. 245), ten je z hlediska datace přesnější a spolehlivější, přesto se s finálním seznamem této diplomové práce v jistých informacích rozcházi²⁷.

4. PODZEMNÍ UNIVERZITA V BRNĚ

Tato kapitola nabízí hlubší pohled do brněnských podzemních seminářů a ve svých částech představuje počátky těchto aktivit a jejich hlavní tváře. Dále pomocí dostupné literatury shrnuje návštěvy bytových seminářů z Velké Británie a popisuje také samizdatovou a uměleckou činnost, která je specifická pro anglickou část podzemní univerzity. Ve své poslední části shrnuje vznik a činnost Vzdělávací nadace Jana Husa od 90. let po současnost.

4.1. POČÁTKY BRNĚNSKÝCH AKCÍ

Praha samozřejmě nebyla jediným místem, kde během let tzv. normalizace probíhaly neoficiální vzdělávací aktivity. Různé semináře, ať už jednorázové nebo dlouhodobě fungující, se objevovaly téměř v každém větším městě, přestože jejich síť v Praze byla logicky nejrozsáhlejší. Brno, třetí největší město v Československu, bylo regionálním centrem Moravy a i v tomto kulturním a vzdělaném univerzitním městě existovaly paralelní vzdělávací semináře. Jedna skupina se organizovala kolem psychologa Huga Širokého, bývalého univerzitního profesora. Moravští chartisté založili tzv. „M-klub“²⁸ a jeho hlavním obsahem byla politologická diskuse. Seminář Václava Čermáka se zabýval českými a slovenskými dějinami, další skupiny vznikly kolem protestantského faráře Jana Šimsy nebo katolické básnířky Ivy Kotrlé. Je potřeba poznamenat, že v některých případech se disidenti z různých měst vzájemně navštěvovali, aby svobodnou diskusí na

---

²⁷ Seznam návštěvníků za francouzskou *Association Jan Hus* vyplývající z výsledků této diplomové práce je k dispozici v *Příloze 4*, je však omezen na návštěvníky, kteří působili v Brně.

²⁸ Písmeno „M“ v názvu klubu značí Moravu.

určitá témata udržovali při životě. Tak se stávalo, že brněnští disidenti jezdili do Prahy, Bratislavy nebo Olomouce, kde se například účastnili seminářů akademika Vladimíra Jochmanna. Významnou řadu pěti seminářů vedla v Brně i filozofka Božena Komárková (Dayová, 1999).

Díky zkušenostem ze seminářů Boženy Komárkové se po pronásledování chartistů z počátku roku 1977 ujal svého vlastního semináře spisovatel Milan Uhde. Jeho seminářů, které byly spojené s ideou komplexní brněnské podzemní univerzity, se účastnil i filozof a historik Zdeněk Vašíček, který v téže době sám pořádal výuku filozofie pro děti brněnských disidentů, které nemohly studovat. V roce 1980 jej přesvědčila účastnice a organizátorka pražských seminářů Alena Hromádková, aby zorganizoval seminář, na které by vystoupil Roger Scruton. Ten se se svou první přednáškou k Vašíčkovi dostavil na podzim roku 1980, ale nejdůležitější brněnská přednáška zahraničního návštěvníka v rámci neoficiálních seminářů se odehrála až v dubnu 1981, kdy Scruton přijel znovu, a to s tématem „Filozofie antikomunismu“. Tato přednáška odstartovala činnost JHEF v Brně (Dayová, 1999; Vašíček, 1997, fond Jan Hus Educational Foundation, ODKAZ MZM).

Následujícího dne po přednášce byl Roger Scruton představen disidentu Jiřímu Müllerovi, kterého napadlo využít britské nabídky pomoci ve prospěch své zásadní myšlenky – zbourat zeď, která stála mezi disentem a tzv. šedou zónou, tj. většinovou společností, která nežila politicky a přizpůsobila se normalizačnímu způsobu vlády. Podle Müllera existovala komunisty vytvořená propast mezi disentem, který disponoval díky svým kontaktům různými běžně nedostupnými informacemi, a zbytkem společnosti, který byla o dění ve světě špatně informován. Bylo nutné zajistit, aby disidenti vystoupili ze svého „ghetta“ a ovlivnili pasivní veřejnost. Úvodní Müllerova žádost obsahovala finanční podporu vydavatelské činnosti, na niž se se Scrutonem skutečně dohodli. V říjnu 1981 Zdeněk Vašíček končil s přípravami na emigraci a v téže době opět do Brna přijel Roger Scruton a setkal se s Jiřím Müllerem, který se v následném období stal hlavním zprostředkovatelem návštěv směřujících do Brna ze zahraničí. Přípravné práce na cesty do Brna skončily v roce 1984, v říjnu tohoto roku přijela do Brna umělkyně Jessica Douglas-Homeová s informací o prvním přednášejícím, kterým se stal ještě v prosinci 1984 sociolog David Levy (Dayová, 1999).

4.2. KONCEPCE BRNĚNSKÝCH BYTOVÝCH SEMINÁŘŮ

Koncepce Jiřího Müllera, se kterou britskou stranu prostřednictvím Scrutona seznámil, se lišila od systému jiných paralelních vzdělávacích skupin. V plánu nebyly semináře otevřené širší veřejnosti jako v Praze, naopak tajné schůzky uzavřených skupin, do nichž by nebylo lehké se dostat. Tento způsob pořádání seminářů by podle Müllera znamenal snížení rizika zásahu tajné policie a také minimalizaci vyhoštění návštěvníků z Československa, což Müller vnímal jako plýtvání jejich schopnostmi a vyčerpávání energie lidí, kteří po výsleších končili ve vazbě. V konečném důsledku měl tento systém vést k maximalizaci vzdělávacího účinku seminářů. To mělo být podpořeno českou stranou i z hlediska posluchačů, kteří neměli pocházet z disidentského prostředí²⁹, ale měla to být mladá intelektuální budoucnost národa, která se chce svobodně vzdělávat. Počítalo se tedy s tím, že posluchači budou spojeni s brněnskou Univerzitou Jana Evangelisty Purkyně (UJEP)³⁰ a jejich účast na bytových seminářích nesměla ohrozit jejich oficiální studium (Dayová, 1999; Oslzlý in Poučová, 2020).

Pokud nemělo být posluchačstvo spojováno s disentem, pro organizátory to platilo ještě mnohem více. Proto Müller sám sebe vyloučil z přímé účasti na seminářích a konkrétní organizátorské úkoly předal jiným, podle něj vhodným lidem (anglickou sekci manželům Oslzlým a pozdější francouzskou sekci manželům Jelínkovým). Specifické pro Brno je i to, že organizátoři se během let, kdy probíhaly návštěvy ze zahraničí, neseznámili se jménem ani jedné ze zahraničních nadací. Spojení Brno-Velká Británie a Brno-Francie bylo v režii Müllera, konkrétní úkoly v Brně zařizovali Oslzlí a Jelínkovi. Oslzlý se s Müllerem scházel málokdy a nepravidelně, někdy komunikovali skrze vzkazy na pokladně Divadla na provázku (Dayová, 1999; Oslzlý in Poučová, 2020).

Důvodem, proč Müller oslovil s organizací britských návštěv právě manžele Evu a Petra Oslzlé, bylo kromě Oslzlého kontaktů s mládeží prostřednictvím Divadla na provázku jejich pevné manželství. Vzhledem k charakteru seminářů, které se odehrávaly v bytě, bylo nutno pro tuto činnost najít manželský pár a díky svému pevnému svazku se Müllerovi zdáli Oslzlí jako vhodná dvojice ať už pro vzájemnou podporu, která byla pro tento typ

---

²⁹ Tím, že vyloučil posluchače-disidenty, Müller nejen že snížil bezpečnostní rizika, jelikož disidenti a jejich rodinní příslušníci byli pod drobnohledem StB, ale také převedl do praxe svou vizi otevírání disidentského „ghetta“ směrem k širší veřejnosti.

³⁰ Název brněnské univerzity v letech 1960-1990, předtím i poté univerzita nesla název „Masarykova univerzita“.

aktivit nezbytná, tak z důvodu případné obtížné vydíratelnosti, kdyby došlo k potížím se státní mocí. Mimo Oslzlé se o funkčnost podzemní univerzity v Brně zasloužil i výtvarník Rostislav Pospíšil, soused Oslzlých, který se těšil jejich důvěře a jehož byt byl zázemím pro techniku a jiný materiál. Nutno vyzdvihnout přínos přítele Oslzlých anglisty Miroslava Pospíšila, zvaného „Mikin“, který přednášky anglicky mluvících hostů překládal (Oslzlý, 1993; Oslzlý in Poučová, 2020).

Dokonale vypracovaný koncept výrazně akcentoval bezpečnost všech účastníků seminářů. Oslzlí neměli informace o rozsáhlosti organizace a jejím působení v Praze a bylo stejně důležité, aby minimum informací měli i samotní posluchači. Proto byl všem posluchačům na každé z přednášek předkládán příběh, ve kterém Oslzlý představoval toho či onoho návštěvníka jako svého přítele, kterého zná z dob svého působení v Londýně v roce 1968 nebo z dalších cest po Velké Británii. Tento přítel se tedy rozhodl vždy při své cestě do Československa Oslzlého navštívit a při té příležitosti se s ním a dalšími jeho přáteli podělit o některé z témat, kterým se věnuje. Kromě tohoto příběhu Oslzlý při seminářích zdůrazňoval, aby nabyté vědomosti posluchači svobodně užívali a šířili dál, ale aby neříkali, kde tyto informace získali. Pokud by se jakékoli informace o semináři dostaly k oficiálním strukturám, ohrozilo by to jeho existenci. (Oslzlý in Poučová, 2020).

Jedním z nejdůležitějších úkolů pro Oslzlé bylo oslovit důvěryhodné lidi, kteří by se mohli následně stát posluchači přednášek. Přirozeně se začalo okruhem Oslzlého rodiny a známých z uměleckého prostředí, naopak kvůli nepříznivému pohledu státu na alternativní divadlo se bytové semináře a Divadlo na provázku příliš nepropojovaly. Výjimku tvořili režisér a herec František Derfler a dramaturg Josef Kovalčuk, kromě nich k Oslzlým docházel například básník Jan Šimek a z prostředí FF UJEP kromě Oslzlého synovců Aleše a Martina Filipových například Petr Fiala nebo Pavel Barša, pozdější profesori politologie. Nakonec se ustálila skupina kolem dvaceti osob (Oslzlý in Poučová, 2020).

Pravidla vytvořená pro brněnské semináře museli dodržovat i přijíždějící cizinci. Zabývala se již samotným příjezdem hostů, kdy byl doporučovaný mikulovský hraniční přechod z Rakouska jakožto nejbezpečnější s nejméně pečlivými hraničními prohlídkami, naopak nejméně doporučovaný byl hraniční přechod ze SRN v Rozvadově.

Většina příjíždějících tyto instrukce akceptovala a skutečně příjížděla směrem z Rakouska, kam se dopravila letecky a poté pokračovala autobusem z Vídně do Brna. Většina návštěv držela podobný rámec, ve kterém návštěvníci v pátek přijeli, v sobotu a v neděli večer probíhaly přednášky, které trvaly i devět hodin, a v pondělí ráno opět odjeli. Pokud cizinci navštívili i Prahu, bylo pro brněnskou skupinu též podstatné, aby jejich město bylo první v pořadí, neboť se obávali možnosti, že by po návštěvě disidentů v Praze byli přednášející sledováni (Oslzlý in Poučová, 2020).

Návštěvníci byli před odjezdem nabádáni k velké opatrnosti. Z bezpečnostních důvodů nesměli mít u sebe žádné informace o českých účastnících, a tak se museli jména a adresy učit nazpaměť. Nejpodezřelejší věci museli mít vždy u sebe v kabině autobusu a nikoli v zavazadlovém prostoru, který mohl být s větší pravděpodobností zkontrolován. Totéž platilo pro poznámky, které byly připraveny na přednášky (Oslzlý, 1993).

Co se týče obsahu přednášek, Scruton a Müller původně zamýšleli pouze filozofická a politologická témata, nicméně po zapojení Petra Oslzlého se tato agenda rozšířila i o umění podle principu „Faculty of Arts“. Kromě toho bylo potřeba se shodnout, že filozofové dojíždějící do Československa nebudou jednostranně orientováni, ale budou mezi nimi jak konzervativci (Roger Scruton), tak i levicovní filozofové (Anthony Keeny). Stejně jako v Praze podzemní semináře dodávaly témata, která ve společnosti chyběla, a to tedy zejména z oblasti filozofie, politologie, sociologie, etiky, literatury a dále tedy i jiných forem umění (Oslzlý in Poučová, 2020).

Britští přednášející byli ubytovávaní nejprve v Hotelu Morava³¹ a později v Hotelu Slovan³² v Brně a byli instruováni, aby se recepce ptali na bary a podobná zařízení, a vyvolali tak dojem turistů, kteří si chtějí v Brně užít. Recepce tak nemuselo být podezřelé, že ubytovaní někdy na noc do hotelu nedorazili, a to když přijali nabídku přespání u Oslzlých. Jindy byli Britové instruováni tak, že v případě nouze mají vysvětlit, že jsou akademici, kteří mají na vídeňské univerzitě přednášku či konferenci, a protože je Brno blízko, rozhodli se navštívit starého přítele Petra Oslzlého, případně Miroslava Pospíšila. V několika případech návštěvníci přijížděli i se sepsanou přednáškou následujícího hosta, čeští hostitelé se tak mohli na příští seminář připravit dopředu. O každé návštěvě pak

---

³¹ Hotel Morava sídlil v Novobranské ul. 3 v Brně (dnes je na tomto místě kolej JAMU zvaná „Astorka“).

³² Hotel Slovan (dnes Hotel Passage) sídlí v Lidické ul. 23 v Brně.

museli návštěvníci sepsat podrobnou zprávu, tzv. raport, s popisem své cesty a případnými doporučeními pro další příjíždějící. Rovněž je potřeba zdůraznit, že ne každý příjíždějící z ciziny měl připravenou přednášku. Někteří z hostů byli tzv. messengery, kteří převáželi buď materiál, nebo informace (Oslzlý in Poučová, 2020).

Dosud byla zmínka zejména o britských návštěvnících, ale kromě nich a francouzských návštěvníků, kterým je věnována empirická část této diplomové práce, lze v brněnském prostředí hovořit ještě o malé německé sekci. Návštěvníky ze SRN a Rakouska hostili manželé Marie a Jaroslav Blažkovi, jednalo se asi o tři přednášky, z nichž nejvýznamnější byl příjezd Němce Berndta Posselta, tehdejšího asistenta Oty Habsburského, který hovořil o evropské integraci. Návštěvníci z německy mluvících zemí jezdili do Československa až ke konci 80. let a zároveň nebyli systematicky vysíláni strukturovanou organizací, proto se těchto cest uskutečnilo jen velmi málo. V souvislosti s německým přínosem brněnské podzemní univerzity nelze vynechat novináře Wolfganga Stocka, který kromě kontaktů s Chartou spolupracoval i s polskou Solidaritou a který zabezpečoval převoz počítačů a tiskáren pro Vzdělávací nadaci Jana Husa, které pocházely z Německa, do Brna (Jelínková a Blažková in Poučová, 2020).

Je potřeba zmínit, že v rámci sběru dat potřebných pro empirickou část této práce jsme narazili i na zdroje (Dayová, 1999 či archivní materiály v La Contemporaine), které hovořily o strukturované formě pomoci pocházející z Nizozemska či Švýcarska. Tyto informace však nejsou v této diplomové práci nijak rozvíjeny a mohou být předmětem dalšího výzkumu.

4.3. HLAVNÍ TVÁŘE PODZEMNÍ UNIVERZITY V BRNĚ

Anglická sekce podzemní univerzity v Brně se opírala zejména o tři postavy. Jednalo se o koordinátora Jiřího Müllera, který stál v pozadí i francouzských akcí, a organizátora Petra Oslzlého. Jako další hlavní tvář vnímáme i spoluorganizátora a tlumočníka Miroslava Pospíšila. Všechny tyto tři osobnosti jsou v této podkapitole blíže představeny. Pro francouzskou sekci byl zásadní postavou Milan Jelínek, jehož osobnost bude přiblížena v empirické části této práce.

4.3.1. Jiří Müller

Jiří Müller se narodil 29. prosince 1943 a během svých studií zastával postoje proti vládnoucí KSČ, kvůli nimž byl v roce 1966 vyloučen ze studia na Českém vysokém učení technickém (ČVUT). Již o dva roky později mu bylo ale dovoleno vrátit se zpět a díky tomu se mohl stát jedním ze studentských vůdců během událostí pražského jara v první polovině roku 1968. Po začátku normalizace byl ale opět v roce 1970 vyloučen pro „maření konsolidace a normalizace vysokých škol“, a odpromovat tak mohl až v roce 1990 (Soukupová, 2010).

Během období tzv. normalizace byl několikrát vězněn, a to nejprve mezi lety 1971-1976 za podvracení republiky poté, co při prvních normalizačních volbách vyzýval občany, ať hlasují podle svého svědomí. Byl také mezi prvními signatáři Charty 77, jejíž text následně šířil po Brně. V roce 1979 se oženil s Bronislavou Koutnou, která rovněž pocházela z disidentského prostředí, se kterou vychovali dvě děti a která ho ve všech jeho aktivitách plně podporovala. Krátce byl vězněn ještě v roce 1981 a po celé období normalizace byl jedním z hlavních odpůrců režimu a byl stíhán pro svou opoziční činnost (Nosková, 2006; Soukupová, 2010).

Jak již bylo představeno v minulé kapitole, Müller se při uskutečňování svých disidentských projektů držel spíše v pozadí. Kromě unikátní a propracované koncepce brněnské podzemní univerzity a koordinace zahraničních přednášek zejména z Velké Británie a Francie se jeho činnost zaměřovala na samizdat. V roce 1985 začal své samizdaty vydávat v rámci Edice Prameny, v níž vycházely politické, politologické, filozofické, vědecké a umělecké texty. Po sametové revoluci byl jedním z představitelů Občanského fóra, od června do prosince 1990 ředitelem Úřadu pro ochranu ústavnosti a demokracie (ÚOÚD), dále poslancem České národní rady a poté se angažoval v množství neziskových organizací (Vzdělávací nadace Jana Husa, Nadace Charty 77 a další) (Soukupová, 2010).

4.3.2. Petr Oslzlý

Divadelní dramaturg, scénárista, herec a divadelní pedagog Petr Oslzlý se narodil 26. dubna 1945. Kvůli svému původu nebyl přijat na žádnou střední školu a vyučil se kovomodelářem a až v roce 1968 mohl začít se studiem divadelní vědy a dějin umění na FF UJEP v Brně. Působil rovněž jako protagonista experimentální divadelní skupiny

Quidam, se kterou působil na konci roku 1968 v londýnském International Theatre Club. V roce 1973 se oženil a se svou ženou Evou vychovali dvě dcery (Fojtů, 2019).

Od roku 1972 zastával roli dramaturga a byl také vůdčí osobností Divadla na provázku, mezi lety 1976-1981 a 1992-2001 jeho uměleckým šéfem. Bylo to především jeho zásluhou, že se divadlo stalo součástí Mezinárodní federace nezávislých alternativních divadel. V roce 1984 ho oslovil Jiří Müller, s nímž se znal díky společnému přátelství s Vašíčkovými, s nabídkou organizace přednášek britských návštěvníků. Manželé Oslzlí tuto nabídku přijali a tyto návštěvy organizovali až do pádu komunismu (Oslzlý in Poučová, 2020).

Kromě návštěvy Londýna roku 1968 to byly právě zahraniční výjezdy Divadla na provázku, které se staly záminkou pro příběh, který byl předkládán veřejnosti ohledně příjezdu britských hostů do Československa. S divadlem totiž Oslzlý jel mimo jiné v roce 1985 na Dny československé kultury do anglického Bristolu. Během tohoto oficiálního zájezdu divadelního souboru se Oslzlý tajně setkal s Rogerem Scrutonem a Jessicou Douglas-Homeovou. Na tomto setkání probírali osobně některé detaily Oslzlého principu „Faculty of Arts“ (Oslzlý in Poučová, 2020).

V listopadu 1989 Oslzlý prosazoval stávkou divadel a stal se jedním ze zakladatelů Občanského fóra. Mezi lety 1990-1992 působil jako poradce prezidenta Václava Havla, v letech 1994-2018 byl ředitelem Centra experimentálního divadla a v roce 2018 jmenován rektorem Janáčkovy akademie múzických umění. Tuto funkci vykonával do ledna 2022 (Fojtů, 2019).

4.3.3. Miroslav Pospíšil

Anglista a germanista Miroslav Pospíšil se narodil 13. května 1951, studoval na FF UJEP a během normalizace vyučoval anglický jazyk na státní jazykové škole v Brně. Byl členem Divadla X, které mělo svou formou blízko k Divadle na provázku, byl tedy v kontaktu s Petrem Oslzlým (Pospíšil in Poučová, 2020).

V rozhovoru pro Poučovou (2020) Pospíšil hovoří o „schizofrenii života“, která během tzv. normalizace podle něj v československé společnosti existovala. Tento pojem rozvádí a mluví o praxi, ve které lidé říkali často doma něco jiného než na veřejnosti. Měli

nekomunistické nebo protikomunistické názory, a zároveň byli členy KSČ nebo ROH. Sám špatně nesl zejména to, jak se po národním vzepjetí počátku roku 1968 většina společnosti stáhla z politického života a ze svých chat oficiálně přitakávala normalizátorům. Sám Pospíšil se na svých kurzech angličtiny neomezoval pouze na výuku jazyka, ale svým studentům přednášel o Anglii a demokracii. Literaturu o těchto tématech jim také ochotně půjčoval. Z důvodů popsaných výše byl se společenskou situací velice nespokojen.

Když Pospíšila tedy na konci roku 1984 Oslzly informoval o ideji podzemní univerzity, Pospíšil nabídku spolupráce přijal. Nicméně radikálně odmítl žádost stát se překladatelem anglických přednášek s argumentem, že kdo chce kvalitní vzdělání, musí umět anglicky. Nakonec ale svolil a stal se, byť nerad, tlumočnickem během setkání, přestože překlad zejména mnohých filozofických témat pro něj nebyl jednoduchý. Jeho konsekutivní tlumočení³³ bylo náročné i vzhledem k faktu, že měl relativně malou možnost přípravy. Ne vždy se k němu předem dostal text přednášky, a tak se v mnohých případech na překlad připravoval pouze tak, že s hostem strávil nějaký čas, případně nahlédl k němu do poznámek. Dá se tedy říct, že tlumočení probíhalo téměř bez přípravy (Pospíšil in Poučová, 2020).

I Pospíšil se zapojil do příběhu s britskými přáteli, kteří ho jezdí navštěvovat, protože to bylo vzhledem k jeho jazykovému zaměření pochopitelné. Rovněž se u něj doma i několik návštěv odehrálo. V rámci univerzity se zasadil o otevření Anglického klubu (The English Club³⁴), jehož primárním cílem bylo vzdělávání v angličtině, avšak v průběhu druhé poloviny 80. let se i v něm konalo několik přednášek zahraničních hostů vyslaných JHEF, a to bez jakéhokoli zásahu StB, což bylo způsobeno jeho oficiálností a zájmem velvyslanectví Velké Británie a Spojených států o vysílání některých svých přednášejících. (Dayová, 1999; Pospíšil in Poučová, 2020).

V roce 1987 mu byla nabídnuta pozice na FF UJEP, kterou na tři roky přijal, ovšem nakonec na fakultě působil až do roku 1994. V roce 1990 spoluzaložil Československou

---

³³ Druh tlumočení, během něhož mluvčí vysloví několik vět, odmlčí se, aby dal prostor tlumočnickovi pro překlad, a pak pokračuje s promluvou.

³⁴ Anglický klub sídlil v Domě Bedřicha Václavka na dnešní Kounicově ul. 10 (mezi lety 1946-1990 nesla ulice název Leninova).

vzdělávací nadaci Jana Husa, jejímž ředitelem byl až do roku 2001 (Pospíšil in Poučová, 2020).

4.4. SHRUTÍ NÁVŠTĚV Z VELKÉ BRITÁNIE

Oslzlý (1993) popisuje zásadní cesty do Brna, které byly uskutečněny za JHEF a rovněž předkládá kompletní seznam návštěvníků za britskou nadaci mezi lety 1984-1990 (s. 63-66). Tato kapitola na základě Oslzlého (1993) shrne první návštěvy, které byly realizovány z Velké Británie.

Jak již bylo naznačeno, prvním návštěvníkem za britskou nadaci se stal sociolog David Levy. Jeho seminář se u Oslzlých odehrál v neděli 15. prosince 1984. Už tato první cesta byla svým průběhem velice zajímavá. Snad pro nedostatek zkušeností s československým prostředím Levy využil pro cestu z Rakouska vlak a nikoli doporučovaný autobus. Jeho kufr s řezačkou a množstvím knih neunikl pozornosti celníků, kteří se na vlaky obzvláště zaměřovali, ale příběh o starém známém, který nyní působí v Divadle na provázku, postačil a celníci přijali verzi, že se jedná o materiál pro divadlo. Kromě těchto předmětů a své přednášky na téma politický řád s sebou Levy přivezl i zprávu o dalším semináři. Naopak Oslzlého skupina poslala po Levym směrem k JHEF žádost o dvě přednášky s následujícím návštěvníkem, politologem Johnem Keanem, namísto jedné. Kromě přednášek se Oslzlí často snažili o další program, kterým by zpestřili návštěvám jejich pobyt v Československu. David Levy byl proto na generálce hry *Terapie* v Divadle na provázku a také v bytě sochaře Jana Šimka³⁵ (Oslzlý, 1993).

John Keane v únoru 1985 zrealizoval jednu přednášku u Oslzlých a jednu spíše seminární rozpravu u Pospíšilových, obě na téma občanská společnost. I on přivezl informaci o dalším přednášejícím, kterým se následně v březnu stal politolog David Regan, který přednášel na téma *Kořeny konzervatismu*. Brněnští hostitelé své návštěvy také seznamovali s Brnem, případně jeho okolím, a tak uskutečňovali prohlídky centra města (zásadní byla samozřejmě role Miroslava Pospíšila, který nejlépe ovládal anglický jazyk) právě jako v případě Regana. Čtvrtý návštěvník, filozof Francis Dunlop, který přijel

---

³⁵ Sochař Jan Šimek byl během období normalizace pro režim nepohodlným umělcem a výstavy jeho umění byly zakázány, proto se galerií jeho tvorby stal jeho byt. Šimkovy sochy nezobrazovaly těla, nýbrž zhmotňovaly myšlení a tento fakt souzněl s filozofickým rázem návštěv z Velké Británie, proto byla většina návštěvníků zvána na prohlídku Šimkovy „galerie“.

v květnu 1985 a který se ujal tématu o lidských hodnotách, byl s Oslzlými na výletě ve Křtinách (Oslzlý, 1993).

Důležitou návštěvu uskutečnila malířka Jessica Douglas-Homeová v září 1985. Návštěva se odehrála po Oslzlého výjezdu do Velké Británie s Divadlem na provázku a po jednáních o podzemních seminářích, která během něj neoficiálně vedl. Toto setkání se odehrálo v neobvyklém prostředí, a to v bytě Rostislava Pospíšila a jeho ženy Hany, jelikož se soudilo, že pro umělecké téma bude výtvarníkův byt a prostředí jeho ateliéru vhodnější. Douglas-Homeová mluvila jednak o své vlastní tvorbě a poté o svém pohledu na britské malířství a svou návštěvou iniciovala umělecký směr seminářů, o který se Petr Oslzlý pokoušel (Oslzlý, 1993).

Návštěva Paula Flathera byla první, která se neobešla bez potíží se státní mocí. Po jeho přednášce na téma britský imperialismus v Indii Oslzlého kontaktovala StB a byl nucen jít podat vysvětlení. Kromě klasického příběhu Oslzlý k vysvětlení, proč byl viděn s Paulem Flatherem, dodal i odkaz na Divadlo na provázku, které bylo mezinárodně známé a bylo běžné, že na jeho představení chodili i cizinci. Nicméně pro Oslzlého tento incident znamenal zákaz výjezdů do zahraničí (Oslzlý, 1993).

Poslední cesta v roce 1985 uskutečnil John Keane, který přijel podruhé a tentokrát se dvěma přednáškami, antipolitika a postmodernismus, oběma uskutečněnými v bytě Oslzlých. Následující návštěvou byl hudebník David Matthews, odborník na Gustava Mahlera, který stál za dokončením jeho Desáté symfonie. Jeho přednáška se zabývala právě tímto světoznámým českým skladatelem a zaznamenala rekordní návštěvnost, a to 37 osob (Oslzlý, 1993).

Bezesporu velice zajímavá byla návštěva Rogera Scrutona, který znovu přicestoval v roce 1986. Tehdy se sešel s Müllerovými, aby si předali jisté informace. Protože byl byt Müllerových odposloucháván, často se důležité záležitosti probíraly venku, v tomto případě v jednom z brněnských parků. Nicméně v tomto parku je konfrontovali příslušníci StB, chtěli Rogera Scrutona legitimovat a poté odvézt na stanici. Ten měl ovšem svůj pas u Müllerových doma a bylo potřeba pro něj zajet. Scruton tak nasedl do vozu StB, Müllerovi do svého auta a vyrazili směrem k bytu. Ukázalo se však, že akce je propracovanější a v průběhu jízdy Müllerovy předjelo auto Veřejné bezpečnosti, které se

rozhodlo je zastavit. Müller však výzvu neuposlechl a ujel oběma policejním vozům. Pro Müllerovy bylo zásadní přijet domů dříve a zničit nebezpečné materiály, což se jim nakonec povedlo. Když přijeli příslušníci StB se Scrutonem, který si vzal své cestovní doklady, Müller odvrátil pozornost tajných policistů, a britský filozof tak mohl nenápadně předat Bronislavě Müllerové další materiály, které by mohly být v rukou StB nebezpečné. Poté byl Scruton převezen na stanici StB, státní orgány ho vyhostily z ČSSR a během lhůty tří hodin měl opustit stát. Müllerovi se tedy se Scrutonem a StB v zádech vydali do Mikulova, během jízdy domluvili zbytek záležitostí, který předtím nestihli a Scruton po procházce městem odešel z republiky (Müller, 1997, fond Jan Hus Educational Foundation, ODKAZ MZM).

Z dalších návštěv, kterých bylo podle Oslzlého (1993, 63–66) více než padesát, zmiňme pro demonstraci šíře témat environmentálního politika Toma Burkeho, spisovatele Dana Jacobsona, filozofa Richarda Rowsona, který mluvil filozofii v medicíně a lékařské etice, dramatika Juliana Mitchella nebo umělkyni Helen Ganlyovou. Někteří z návštěvníků se účastnili brněnských seminářů vícekrát, z nichž například David Levy (1984, 1986, 1988, 1990), David Matthews (dvakrát 1986, 1988), John Keane (dvakrát 1985, 1988), Helen Ganlyová (dvakrát 1987, 1989) nebo Jessica Douglas-Homeová (1985, 1987).

4.5. SAMIZDAT A UMĚNÍ SPJATÉ S PODZEMNÍ UNIVERZITOU V BRNĚ

Brněnské osobnosti, které se podílely na organizaci bytových seminářů, byly aktivní i v jiných činnostech, a to konkrétně ve vydávání samizdatové literatury (Jiří Müller, Milan Jelínek) nebo v prosazování neoficiálního umění (Petr Oslzlý). Tato kapitola nabízí stručný pohled na činnost edice *Prameny* jako na samizdatovou produkci úzce spojenou s bytovými semináři a také na umělecké aktivity spjaté s brněnskými protagonisty, přičemž popis samizdatových aktivit Milana Jelínka je součástí empirické části této práce.

4.5.1. Samizdatová činnost – edice *Prameny*

Vydávání neoficiální literatury nebylo pro Jiřího Müllera podmíněno existencí JHEF nebo AJH, jelikož tuto činnost provozoval ještě před jejich vznikem. Nicméně s počátkem bytových seminářů se i koncepce Müllerova samizdatu změnila. V roce 1985 vznikla samizdatová edice *Prameny*, kterou kromě Müllera z pozice redakční rady řídili i Milan Jelínek, sociolog Milan Petrusek, fyzik Martin Černožský, překladatel Vladimír Jochmann a inženýr chemie Vladimír Turek. *Prameny* měly díky bytovým seminářům a

přijíždějícím hostům dostatek zahraniční literatury, kterou mohly posléze překládat do českého jazyka a vydávat. Nadace zajišťovaly materiální vybavení, které bylo v té době v Československu nedostatkové (počítače, tiskárny, diskety, kopírky) a také finanční prostředky, kterým se pokrývaly náklady na provoz. Další podpora směrem od obou nadací tkvěla v zajišťování autorských práv pro přeložená díla nebo ve zprostředkovávání předmluv či věnování od autorů (Müller, 1997, fond Jan Hus Educational Foundation, ODKAZ MZM; Pichlová in Poučová, 2020; Příbáň, 2018).

Cílem edice bylo zpřístupnit odborné texty, které nebyly zatížené marxistickou ideologií. Edice Prameny tedy překládala významná světová díla, která se věnovala člověku a společnosti. V prvních letech existence Pramenů vycházely svazky strojopisně, ovšem od roku 1987 mohl být používán počítač značky Armstrat, který zajistila JHEF a který významně zrychlil výrobu samizdatu. Počítač rovněž poskytl výrobcům samizdatu větší míru bezpečí, jelikož již nemuseli fyzicky vlastnit množství papírů se „závadným“ materiálem, naopak tento materiál mohl být diskrétněji skryt na disketách. Po získání počítače ovšem vyvstal problém s českou diakritikou, která v něm logicky nebyla nainstalována. Na tuto výzvu reagoval tehdejší zástupce ředitele Ústavu výpočetní techniky při UJEP Jiří Zlatuška³⁶ a do několika měsíců vyvinul český editor, kterému dal název Morning Star³⁷. Až poté mohl být počítač naplno využíván (Müller, 1997, fond Jan Hus Educational Foundation, ODKAZ MZM; Pichlová in Poučová, 2020; Příbáň, 2018).

Z hlavních překladatelů uvedme zejména Vladimíra Jochmanna a Janu Odehnalovou, dále například Janu Kuchtovou nebo Noru Obrtelovou. Nicméně z bezpečnostních důvodů byla jména překladatelů v publikacích často nahrazována formulí „Překlad edice Prameny“ (Příbáň, 2018).

Témata zvolených textů se často orientovala na společenské vědy, které byly v období normalizace nejvíce v úpadku, proto šlo nejčastěji o filozofické, politologické nebo sociologické práce. Nicméně rozsah témat byl širší, což dokazuje i jeden z ještě strojopisných textů, které edici započaly, *Duch a hmota* zakladatele kvantové mechaniky

---

³⁶ Jiří Zlatuška je český informatik, který sympatizoval se skupinou okolo Jiřího Müllera. Po pádu komunistického režimu založil Fakultu informatiky Masarykovy univerzity (1994) a byl jejím děkanem (1994-1998, 2004-2011, 2015-2023), v letech 1998-2004 byl rektorem Masarykovy univerzity.

³⁷ Odkaz na britský komunistický deník Morning Star, Zlatuška editor takto ironicky pojmenoval schválně (Pichlová in Poučová, 2020).

Erwina Schrödingera. Dalšími publikovanými díly byly například studie filozofa Karla Poppera, práce sociologa Raymonda Arona (*Esej o svobodách, Demokracie a totalitarismus*), přednášky psychiatra Viktora Emila Frankla (*Vůle ke smyslu*), práce sovětologa Josefa Bocheňského (*Marxismus-leninismus. Věda nebo víra*), nebo dílo *Hra možností* od zakladatele molekulární biologie Françoise Jacoba (Příbáň, 2018).

Významný počet děl byl v listopadu 1989 v rozpracovaném stavu a v edici již nebyl vydán. Prameny zanikly na podzim roku 1989 a většina jejich titulů vyšla později v devadesátých letech v běžných nakladatelstvích (Příbáň, 2018).

4.5.2. Činnosti spjaté s uměním

Zejména díky zaměření Petra Oslzlého se brněnské neoficiální akce rozšířily i na uměleckou činnost. Zahraniční nadace se snažily podporovat i tento přesah do oblasti umění, a tak JHEF do Brna posílala tehdejší významné britské umělce, zakoupila a poslala čtyři videorekordéry a přenosné televize a obě nadace pak po svých přednášejících nebo messengerech posílaly videokazety. Šlo převážně o filmy či dokumenty (*Dělníci 1980, Amadeus, Pravidla hry, West Side Story*), které nebyly v českém jazyce, proto se skupina rozhodla pro svůj vlastní překlad získaných titulů. Jednou z překladatelek byla Rita Klímová a prvním způsobem překladu byly nahrávky české verze na magnetofonové pásky, které se pak pouštěly souběžně s filmy, a až později byla vyvinuta technologie titulkování. Britská JHEF zakoupila i videokameru, která byla využita pro natáčení rozhovorů s umělci a dalšími osobnostmi, které se nesměly účastnit veřejného života, nebo k monitorování stavu památek (Dayová, 1999; Oslzlý in Poučová, 2020).

Situace umělců během 80. let nebyla příznivá. Existovala jistá forma nezávislé tvorby, ale režim se snažil o těchto „nevhodných“ proudech veřejnost neinformovat a v oficiálních uměleckých publikacích se o nich nepsalo. Zmiňovány byly jen v menších časopisech, díla nonkonformních autorů byla zatížena velice vysokou daní a tudíž téměř neprodejná a povolení vystavovat dostávali tito autoři jen výjimečně, a to navíc v omezených neoficiálních prostorech, kam se vešlo velmi málo diváků. (Dayová, 1999)

Asi nejzajímavějším počinem souvisejícím s uměním byl vznik undergroundové „Galerie/Drogerie/Zlevněné zboží“. Tento projekt iniciovali v listopadu 1986 Petr Oslzlý a Rostislav Pospíšil a spočíval ve vernisážích a výstavách umělců, kteří neměli povolení

vystavovat svá díla v běžných galeriích. Proto se Oslzlý a Pospíšil dohodli s drogerií v Kotlářské ulici v Brně na občasném využití jejích prostor k těmto účelům. A byl to právě Rostislav Pospíšil, který měl ještě v listopadu 1986 svou výstavu, a v následujících třech letech se v „Galerii/Drogerii“ uskutečnilo na dvacet výstav. V seznamu literatury na konci této diplomové práce lze najít odkaz na video zachycující „Galerii/Drogerii“ („Tomáš Ruller, 18.4.1989“).

Díky tomuto projektu byla alespoň částečně narušena izolace nonkonformních umělců, do níž se je snažil režim různými prostředky uvrhnout. Zajímavé je, že výstavy v „Galerii/Drogerii“ byly vždy pod drobnohledem StB, která ale nikdy aktivně nezasáhla. Tajná policie dokonce kvůli výstavám vyvíjela tlak na podnikové ředitelství Drogerie Jihlava, kam pobočka v Kotlářské ulici v Brně spadala. To ale tomuto tlaku odolávalo s tím, že velké tržby ve dnech výstav, které se snad měly rovnat tržbám běžným za jeden nebo dokonce dva měsíce, nebývale zvyšují obchod (Dayová, 1999; Oslzlý in Poučová, 2020).

Umění bylo podporované hlavně z britské strany. JHEF posílala do Brna umělce, kteří se angažovali ve prospěch svých československých kolegů. V září 1985 přijela do Brna Jessica Douglas-Homeová, což odstartovalo příjezdy dalších osobností spjatých s uměním. Ty pak do Brna přivázely katalogy, materiály z výstav a další tiskoviny nebo měly jako v případě Helen Ganlyové i vernisáž své výstavy v „Galerii/Drogerii“. Ganlyová rovněž ještě před pádem komunismu začala připravovat výstavu prací moravských autorů v Künstlerforu v Bonnu, ta ovšem nakonec proběhla až od května do července 1990. Stejná umělkyně byla v Brně i během listopadových událostí roku 1989, přijela konkrétně týden po začátku demonstrací, 25. listopadu. V tu dobu pořádala přednášku, které se ale vzhledem k dění účastnilo jen velice málo posluchačů, a na svých skicách zachycovala revoluční dění v Brně, včetně lidského řetězu k bohunické věznici, kde byl v tu dobu vězněn protikomunistický aktivista Petr Cibulka (Dayová, 1999).

Umělečtí i neumělečtí přednášející navštěvovali byt sochaře Jana Šimka, který sloužil i jako jeho dílna a galerie, neboť v jiných prostorách neměl dovoleno tvořit ani vystavovat. Jeho přátelé a obdivovatelé pro něj chtěli uspořádat výstavu jeho soch, a tak s touto žádostí oslovili JHEF, která ji zařídila. Šimkovy sochy byly vystaveny na prodejní

výstavě v galerii Central St. Martin's School of Art v Londýně v dubnu 1989 (Dayová, 1999).

O propagaci brněnské hudby ve světě se zasloužil již zmiňovaný skladatel David Matthews, který nejenže přijížděl do Brna za účelem vedení přednášek o anglické hudbě, ale rovněž uváděl brněnské skladatele (Pavel Novák, Jaroslav Šťastný (pseudonym Peter Graham), Michal Košut nebo Miloslav Ištvan) na festivalech ve Velké Británii (Dayová, 1999).

4.6. VZDĚLÁVACÍ NADACE JANA HUSA

Po pádu komunistického režimu byli britští i francouzští koordinátoři, kteří spolupracovali na československých bytových seminářích, toho názoru, že se činnost obou nadací začne postupně utlumovat, až zaniknou úplně. Je zřejmé, že po listopadu 1989 byly ještě přislíbeny některé návštěvy, které nakonec proběhly, ale některé z nich mohly v nově nastolené svobodě proběhnout i na oficiální půdě, např. na univerzitách. V rozhovoru pro Poučovou (2020) Miroslav Pospíšil vysvětluje český pohled na věc, a to, že v tehdejší nové situaci byla podpora zahraničních nadací možná ještě důležitější než předtím. Měly pomoci napravit stav, ve kterém se nacházela komunisty zdevastovaná pracoviště humanitních věd.

Ještě v roce 1990 tehdejší prezident Václav Havel zaslal dopis JHEF, ve kterém oficiálně děkoval za dlouhá léta podpory československé vzdělanosti a kultury, a o osm let později vyznamenal Rogera Scrutona medailí Za zásluhy I. stupně. V květnu 1990 v Brně vznikla Československá vzdělávací nadace Jana Husa (VNJH)³⁸ s ředitelem Miroslavem Pospíšilem, přičemž ale britská a francouzská společnost nezaklikly, naopak s brněnskou buňkou úzce spolupracovaly. Tato raná spolupráce byla nazývána „desetiletím obnovy“ a odkazovala na cíl pomoci československému terciárnímu školství překonat následky izolace a ideologizace. Vysoké školy neměly přes čtyřicet let větší možnost kontaktu se západními akademiky, proto se do Československa nyní již ve velkém a oficiálně prostřednictvím nadací posílaly chybějící odborné publikace, zprostředkovávaly se stáže a výměnné pobyty akademiků a obecně řečeno kontakty s vysokými školami v západní Evropě. V další fázi tyto kontakty přerůstaly v trvalejší svazky mezi vysokými školami,

---

³⁸ Zakladateli vzdělávací nadace Jana Husa byli kromě Miroslava Pospíšila také Jiří Müller a Eva Oslzlá

například v podobě samostatných kurzů, které vedli zahraniční specialisté a tím zajišťovali vyšší úroveň vysokoškolské výuky a bádání (Dayová, 1999; Vzdělávací nadace Jana Husa).

V průběhu 90. let tedy do Československa a později České republiky a Slovenské republiky přijížděli odborníci, kteří vedli několikaleté vzdělávací programy v oblasti humanitních věd. Takto v roce 1991 zahájil britský politolog Frank Bealey tříletý program vzdělávání českých a slovenských učitelů politologie. Dále pod vedením více odborníků z celého světa běžel v Praze, Brně, Bratislavě a Košicích cyklus přednášek z filozofie a práva. V roce 1992 pak ve spolupráci s francouzskou AJH začala VNJH pořádat Letní školu francouzské filozofie, která se dodnes koná, a to každoročně, střídavě ve Francii, České republice a Slovenské republice. Po rozdělení ČSFR na dva samostatné státy se i VNJH rozdělila na českou a slovenskou, nicméně slovenská Vzdělávacia nadácia Jana Husa ukončila svou činnost v roce 2009 a česká nadace vypisuje programy na podporu vzdělávání v České republice i na Slovensku (Šváblová in Poučová, 2020; Ve službách české a slovenské vzdělanosti, 2022).

Nadace se v 90. letech významně soustředila i na podporu mladých vysokoškolských učitelů a na konci této dekády byla ve výběrovém řízení české vlády vyhodnocena jako nejlepší česká nadace v oblasti vzdělávání a díky tomu získala z prostředků Nadačního investičního fondu částku přes 29 milionů Kč (Ve službách české a slovenské vzdělanosti, 2022).

V poslední fázi „desetiletí obnovy“, které Pospíšil pro Poučovou (2020) popisuje, měly již všechny tři nadace nechat další rozvoj terciárního školství samotným katedrám. Sám je přesvědčen, že v momentě, kdy byla poptávka po zahraničních kontaktech uspokojena, měla činnost VNJH skončit. Nicméně správní rada nadace rozhodla pokračovat a za dlouhodobý cíl si určila podporovat vyšší vzdělání a vědu. Miroslav Pospíšil v roce 2001 rezignoval ze své pozice a v současné době je výkonnou ředitelkou VNJH Jana Šváblová (Poučová, 2020).

Činnost VNJH tedy nebyla utlumena, a naopak se v průběhu prvních let nového tisíciletí dále rozvíjela. Dnes se nadace kromě pořádání referátů pozvaných hostů podílí na množství vzdělávacích projektů, poskytuje granty a udílí ceny, které míří učitelům či

studujícím na vysokých a středních školách (Švábová in Poučová, 2020; Vzdělávací nadace Jana Husa).

Jedním z vysokoškolských programů VNJH je Grant Husovy nadace určený pro doktorandy a doktory na VŠ do 40 let, udělovaný na základě sepsání eseje na jedno z vyhlášených témat. Stipendium Husovy nadace míří začínajícím vysokoškolským učitelům na výzkum v jejich oboru. Cena Ius et Societas se uděluje bakalářským, magisterským i doktorským studentům VŠ za nejlepší eseje na téma „Role práva a justice ve společnosti“. Letní škola francouzské filozofie existuje dnes pod názvem Francouzská letní univerzita a stojí na spolupráci českých, slovenských a francouzských učitelů humanitních předmětů, přičemž od roku 2010 se koná pouze v ČR a SR (Švábová in Poučová, 2020; Vzdělávací nadace Jana Husa).

Od roku 2005 se mohou středoškolští studenti ucházet o Cenu Bronislavy Müllerové, která je udílěna za esej na téma, které má vždy souvislost se svobodou slova. Cena Vladimíra Jochmanna je určena pro učitele ZŠ nebo SŠ, kteří nad rámec svých povinností podněcují zájem svých žáků o historii, literaturu a kulturu. Pod záštitou VNJH se koná i seminář určený pro učitele dějepisu a občanské výchovy, který je zaměřen na moderní dějiny a přednáší na něm vysokoškolští učitelé z České republiky a Slovenska. VNJH vypisuje i přírodovědná stipendia, která jsou určena pro maturanty z přírodovědných předmětů, kteří byli přijati na VŠ. Součástí podmínek i tohoto stipendia je sepsání eseje spojující přírodní vědy s filozofií (Vzdělávací nadace Jana Husa).

Pro shrnutí je možné říct, že Vzdělávací nadace Jana Husa po roce 1989 navázala na své zahraniční předchůdkyně a podporovala české a slovenské vysoké školství. Nejprve tato podpora spočívala zejména ve zprostředkování kontaktů na zahraniční vysokoškolské instituce, v další fázi se nadace kromě pořádání Francouzské letní univerzity zaměřila na další vzdělávací projekty, poskytování grantů a jinou podporu učitelů i studujících na středních a vysokých školách. V této činnosti VNJH pokračuje dodnes.

EMPIRICKÁ ČÁST

Cílem výzkumu této diplomové práce je popsat, analyzovat a zhodnotit význam francouzské části podzemní univerzity v Brně, která v tomto městě působila v letech 1985–1989. Působení francouzské nadace v Československu není na rozdíl od působení té britské tak dobře zmapované, proto je v empirické části středem pozornosti.

Empirická část je rozdělena do několika dílčích částí podle témat, kterým se věnují. První z nich přibližuje nejdůležitější osobnosti v čele s Milanem Jelínkem, popisuje vznik francouzské Asociace Jana Husa a její fungování v letech 1980-1990, zabývá se také podporou brněnské skupiny, ať již finanční, nebo materiální. Některé základní informace jsou čerpány z existující literatury, nicméně většina předkládaných informací byla nashromážděna v archivech La Contemporaine při Université Paris Nanterre³⁹ (únor a září 2023), v Oddělení dějin kultury antitotalitního zaměření (ODKAZ) Moravského zemského muzea (MZM) v Brně (březen 2023), případně během uskutečněných rozhovorů s pamětníky.

Výsledky polostrukturovaných rozhovorů s pamětníky, které byly pořizovány od února do listopadu 2023, jsou částečně použity jako doprovodné informace k archivním materiálům a jsou v mluvené formě, v případě francouzských mluvčích rovněž ve formě sepsaných překladů, zpřístupněny v *Příloze 1* a *Příloze 2* této diplomové práce. Pro svou subjektivitu, obtížnou interpretaci a možnost časového zkreslení informací jsou informace vyplývající z orální historie použity pouze jako doplněk k písemným pramenům. S některými pamětníky nebylo možné pořídit ústní rozhovor, proto byl zrealizován písemnou formou odpovědí na otázky, s jinými byly realizovány obě formy rozhovoru.⁴⁰ Následuje tabulka rozhovorů, které byly pořizeny pro účely této práce:

---

³⁹ La Contemporaine je knihovna a archiv specializující se na dějiny 20. století, který je součástí Univerzity Paříž-Nanterre (adresa: 184 Cr Nicole Dreyfus, 92000 Nanterre, Francie). Francouzští členové Association Jan Hus do tohoto archivu uložili většinu písemností související s činností AJH.

⁴⁰ Všichni pamětníci souhlasili s účastí ve výzkumu podpisem dokumentu *Souhlas s účastí ve výzkumu a zpracováním osobních údajů*, v případě francouzských mluvčích podpisem dokumentu *Consentement à la participation à la recherche et au traitement des données personnelles* (dostupné v *Příloze 3*).

Datum pořízení rozhovoru	Jméno pamětníka	Způsob komunikace
13. února 2023	Nathalie Roussariová	Ústní rozhovor
2. května 2023	Xavier Galmiche	Ústní rozhovor
6. června 2023	Jana Jelínková	Ústní rozhovor
25. července 2023	Antoine Marès	Písemné odpovědi na otázky
6. září 2023	Jean-Claude Eslin	Ústní rozhovor
27. září 2023	Nathalie Roussariová	Písemné odpovědi na otázky
16. listopadu 2023	Valérie Lowitová	Písemné odpovědi na otázky

Tabulka 1. Seznam pořízených rozhovorů

Informace z rozhovorů slouží jako doplnění i pro další kapitoly empirické části této práce. Další části práce se zabývají popisem cest jednotlivých francouzských návštěvníků do Brna. Tyto cesty jsou seřazeny chronologicky a informace k nim vycházejí zejména z tzv. raportů, tedy z více či méně podrobných zpráv z cest⁴¹, které museli jednotliví návštěvníci po návratu do vlasti sepsat a které jsou dnes uloženy v La Contemporaine, část z nich též v ODKAZ.⁴²

V rámci empirické části budou též zveřejněny výsledky výzkumu realizovaného v pražské knihovně Libri Prohibiti, v jejímž katalogu je možné nalézt samizdatovou literaturu vycházející během komunistického období. Výzkum v Libri Prohibiti se zabýval otázkou rozsahu a obsahu samizdatu, na kterém se podíleli Jiří Müller a Milan Jelínek (ať již jednotlivě, nebo společně v edici Prameny). Jako výstup tohoto výzkumu je předkládán seznam známé literatury spjaté s Müllerem a Jelínkem, který eviduje knihovna Libri Prohibiti a který konkrétně demonstruje témata, jimž se zásadní brněňští vydavatelé samizdatu v 80. letech věnovali. Výzkum v knihovně Libri Prohibiti probíhal v červnu 2023.

⁴¹ Ohledně obsahu a podrobnosti raportů se Nathalie Roussariová vyjadřuje tak, že bylo pouze na návštěvnících, co do nich napíše. Nebyli omezováni ani tématem, ani rozsahem: „Byli tací, kteří nám dali pouze nejnmutnější minimum, jakožto zprávu z cest, a potom tací, kteří naopak byli hodně sdílní [...]“

⁴² Fotokopie všech raportů uložených v La Contemporaine a ODKAZ jsou k dispozici v Příloze 5.

Poslední část je věnována zprávám, které ohledně činnosti podzemní univerzity měla k dispozici Státní bezpečnost. Díky dostupné literatuře (Dayová, 1999) je zřejmé, že StB měla informace o britských akademikích, kteří přijížděli do Československa, nicméně rozsáhlost a organizovanost činnosti byla státní moci neznámá. Základní otázka pro výzkum v Archivu bezpečnostních složek⁴³ (ABS) tedy byla, jaké informace měla StB o činnosti Francouzů v Brně. Výzkum v ABS probíhal v červnu a červenci 2023.

1. FRANCOUZSKÁ SEKCE PODZEMNÍ UNIVERZITY V BRNĚ A ASSOCIATION JAN HUS

První kapitola empirické části práce si klade za cíl přiblížit osobnost Milana Jelínka a francouzské osobnosti, které stály za fungováním Association Jan Hus. V další fázi popisuje vznik francouzské asociace, navázání vztahů s Brnem a podrobnosti její práce a ve své poslední části vysvětluje, jak probíhala materiální a finanční podpora brněnských seminářů a dalších aktivit a uvádí konkrétní příklady této pomoci, které se Brnu směrem z Francie dostalo. Předkládané informace byly nashromážděny v archivech La Contemporaine v Nanterre a ODKAZ v Brně nebo vycházejí z uskutečněných rozhovorů či z dostupné literatury.

1.1. OSOBNOSTI SPJATÉ S FRANCOUZSKOU SEKČÍ PODZEMNÍ UNIVERZITY A ASSOCIATION JAN HUS

Tato podkapitola se věnuje přiblížení osobnosti Milana Jelínka a francouzských pamětníků, se kterými byly realizovány rozhovory, z nichž je průběžně čerpáno v celé empirické části práce. Vzhledem k tomu, že koordinátor obou brněnských sekcí Jiří Müller byl již představen v teoretické části (kapitola 4.3.1), není na tomto místě již zmiňován.

1.1.1. Milan Jelínek

Jazykovědec, bohemista a profesor českého jazyka Milan Jelínek se narodil 22. června 1923 v Brně-Černovicích (ITEM 6). V roce 1942 odmaturoval na reálném gymnáziu⁴⁴ v ulici Poříčí na Starém Brně a ještě v témže roce byl totálně nasazen v továrně na letecké motory v rakouském Wiener Neudorfu, kde evidoval nově příchozí, vydával stravovací

---

⁴³ Archiv bezpečnostních složek zpřístupňuje dokumenty represivních složek vzniklé během nacistické a komunistické totality (adresa: Kanice 176, 664 01 Kanice).

⁴⁴ Na gymnáziu se Milan Jelínek mimo jiné učil i francouzský jazyk.

lístky a připravoval ubytování (ITEM 6). Během této práce se dostal do kontaktu s Francouzi, kteří na rozdíl od Jelínka většinou neovládali němčinu. Na stejném oddělení pracovala Francouzka Yveta Devillardová, s níž se spřátelil a tento vztah setrval až do její smrti v roce 2008 (Pichlová, 2019).

V srpnu 1943 vstoupil Jelínek do protinacistické odbojové organizace Lípa (ITEM 6), která byla projektem jeho gymnaziálního třídního učitele Konstantina Hladkého. Tato skupina uvedla v chod vysílačku, díky níž se spojovala se sovětskou armádou. Poté, co byla její činnost prozrazena, byl kromě jiných zatčen i Milan Jelínek a 4. května 1944 převezen do věznice Gestapa na Kounicových kolejích v Brně, kde musel čelit výslechům a bitím. Na podzim téhož roku byl převezen do věznice ve Vratislavi, kde měl čekat na soud. Rodinou zaplacený právník měl za úkol co nejdéle oddalovat soud, což se dařilo. Když se na počátku roku 1945 blížila k Vratislavi sovětská armáda, kolem jednoho tisíce vratislavských vězňů bylo vyhnáno na pochod do západnější části Německa. Tato cesta se odehrávala pěšky, v zimě a za nelidských podmínek a směřovala nejprve do Waldheimu, dále například do Plavna a podle Soukupové (2010) vystřídal Jelínek do konce války celkem sedm různých věznic, aby nakonec ukořistil německé oblečení a spolu s dalšími Čechy se vydal na pomoc Praze. Tato skupinka byla zajata americkými vojáky a předána sovětské armádě, která z ní a z dalších podobných skupin utvořila oddíl beze zbraní a přiřadila je k jugoslávské armádní skupině. Na konci května 1945 se Jelínek navrátil do Brna.

Ještě v roce 1945 mu byla udělena Medaile za věrnost (ITEM 6). Tři dny po svém návratu z války se zapsal na Filozofickou fakultu Masarykovy univerzity, kam na podzim 1945 nastoupil ke studiu češtiny, přestože jeho původní volbou byl ruský jazyk (Soukupová, 2010).

V roce 1947 vstoupil do KSČ a poté byl do roku 1949 učitelem na gymnáziu v Holešově. Během tohoto zaměstnání dokončil studia na filozofické fakultě obhájením diplomové práce *Styl brněnských románů Rudolfa Těsnohlídka* a poté na své alma mater působil jako asistent. V roce 1950 získal titul PhDr. za svou disertační práci *Analýza stylu Rudolfa Těsnohlídka* a v témže roce působil jako redaktor ve vědeckém vydavatelství Rovnost / Svoboda Praha (ITEM 6).

V letech 1951-1953 se účastnil povinné základní vojenské služby, a to v Uherském Hradišti a v Kladně. Po návratu z vojny pět let pracoval v Ústavu pro jazyk český ČSAV, kde se svou specializací orientoval na syntax textů z doby národního obrození, nové výrazy předložkové povahy, purismus nebo stylistiku. Později se zabýval závislostí stylů na subjektivních faktorech. Díky této práci rozvíjel i svou odbornou publikační činnost. V roce 1957 vydal například knihu *O jazyku a stylu novin* (ITEM 6).

Titul CSc. byl Milanu Jelínkovi udělen v roce 1958 za práci *Syntaktickostylistické tendence v obrozené literatuře*. Tato práce byla nabídnuta nakladatelství ČSAV k vydání, avšak pro svůj neobvyklý rozsah přes osm set stran bylo nutné ji před vydáním zkrátit, proto byla připravena k vydání až v roce 1972, nicméně kvůli změně pohledu režimu na autora již vydána nebyla (ITEM 6).

V letech 1958-1960 působil na filozofické fakultě jako odborný asistent a jeho přednášková a seminární činnost se rozšířila. Přednášel například o novodobém vývoji spisovné češtiny nebo o teorii stylu. V roce 1960 mu byla udělena docentura po obhájení habilitační práce *Dějová substance v dnešní spisovné češtině* a v témže roce vydal i knihu *Jak kulturně mluvit a číst*. V letech 1960-1961 byl proděkanem FF UJEP pro pedagogické záležitosti a v letech 1961-1962 byl přijat jako hostující docent na Arndtově univerzitě v Greifswaldu v NDR, kde se odborně věnoval syntaktickým strukturám a srovnávací stylistice slovanských jazyků. Mezi lety 1962 a 1965 byl děkanem FF UJEP a během jeho funkčního období, v roce 1964, mu byla udělena profesura (ITEM 6).

Poté Milan Jelínek odcestoval do Paříže, kde po tři semestry v letech 1965-1966 působil coby lektor češtiny na filozofické fakultě na Sorbonně. Zde se kromě jiného věnoval i vytvoření bohemistické knihovny. Požádal československé ministerstvo školství o darování knih, které byly dle Jelínka pro knihovnu nejzásadnější, a to jeho žádosti vyhovělo a poslalo velké množství svazků, stejně jako některá československá nakladatelství. Sprátelil se s vedoucím Sekce slovanských studií na filozofické fakultě Henrim Granjardem a díky němu i s Yvesem Millem, který vyučoval českou gramatiku na École des langues orientales vivantes, a zasadil se tak o větší propojení těchto dvou pracovišť vyučujících český jazyk. V Paříži byl ve styku se společností France-Tchécoslovaquie, kde se seznámil mimo jiné i s některými emigranty, jako byl Pavel

Tigríd, a rovněž byl v kontaktu s Institutem slovanských studií v Paříži (Institut d'études slaves) (Pichlová, 2019).

Nejrozsáhlejší Jelínkovou prací je patrně monografie *Jména dějová* (1965-1967), která je součástí sborníku *Tvoření slov v češtině 2*. V roce 1966 se stal prorektorem univerzity pro pedagogické záležitosti a obnovil svou činnost ve filologických časopisech. V roce 1967 zastupoval Milan Jelínek UJEP na oslavě 150. výročí založení univerzity v Gentu. O rok později mu Ústřední výbor Národní fronty udělil Medaili k 50. výročí vzniku ČSR. Rychlé uvolňování režimu v roce 1968 se projevilo i na univerzitě, kde se debatovalo o rozšiřování demokratických principů, obnovení právnické fakulty⁴⁵ a o návratu k původnímu názvu „Masarykova univerzita“, o čemž Jelínek napsal článek do časopisu *Rovnost*. Další článek z téhož roku o svobodě vědecké a pedagogické práce publikoval v časopise *Universitas* (ITEM 6).

Pro svůj nesouhlas s vývojem po srpnu 1968 bylo Jelínkovi zakázáno dále působit na filozofické fakultě, v dubnu 1969 byl vyloučen z KSČ a na počátku roku 1970 byla zastavena jeho pedagogická činnost a skončil i jako prorektor UJEP. Proto dále pracoval jen jako odborný pracovník v Ústavu pro jazyk český (1971-1983), kde působil v jazykové poradně, měl zakázáno přednášet a publikovat. Jelínkovo jméno na jeho pracích z této doby je tedy skryto pod zevšeobecňujícím „a kolektiv“ nebo pod jmény kolegů Oldřicha Ševčíka či Jana Balhara (popularizační články v časopisech, jazykové koutky v denním tisku) (ITEM 6).

Jeho manželka Jana Jelínková v rozhovoru pro Poučovou (2020) vysvětluje, že období normalizace pro Jelínkovy znamenalo dobu „prázdnoty“, kterou vyplňovali besedami s přáteli a jinými aktivitami, například opisováním literatury. Na těchto besedách, které víceméně fungovaly od roku 1976, byla hlavním tématem rovněž literatura a účastníci na nich mohli přijít k textům spisovatelů, kteří nemohli oficiálně publikovat, jako byli Milan Uhde, Ivan Klíma nebo Helena Klímová. Tito spisovatelé besedy, které se konaly u Jelínkových nebo jejich přátel Blažkových, také sami navštěvovali. Mezi stálé členy této skupiny patřili například manželé Zlatuškoví, Rajnoškoví, Blažkovi, Milan Uhde nebo Jan Skácel. Jelínkovi se také kvůli těmto sešlostem rozhodli nepodepsat Chartu 77, aby

---

⁴⁵ Právnická fakulta Masarykovy univerzity byla zrušena v roce 1950 a obnovena v roce 1969.

je režim neuvrhl do izolace, která by znemožňovala setkání této skupiny u nich doma (J. Jelínková, osobní komunikace, 6. 6. 2023).

Opisování a překládání cizí literatury mohlo probíhat díky kontaktu s Jaroslavem Šabatou, jednalo se většinou o literaturu německé nebo ruské provenience. Jedinou placenou pozicí byla pozice písárky, které se ujímaly různé nahodilé kontakty⁴⁶ (například Jelínková známá Zlatice Perničková), a peníze na ni šly z rozprodeje knih (Jelínek & Jelínková, 1997, fond Jan Hus Educational Foundation, ODKAZ MZM).

Od roku 1982 byl Milan Jelínek členem neoficiálního M-klubu a v roce 1983 odešel do důchodu. I přes zákaz se mu podařilo zveřejnit několik publikací (*O češtině každodenní*, 1984; část *Mluvnice češtiny 2*, 1986). V roce 1985 jej oslovil Jiří Müller s nabídkou organizace bytových seminářů pro přednášející z Francie, kterou Milan Jelínek s manželkou Janou přijali. Ke konci komunistického režimu v Československu spoluzaložil iniciativy s demokratickými myšlenkami, v roce 1988 Masarykovu společnost⁴⁷ a v létě 1989 Kruh nezávislé inteligence⁴⁸.

Po sametové revoluci se v roce 1990 stal rektorem Masarykovy univerzity, kterým byl do roku 1992. Během těchto dvou let se snažil obnovit prestiž univerzity (mimo jiné založil Československou konferenci rektorů), zavedl transparentní přijímací řízení, zasadil se o to, aby univerzitu opustili lidé nejvíce spojení s bývalým režimem. Inicioval také Univerzitu třetího věku. Své funkce se vzdal ze zdravotních důvodů na konci srpna 1992 (ITEM 6).

V roce 1993 mu byl udělen Řád akademických palem, francouzské vyznamenání za zásluhy ve vzdělání, vědě a kultuře a v témže roce přijal poloviční úvazek na Filozoficko-přírodovědecké fakultě Slezské univerzity v Opavě. V té době ještě též vyučoval na FF MU. V průběhu 90. let stále vydával své studie a publikace, např. *Český jazykový purismus a jeho překonávání* (1994), *Kultura jazyka a odborný styl* (1995),

---

⁴⁶ Například Jelínková známá Zlatice Perničková nebo Eva Svejková, neteř Milana Jelínka (J. Jelínková, osobní komunikace, 6. 6. 2023).

⁴⁷ Spolek, který se věnuje péči o odkaz prvního československého prezidenta Tomáše Garrigue Masaryka a také o šíření jeho myšlenek. Vzhledem k tomu, že Masarykova osobnost byla z hlediska komunistického režimu nebezpečná, byl tento spolek na počátku 50. let zrušen a ilegálně obnoven až v roce 1988.

⁴⁸ Iniciativa, která vznikla po Palachově týdnu a zatčení Václava Havla v roce 1989 a jejímž cílem bylo sledovat a odborně komentovat a kritizovat komunistické úřady.

Charakteristika stylu učebních textů (1996) nebo *Argumentace a umění komunikovat* (1999). Soupis veškeré Jelínkovy bibliografie vyšel ve sborníku *Jazyk a kultura vyjadřování* v roce 1998. Svou pedagogickou činnost Milan Jelínek ukončil v roce 2001, v roce 2004 se stal čestným doktorem Slezské univerzity (ITEM 6). 30. ledna 2014 zemřel, a to ve věku 90 let. Byl dvakrát ženatý, s první ženou Marií má dva syny, s druhou ženou Janou, rozenou Polákovou, má tři syny (Soukupová, 2010).

1.1.2. Jana Jelínková

Jana Jelínková se narodila 18. dubna 1936 v Praze. V 50. letech vystudovala Filozofickou fakultu UJEP (dnes Masarykovy univerzity) v Brně. Jejími studijními obory byly ruský a bulharský jazyk. Po zisku doktorátu v roce 1966 se její specializací stala zejména srovnávací literární medievalistika a folkloristika. V témže roce se provdala za Milana Jelínka, se kterým vychovali tři syny. Na katedře rusistiky FF UJEP působila mezi lety 1960–1995. Vydávala literárněvědné články a učební texty (Poučová, 2020).

Během 80. let se podílela na organizaci bytových seminářů, do nichž přijížděli přednášet významní francouzští akademici. Kromě praktických úkolů spojených se zajištěním jednotlivých přednášek, jako byla například příprava občerstvení pro příchozí, byla naprosto zásadní její role tlumočnice z francouzského jazyka. Podílela se rovněž na samizdatové produkci. V listopadu 1989 se stala členkou stávkového výboru Filozofické fakulty a od počátku 90. let působila ve správní radě české Vzdělávací nadace Jana Husa (Poučová, 2020).

1.1.3. Francouzské osobnosti

Vzhledem k tomu, že zakládající členové byli zmíněni v kapitole 3.3.3 teoretické části této práce (Vznik Association Jan Hus a francouzští akademici v Praze), nebudou na tomto místě již více rozebíráni. Na následujících řádcích představíme osobnosti, s nimiž byly realizovány rozhovory pro účely této práce.

Nathalie Roussariová

Nathalie Roussariová se narodila v roce 1940 a v 80. letech působila jako knihovnice na lyceu Marie-Curie ve městě Sceaux. O existenci AJH se dozvěděla díky své přítelkyni a kolegyni Catherine Audardové (viz kapitola 3.3.3 teoretické části této práce), která působila na stejné škole. Již na počátku 80. let 20. století se Roussariová zajímala o lidská

práva, nicméně nebylo to přímo Československo, které stálo v centru její pozornosti, výrazněji se zajímala spíše o dění v Chile. Nicméně v roce 1983 jí Audardová nabídla, aby převzala její místo v AJH a stala se tajemnicí. Roussariová nabídku nepřijala hned, ale až po třídenní návštěvě Prahy, kterou v rámci Asociace podnikla spolu s filozofem Jacquesem Brunschwigem a jeho ženou. Na podzim 1983 se tedy Roussariová stala výkonnou tajemnicí této organizace, kterou byla až do roku 2008 (ARCH 1/02).

Její role byla naprosto zásadní. Zajišťovala chod AJH, zařizovala cesty francouzských návštěvníků do Československa a setkávala se s nimi, organizovala schůze a valné hromady, nacházela způsoby, jak splnit požadavky Čechů (na témata, na literaturu, na materiál...), sháněla sponzory a dělala mnoho dalších všedních úkonů, díky nimž mohli být francouzští akademici do Československa vůbec vysíláni. Sama se několikrát vydala do Československa a osobně domlouvala některé záležitosti s českými představiteli, několikrát se ujala i role messenger. Po konci svého aktivního působení v AJH se rozhodla věnovat všechny archivní materiály archivu La Contemporaine v Nanterre a osobně je uspořádala tak, aby byly přístupné pro badatele (N. Roussariová, osobní komunikace, 13. 2. 2023).

Xavier Galmiche

Francouzský překladatel do českého jazyka a bohemista Xavier Galmiche se narodil v roce 1963. V současnosti působí jako profesor české literatury na katedře slovanských studií na pařížské Sorbonně (*Xavier Galmiche*, 2023). Do Prahy se dostal na dva roky v roce 1986 v rámci plnění civilní vojenské služby. Díky ní se stal atašé francouzského velvyslanectví a působil na jeho kulturním oddělení. Kromě své oficiální role ještě neoficiálně pomáhal Francouzům příjezdějícím do Prahy za Asociaci Jana Husa, jelikož dobře znal pražské prostředí a měl k dispozici byt, který nárazově sloužil jako ubytování pro francouzské návštěvníky (X. Galmiche, osobní komunikace, 2. 5. 2023).

Antoine Marès

Francouzský historik Antoine Marès se narodil v roce 1950. Jeho specializací jsou dějiny českých zemí a Slovenska. Ve sledovaném období 80. let působil na Institut national des langues et des civilisations orientales. V tomto institutu se setkával s lidmi, kteří byli členy AJH (např. Valérie Lowitová) a zároveň jeho studenty. Díky nim se seznámil

s asociací, nicméně s ní začal aktivně spolupracovat až jako ředitel CEFRES⁴⁹, tzn. mezi lety 1998 a 2001. Kolem počátku roku 2017 inicioval uložení archivních materiálů AJH do archivu v Nanterre (A. Marès, písemná komunikace, 25. 7. 2023; *Marès, Antoine (1950-...)*, 2023).

Jean-Claude Eslin

Sociolog Jean-Claude Eslin se narodil v roce 1935, svůj obor vyučoval na soukromé škole École européenne des affaires v Paříži. O Československo se začal zajímat v roce 1980 poté, co absolvoval soukromou cestu do Prahy spolu se svým kolegou z časopisu *Esprit* Olivierem Monginem. Po této cestě se stal stálým členem AJH a také jedním z nejaktivnějších, jelikož v 80. letech podnikl do Československa celkem sedm cest. Spolu s Monginem byl rovněž první vyslanec Association Jan Hus, který zamířil do Brna, a v roce 1985 tak rozšířil působnost asociace (J-C. Eslin, osobní komunikace, 6. 9. 2023).

Valérie Lowitová

Její otec byl Čech, emigrant, který opustil vlast v roce 1949. Lowitová se rozhodla studovat češtinu a v letech 1986-1988 strávila dva roky na pražské filozofické fakultě, kde studovala Jana Patočku (Valérie Lowitová, písemná komunikace, 16. 11. 2023).

Spolupracovala s AJH – plnila drobné úkoly, které zahrnovaly transport knih, zpráv či peněz. Když se na prázdniny vracela domů do Francie, scházela se s Nathalií Roussariovou, která jí předávala důležité informace. S některými návštěvníky z Francie také cestovala po Československu (absolvovala například cestu s Nathalií Roussariovou do Brna v únoru 1988). Z pozice posluchačky se též účastnila některých pražských seminářů (ITEM 6; Valérie Lowitová, písemná komunikace, 16. 11. 2023).

1.2. VZNIK A FUNGOVÁNÍ ASSOCIATION JAN HUS (1981-1990)

Vznik Asociace Jana Husa⁵⁰ datujeme k počátku roku 1981, konkrétně k 1. únoru tohoto roku, kdy poprvé zasedla výkonná rada, nicméně statuta asociace byla předložena k oficiálnímu zápisu organizace až v srpnu. Ještě před svým vznikem však členové museli obhájit důvod její existence, a to jak sami před sebou navzájem, tak před veřejností. Proto i do svých statut zařadili vysvětlení tehdejší situace v Československu. Francouzští

---

⁴⁹ Francouzský ústav pro výzkum ve společenských vědách sídlící v Praze.

⁵⁰ Celým názvem Asociace Jana Husa na podporu československých akademiků, studentů a učitelů.

akademici se v nich zmiňují, že došlo ke stabilizaci komunistického režimu, což vede k pasivitě velké části obyvatelstva. V Československu došlo ke krizi ideálů, ekonomická situace je špatná a politické perspektivy tohoto státu směrem k liberalizaci jsou nulové. Zároveň je zmiňována i situace nonkonformních částí populace, konkrétně hnutí Charty 77 a konečně též pracovní podmínky některých intelektuálů, kteří byli po roce 1968 zbaveni svých původních zaměstnání a nyní pracují jako topenaři nebo noční hlídači. Většina z nich musí kvůli režimu žít „dvojím životem“.

Touto charakteristikou tedy členové AJH odůvodňovali vznik organizace a rovnou připojili i její účel, a to tedy „[...] uspokojit poptávku po materiální a morální pomoci československým vyučujícím a studujícím, kteří nemají v současných podmínkách možnost studovat“ (ARCH 1/02). Asociace ovšem některé cíle obracela i směrem k Francouzům. Jedním z nich bylo „[...] přitáhnout pozornost francouzské veřejnosti, aby se dozvěděla o hrozné situaci, ve které se po roce 1970 nachází množství československých vyučujících a studentů zejména z oblasti filozofie a historie“ (ARCH 1/02).

Jako nejdůležitější prakticky orientovaný cíl si vytyčili organizovat a usnadňovat cesty francouzských učitelů a vědců do Československa. Dalším smyslem existence mělo být podle úvodních prohlášení i uspokojovat poptávku po knihách a dalších vědeckých dílech, ke kterým neměli Češi a Slováci přístup. Za hlavního partnera byl v té době označen Ladislav Hejránek (ARCH 1/01).

Po vytyčení cílů a samotném vzniku AJH bylo potřeba na prvním zasedání v École normale supérieure zvolit výkonnou radu. Tato rada se nakonec ustanovila ve složení Jean-Paul Vernant (předseda), Jacques Derrida (místopředseda), Catherine Audardová (výkonná tajemnice), Jean Audard (pokladník) a další členové rady, tedy Annie Goldmannová⁵¹, Irène Jamiová⁵², Jean-Jacques Marie a Michel Broué (ARCH 1/02).

Konec roku 1981 byl ve znamení pražského uvěznění Jacquese Derridy, a proto o sobě AJH spolu s oxfordskou JHEF daly vědět dokumentem, ve kterém odsoudily represe v Československu (se zvláštním důrazem na omezování svobody myšlení a výzkumu,

---

⁵¹ Francouzská socioložka

⁵² Francouzská historička

kteře odporovalo československému podpisu na zvrenm aktu helsinsk konference), zmiňovaly tž narušení seminářů Billa Newtona-Smithe a Anthonyho Kennyho na jaře 1980 a obzvláště se samozřejmě zabývaly Derridovým uvznnm (ARCH 2/01). Před závěrečnými podpisy je uveřejněna výzva:

Odsuzujeme vřechno toto násilí. Žádáme eskoslovenskou vládu, aby od něj ihned upustila a podle zákona neznemožňovala intelektuální diskusi. Pokud tato oprávněná výzva nebude vyslyřena, eskoslovensk ůřady tım převzmu odpovědnost za mořné omezení vdeck a univerzitní spolupřace s oficiálními československými institucemi.

O skupinách v Brně se AJH dozvěděla přostřednictvím Rogera Scrutona, kter francouzskou asociaci o existenci Vařickova semináře informoval jıř v roce 1981. Tento seminář popisuje Scruton ve zprávě pro Francouze jako „inspirativnı, s dobrou náladou a velice aktivnı“ (ARCH 2/01). Kromě něj mluví tž o vydavateli samizdatu Jiřım Müllerovi a tristnı situaci na poli literatury, kterou se snaží alespoň zčásti napravit (ARCH 2/01). Lze tedy vidět, že obě asociace si navzájem vyměňovaly informace jıř od pottku 80. let a tento trend se v přubhu času nezmnil.

Ke zmn v fungovnı asociace dořlo dne 5. listopadu 1983, kdy na schůzi valné hromady odstoupila Catherine Audardov z pozice vkonn tajemnice a tuto pozici přenechala Nathalii Roussariov (ARCH 1/02). Spolu s touto zmn dořlo i ke zmn sıdelnı adresy organizace, jelikoř dosud bylo oficilnı sıdlo v byt Audardov⁵³ a od této doby se jako oficilnı sıdlo uvádělo bydliřt Nathalie Roussariov⁵⁴ a kdykoli pak Roussariov v budoucnosti měnila bydliřt, sıdlo AJH se zmnlo rovnř (N. Roussariov, osobnı komunikace, 13. 2. 2023).

Schůze valné hromady z února 1984 s sebou přinesla zejména navřšení počtu členů vkonn rady, a to na finlnı počet dvanácti členů. (ARCH 2/02).

Zápisy ze schůzi valné hromady AJH dokldajı, že se vřdy hodnotil uplynul rok a plánoval rok nsledujıcı, coř dokldajı zápisy z těchto schůzi, ze kterých vychzı jaksı vıce či méně dodřžované schéma, kterm se kařd shromřdnı valné hromady řıdilo – ůvodnı slovo (J.-P. Vernant), ohldnutı za aktivitami uplynulého roku (N. Roussariov),

⁵³ 3 rue des Chneaux, Sceaux, France (sıdelnı adresa AJH 1981-1983)

⁵⁴ 20 avenue des Cottages, Bourg-La-Reine, France (sıdelnı adresa AJH 1983-1995)

finanční bilance uplynulého roku (J. Audard), plány na rok následující (N. Roussariová) a různé další otázky (ARCH 2/02-10).

Díky pravidelnému kontaktu mezi AJH a JHEF se nedlouho poté, co Britové začali působit v Brně, na toto město zaměřili i Francouzi. Na valné hromadě v lednu 1985 již bylo zmiňováno jméno pozdějšího brněnského organizátora Milana Jelínka, a to v tom smyslu, že „ve věci pomoci pro Jelínka [asociace] stále čeká na potvrzení“ (ARCH 2/03).

Jiří Müller jako hostitele pro francouzské semináře zvolil své známé Milana a Janu Jelínkovy, a to z podobných důvodů jako předtím Petra a Evu Oslzle pro semináře anglické. Oba byli součástí tzv. šedé zóny, nebyli oficiálně spojováni s disentem nebo Chartou 77, Jelínková dokonce působila na FF UJEP. Kromě toho hrál opět roli i princip pevného manželského svazku a v neposlední řadě také jazyková vybavenost obou. Zásady bezpečnosti byly totožné jako u britské sekce a jak uvádí Jana Jelínková v rozhovoru pro Poučovou (2020), i zde existovala legenda, která měla veřejnosti odůvodňovat příjezdy francouzských akademiků za Jelínkem. Ta odkazovala na fakt, že Jelínek působil v letech 1965-1966 na Sorbonně a je tedy přirozené, že za ním jeho známí, přátelé a žáci jezdí. Základní prvky organizace byly tedy totožné jako u anglické sekce (viz kapitola 4.2 teoretické části této práce), nicméně obsah přednášek byl vzhledem k hostitelům mírně odlišný. Francouzské semináře se ve velkém zabývaly filozofií v širokém smyslu slova a literaturou.

Když byl na jaře 1989 uvězněn Václav Havel, asociace nedala na svou reakci dlouho čekat a uveřejnila několik dokumentů. První z nich byl výzvou k manifestaci za okamžité propuštění Václava Havla, která se uskutečnila 21. března večer před divadlem Chaillet v centru Paříže (ARCH 2/07). Druhým dokumentem byla petice za Havlovo propuštění, podepsaná několika desítkami francouzských osobností z řad vědy či žurnalistiky (ARCH 2/07). Podpisy pod touto peticí stvrzovaly souhlas s následujícím:

Odsouzení Václava Havla je skandální zásah do demokratických práv. Žádáme okamžité osvobození a zrušení tohoto rozsudku stejně jako konec veškerého stíhání ostatních obviněných československých občanů, jejichž myšlení nevyhovuje režimu.

Třetí z těchto dokumentů se obracel přímo k prezidentu Mitterrandovi a žádal ho o důraznější přístup a větší tlak směrem k československé vládě, které by vedly k přehodnocení Havlova rozsudku (ARCH 2/07).

Díky kontaktům v Československu měla AJH dostatečný přehled o společenském a politickém dění a vývoj roku 1989 bedlivě sledovala. Podle Milana Jelínka, jehož názor byl zmíněn na jedné ze schůzí, se nervozita vedoucích orgánů stupňovala a projevovala například častějšími čtyřadvacetihodinovými vazbami, nicméně se „situace [měla] jistě a nevyhnutelně změnit“ (ARCH 2/07).

Navzdory relativně vysoké informovanosti bylo na zasedání valné hromady na začátku roku 1990 konstatováno, že „události listopadu a prosince [předešlého roku] překvapily svou rychlostí a účinností“ (ARCH 2/08). Po nabyté svobodě bylo nutné najít nový směr působení a nakonec bylo dohodnuto pokračovat v činnosti a podílet se na obnově demokracie v Československu: „Naši českoslovenští přátelé vyjádřili své hluboké přání, aby AJH dále pokračovala. Stále potřebují knihy, videokazety, časopisy, semináře, konference, kurzy, vzájemné výměny, stipendia, finanční podporu nově vzniklých vydavatelství...“ (ARCH 2/08).

Po pádu komunistického režimu se tedy činnost asociace změnila⁵⁵ a v mnohém ještě zintenzivnila a v rámci „desetiletí obnovy“ (viz též kapitola 4.6 teoretické části této práce) AJH spolupracovala s nově vzniklou brněnskou buňkou Vzdělávací nadace Jana Husa. Po konci tohoto desetiletí se zaměřovala zejména na zajišťování Francouzské letní univerzity a plnění žádostí české VNJH.

1.3. FINANČNÍ A MATERIÁLNÍ PODPORA

Podpora československých partnerů, ať již finanční či materiální, byla jedním z cílů AJH. Základem pravidelných zdrojů financí byly roční příspěvky, které asociace vybírala od svých členů. Ty se v roce 1981 ustanovily ve výši 100 franků pro aktivní členy AJH (30 franků pro členy-studenty) a 500 franků na rok pro sponzory (ARCH 1/02). V roce 1984 se pak členské příspěvky zvýšily na 150 franků (50 franků pro členy-studenty), aby k roku

---

⁵⁵ Tuto změnu dokládá i změna oficiálního názvu na Asociace Jana Husa na spolupráci s československými akademiky, vyučujícími, vědeckými pracovníky a studenty.

1989 dosáhly 250 franků (70 franků pro členy-studenty) (ARCH 2/02/07). Výše příspěvků od sponzorů se neměnila.

Od roku 1984 podporoval AJH Open Society Fund George Sorose, který byl podle slov Nathalie Roussariové (osobní komunikace, 13. 2. 2023) velice přísný, co se týkalo použití peněz, a jeho nadace vyžadovala přesné zprávy o jejich směřování. Dle archivu AJH v Nanterre proběhly od Open Society Fund celkem tři úhrady po 5 000 dolarů, a to v letech 1984, 1987 a 1989 (ARCH 1/01).

Po rozšíření působnosti na Brno v roce 1985 bylo nutné hledat další zdroje, proto se předseda Vernant obrátil na nový úřad s názvem Secrétariat d'État aux droits de l'homme (Státní sekretariát pro lidská práva). Tento úřad jeho žádost schválil a poskytoval finanční podporu v různé výši až do roku 1989⁵⁶ (ARCH 2/01).

Díky této finanční podpoře mohla AJH fungovat, nakupovat a posílat do Československa různý materiál, především knihy, nebo peníze Čechům poskytovat přímo v hotovosti. Co se týče materiálu, AJH dostávala dosti přesné seznamy, které udávaly, co přesně jejím partnerům v ČSSR momentálně chybí. (ARCH 2/01).

Nathalie Roussariová si vedla podrobné záznamy o darech, které v průběhu času různým disidentským skupinám organizace poskytla. *Příloha 6* této práce obsahuje tabulku, která podle poznámek výkonné tajemnice zpřehledňuje materiální i finanční podporu, kterou AJH v průběhu let posílala prostřednictvím přednášejících nebo messengerů do Brna (ARCH 9/06). Není však jisté, že informace z těchto poznámek jsou konečné, a nevylučujeme další možnou podporu, která z různých důvodů nebyla v poznámkách zaznamenána.

Nathalie Roussariová v rozhovoru realizovaném pro účely této práce (N. Roussariová, osobní komunikace, 13. 2. 2023) upřesňuje, kde AJH sháněla a nakupovala knihy pro Prahu i Brno: „[...] hlavně jsem spolupracovala s Librairie Compagnie⁵⁷ [...], pak jsem nakupovala také ve Vrin⁵⁸, [...] to je filozofická knihovna.“

---

⁵⁶ 20 000 franků v roce 1987, 50 000 franků v roce 1988 a přes 31 000 franků v roce 1989

⁵⁷ Velké knihkupectví v pařížské Latinské čtvrti.

⁵⁸ Celým názvem „Librairie philosophique J. Vrin“.

AJH si vedla záznamy i o příjmech a výdajích za jednotlivé roky. Pro ilustraci finanční bilance za rok 1985. Příjmy v tomto roce činily 64 332, 67 franků, výdaje pak dohromady 29 532, 60 franků. Finanční převod do dalšího roku tedy činil 34 800, 07 franků. Následující tabulka přehledně shrnuje příjmy i výdaje za tento rok (ARCH 2/04):

Příjmy		64 332, 67 F
Výdaje	Fotokopie	255 F
	Poštovní známky, výdaje za telefon, poplatky	1 388 F
	Výdaje spojené s cenou Jana Palacha	500 F
	Nákup knih	10 750, 60 F
	Finanční podpora partnerům v Československu	9 500 F
	Uhrazení částí ⁵⁹ nákladů na cesty	7 090 F
Bilance		+ 34 800, 07 F

Tabulka 2. Příklad finanční bilance AJH (rok 1985)

2. ROK 1985

Již bylo řečeno, že Francouzi s brněnskou skupinou začali spolupracovat v roce 1985, proto s popisem činnosti AJH začínáme právě v tomto roce. V lednu toho roku se konala valná hromada Asociace Jana Husa, která se ve svém úvodu zabývala shrnutím předcházejícího roku a zdůrazňovala nutnost lepší komunikace směrem z Francie do Prahy. Usnesení, na kterých se shodli přítomní členové, se zabývala mimo jiné umístěním přebytečných prostředků z roku 1984 na vkladní knížku banky Caisse d'épargne de Paris (ARCH 2/03). Korespondence uložená v archivu v Nanterre opět potvrzuje úzké vztahy mezi britskou a francouzskou nadací, jelikož lze dohledat dopis Rogera Scrutona zaslaný do Paříže a dávající základní informace o brněnské skupině (ARCH 5/03).

2.1. JEAN-CLAUDE ESLIN A OLIVIER MONGIN V BRNĚ (LISTOPAD 1985)

První cesta do Brna v rámci AJH byla vlastně jen kratší zastávkou při cestě do Prahy, kde měli Olivier Mongin a Jean-Claude Eslin podle poznámek Nathalie Roussariové přednášet na téma náboženství a modernita (ARCH 8/02). Podle raportu, který po svém příjezdu zpět do Francie Mongin a Eslin sepsali, v Praze navštívili hned několik kontaktů

⁵⁹ V prvních letech existence AJH cesty do Československa hradili akademici sami, později jim část hradila asociace.

(Rudolfa Kučeru, Petra Rezka, Fidelia⁶⁰ a Ladislava Hejdánka) a v následné zprávě z cesty zformulovali jejich zájmy a aktuální potřeby. Zmiňují se i o dění v československé společnosti, a to v tom smyslu, že v ní lze vidět oživení zájmu o náboženství. V souvislosti s tím píšou samozřejmě o pouti na Velehrad či roli katolické církve v boji proti totalitě (ARCH 10/03).

Nicméně cestě do Prahy předcházela návštěva Brna. Ve svém raportu Francouzi popisují originální strategii, kterou skupina vedená Jelínkovými vyvinula a které se budou muset francouzští příjízďející i čeští hostitelé držet. Popisují ji jako přísnou a diskrétní: „Sebemenší odchylka z naší strany může stát paní J.⁶¹ její postavení⁶²“ (ARCH 10/03). Ve své zprávě zdůrazňují i to, že Jelínkovi si nepřejí vědět nic o spojení s Francií a fungování AJH. Raport přináší francouzské straně i první ucelené informace o Müllerových a Jelínkových a o jejich záměru sblížovat veřejně známé disidenty (jako byli například Müllerovi) se skrytými disidenty (jako byli například Jelínkovi) (ARCH 10/03).

Skupina vedená manželi J. si přeje získat návštěvníky, kteří by jim umožnili rozvinout úvahu na téma jazyka a moci. Méně se chtějí setkávat s mysliteli, kteří představují své vlastní názory na tuto otázku, ale raději s intelektuály, kteří jim spíše nabídnou shrnutí, [...], vysvětlení toho tématu... (ARCH 10/03).

Návštěva Mongina a Eslina měla za cíl domluvu na základním organizačním rámci návštěv v Brně. „Oni nám přinesli nějaké výtisky toho žurnálu *Esprit* a domluvili jsme s nimi celý ten formální rámec, jak by se to všechno mohlo realizovat. Že by jednou zhruba za šest týdnů přijel někdo z Francie, že by nám vždycky přednesli něco na nějaké téma...“ (J. Jelínková, osobní komunikace, 6. 6. 2023).

V rámci toho byla Francouzům prezentována legenda, podle níž se Milan Jelínek měl se všemi potenciálními návštěvníky znát z dob svého působení v Paříži v 60. letech. Rovněž se ujednaly základní praktické záležitosti příjezdu přes Vídeň (nikoli přes Prahu), a to

---

⁶⁰ Pseudonym českého lingvisty Karla Palka.

⁶¹ V raportech se dosti často můžeme setkat pouze s iniciálami československých účastníků podzemních univerzit, a to z důvodu jejich bezpečnosti. V případě Jelínkových se tedy můžeme setkat pouze s „J.“ nebo „Jel.“, samotný Milan Jelínek je označován jako „M.J.“, Jiří Müller jako „J.M.“ apod.

⁶² „Postavením“ je v tomto případě myšlena pozice odborné asistentky na FF UJEP, kterou Jana Jelínková v té době zastávala.

autobusem⁶³ (nikoli vlakem) v pátek nebo v sobotu ráno s předpokládaným odjezdem v pondělí (buď do Prahy, nebo zpět do Vídně a odtamtud do Francie) (ARCH 10/03).

Poslední součástí raportu jsou žádosti, které vznesli Jelínkovi. Kromě samotných návštěv z Francie byla zmíněna díla související s aktuálním zpracovávaným tématem jazyka a moci. Dále byly potřeba peníze pro samizdatovou činnost, ale také materiál: „magnetofony se dvěma kazetami [...], kazety, psací stroj s pamětí, malé kopírovací stroje [...], protahovačka, řezačka na papír, lepidla, osobní kalkulačky, videorekordéry, tiskárny a diskety [...], videofilmy atd.“ (ARCH 10/03).

Rozhovor s Jeanem-Claudem Eslinem, uskutečněný v září 2023, obraz jeho dvou návštěv Brna⁶⁴ dokresluje. Cesta uskutečněná v listopadu 1985 byla Eslinovým prvním kontaktem s Brnem a obecně s Moravou, přestože do Čech jezdil od roku 1980 poměrně často (J.-C. Eslin, osobní komunikace, 6. 9. 2023).

Mezi nesmazatelné vzpomínky Eslin uvádí především básníka Jana Skácela, který okouznil více francouzských návštěvníků (především Bernarda Fabra). Samotný Eslin básníka zmiňuje několikrát a potvrzuje, že jej všichni, s kterými se setkal, obdivovali.⁶⁵ Podle jeho slov to byl mimořádný básník a hlavní hrdina sešlosti, které se účastnilo asi 15 lidí. Ve svých vzpomínkách Eslin jmenuje procházky s Jelínkovými a jmenovitě i město Brno, které mu přišlo jako „hezké město navzdory komunismu.“ (J.-C. Eslin, osobní komunikace, 6. 9. 2023).

Zajímavý je pohled na mnohé členy AJH, který víceméně potvrzuje tezi, kterou nastolila Derouetová (2020), a to ten zabývající se jejich minulostí. Podle tohoto pohledu je jeden z důvodů členství nebo podpory AJH pocit viny nebo jakási možnost vykoupení, kteří tito členové (včetně předsedy Vernanta) cítili, jelikož byli dříve stoupenci nebo sympatizanty levicového hnutí či se případně otevřeně hlásili ke komunistickým myšlenkám, přestože stoupenci komunismu ve Francii po druhé světové válce byli

---

⁶³ Raport dokonce uvádí možná autobusová spojení z Vídně do Brna s odjezdy v pátek ve 13:15, 16:05, 17:30 a 20:20, v sobotu pak s odjezdy v 7:30 a 10:10.

⁶⁴ Druhá návštěva proběhla v září 1988.

⁶⁵ Podle raportu ze září 1988 se se Skácelelem Eslin setkal až právě v roce 1988, při uskutečňovaném rozhovoru se rozdílily mezi oběma návštěvami stíraly.

z většiny progresivně levicoví na rozdíl od charakteru režimů formujících se ve středovýchodní Evropě (J.-C. Eslin, osobní komunikace, 6. 9. 2023).

Rozhovor s Jeanem-Claudem Eslinem přinesl i neméně zajímavý nástin, jak mohli příjíždějící turisté ze Západu vnímat Československo. Jednou z pozoruhodných informací je fakt, že někteří lidé (zmiňovaná je například jakási hoteliérka) navazovali kontakty se zahraničními návštěvníky s cílem, aby na ně při příštích návštěvách mysleli a ze své vlasti jim něco přivezli, v případě Francouzů to byly kosmetické přípravky: „[...] Francie je známá díky kvalitním kosmetickým výrobkům. A ty dámy jich moc neměly, [a tak] jsem vždy nějaké [...] nakoupil.“ (J.-C. Eslin, osobní komunikace, 6. 9. 2023).

V obchodech byl dle rozhovoru cítit výrazně antikapitalistický duch. Cizince zaráželo, že se zaměstnanci obchodů nesnažili zákazníky přimět ke koupi zboží, naopak „[...] neměli zájem obsloužit zákazníka. [...] Netlačili nás nutně ke koupi něčeho, protože byla zrovna inventura nebo jiné povinnosti, které byly důležitější než zákazník. [...] To je komunistická byrokracie. A v komunistické byrokracii není zákazník tím, čím je v kapitalistické zemi.“ (J.-C. Eslin, osobní komunikace, 6. 9. 2023).

O to překvapivější byla podle Eslinových slov zkušenost s československým pohostinstvím. „Personál byl velice zdvořilý [...], dokonce až přehnaně úslužný. [...] Měli jsme pocit, že se nacházíme ve střední Evropě, jaká byla v historické době. [...] Cítili jsme [tam] zbytek mravů [...] z rakousko-uherské civilizace.“ (J.-C. Eslin, osobní komunikace, 6. 9. 2023).

2.2. NATHALIE ROUSSARIOVÁ V BRNĚ (KONEC ROKU 1985)

Dle výkonné tajemnice AJH Nathalie Roussariové (písemná komunikace, 26. 9. 2023) to byla právě ona, kdo ještě v témže roce přicestoval do Brna za účelem dalších organizačních domluv. Z této cesty pravděpodobně nevznikl žádný raport s podrobnějšími informacemi, nicméně je jisté, že během této návštěvy se Roussariová setkala s Jiřím Müllerem. Podle jejích slov se tato cesta odehrála v listopadu nebo prosinci 1985, podrobnější informace však nejsou k dispozici.

2.3. SHRUTÍ CEST Z ROKU 1985

Návštěva Oliviera Mongina a Jeana-Clauda Eslina nastolila kurz, od kterého se odvíjely cesty do Brna v dalších letech. Nejednalo se o klasickou návštěvu s přednáškou na určité téma. Byly nastaveny praktické a bezpečnostní rámce, které se vlivem Jiřího Müllera významně podobaly těm, které museli v Brně dodržovat i návštěvníci z Velké Británie. Podobného charakteru byla i návštěva Nathalie Roussariové, o níž však nemáme detailnější zprávy. Díky těmto cestám se k AJH dostaly podrobné informace o Jelínkových a potřebách jejich skupiny, a to jak finančních, tak materiálních.

3. ROK 1986

Valná hromada Association Jan Hus, na které se shrnula činnost za předcházející rok a nastínily další aktivity, se uskutečnila dne 1. února. Konkrétně na ní zaznělo, že AJH se za předcházející rok podařilo posílit svou činnost. Výkonná tajemnice Roussariová oznámila plány pro Prahu i pro Brno a pokladník Jean Audard představil finanční bilanci za rok 1985 (viz kapitola 1.3 empirické části této práce) (ARCH 2/04).

Výměna informací mezi britskou JHEF a AJH nadále probíhala a jsou toho důkazem četné dopisy. V archivu jsou k dispozici tři dopisy od Rogera Scrutona (mimo jiné se zprávou, že brněnská skupina počítá s návštěvou Andrého Enégrena)⁶⁶ nebo dopis od Barbary Dayové o situaci československé Jazzové sekce (ARCH 5/04). Jazzová sekce byla pro AJH v tomto roce významným tématem, jelikož režim s touto organizací započal soudní proces, pro což svědčí i uchovaný novinový článek *Počátek procesu s Jazzovou sekcí v Praze*, který je rovněž archivován (ARCH 20/02). Existuje také důkaz o přímé komunikaci mezi Jelínkovými a Nathalií Roussariovou, a to v podobě pohlednice z 23. 9. 1986, přestože obsahová stránka této konkrétní pohlednice není zásadní (ARCH 5/04).

V roce 1986 zcela jistě navštívili Brno čtyři francouzští zástupci AJH – Jean Michel Besnier (cesta, o níž vznikl raport), Nathalie Roussariová (cesta bez raportu) a společně přijeli André Enégren a Claude Habibová (s raportem). Je možné, že do Brna přicestovala v pozici messengerky též Jeannette Colombelová, nicméně tato informace vyplývá pouze z několika zdrojů a nikdy není dostatečně rozvinutá.

---

⁶⁶ AJH a JHEF si tedy mohly navzájem předávat i informace, které z různých důvodů nemohli jejich českoslovenští partneři předávat přímo.

3.1. JEAN MICHEL BESNIER V BRNĚ (KVĚTEN 1986)

Filozof a profesor na pařížské Sorbonně Jean Michel Besnier měl původně přicestovat do Brna již v dubnu, cestu však musel odložit, a tak se až 25. 4. 1986 sešel s Nathalií Roussariovou, aby získal základní informace k cestě, kterou měl absolvovat 3. května (ARCH 08/03).

Podle následně sepsaného raportu provázely počátek Besnierovy cesty potíže, kvůli nimž se nemohl dostavit do Brna podle původního plánu v sobotu večer, nýbrž přijel až nedělním ranním autobusem.⁶⁷ Kontrola na celnici probíhala asi tři čtvrtě hodiny a byla bezproblémová, rovněž i povinná směna cizí měny na československé koruny (ITEM 6).

Jako signifikantní změnu po přechodu hranic Besnier popisuje všudypřítomné československé a sovětské vlajky, které byly umístěné i mimo města a značily období květnových svátků a blížící se volby.⁶⁸ Jistě negativním zážitkem pro něj byla zkušenost s neochotou lidí, které žádal o pomoc při cestě po Brně, do kontrastu pak vstupuje vřelé a přátelské přijetí Jelínkovými (ITEM 6).

Jelínkovi ihned francouzského návštěvníka zapojili do svých debat o tématech, kterými se zabývali – dějiny jejich země, osud českého jazyka a ponižování českého národa. Kromě těchto témat letmo navázali na náboženskou problematiku řešenou již v listopadu 1985 s Olivierem Monginem a Jeanem-Claudem Eslinem: „Náboženství je utlačováno, je třeba ho bránit, to je názor, který zastává M.J., který však neskrývá svůj ateismus.“ (ITEM 6). Následovala procházka Brnem, při níž si cizí návštěvník nemohl nevšimnout rozporu mezi brněnskými barokními kostely a podobiznami Marxe, Lenina a Engelse (ITEM 6).

Setkání s Jiřím Müllerem se neslo v duchu praktické organizace. Müller se doptával na podrobnosti ohledně vedení a financování AJH a zdůrazňoval bezpečnostní prvky návštěv. Z aktuálních potřeb byly vyzdviženy videofilmy a návštěvy u Jelínků, které by se ideálně měly konat každých osm týdnů (ITEM 6; ARCH 9/06).

---

⁶⁷ Besnier rovněž předkládá nové informace ohledně odjezdů autobusů z Vídně do Brna. Podle sepsaného raportu jezdí tato linka pouze dvakrát denně, a to v obou směrech v 7:30 a 17:30, o sobotách pak v 7:30 a 13:15. Tento jízdní řád následně potvrzují i André Enégren a Claude Habibová (ARCH 10/04).

⁶⁸ Svátek práce 1. května, Výročí osvobození Československa sovětskou armádou 9. května, volby do Sněmovny lidu Federálního shromáždění 23. a 24. 5. 1986.

Na večer byly v plánu dvě přednášky, první z nich byla o kriticích jazyka a jejich chvále mlčení, druhá pak o textech, které potvrzovaly argumenty té předchozí. Druhá část se ovšem nestihla i přesto, že večerní „přátelské setkání“ trvalo zhruba od půl osmé do půl jedné v noci. Mezi 14 lidmi, kteří přišli, byli rovnoměrně zastoupeni muži i ženy, z nichž mnozí byli vysokoškolskými či středoškolskými vyučujícími, a průměrný věk byl podle Besnierova odhadu asi 40 let (ITEM 6).

Lingvistické téma odpovídalo zájmům této skupiny a po dvouhodinové přednášce podnítilo živou diskusi s „většinou vhodnými dotazy“ (ITEM 6). Podle Besnierova mínění byli všichni účastníci spokojeni, a to i díky vřelé atmosféře, kterou Jelínkovi udržovali (ITEM 6).

3.2. NATHALIE ROUSSARIOVÁ V BRNĚ (ČERVEN 1986)

Asi měsíc po poslední návštěvě přijela do Brna tajemnice Nathalie Roussariová. Cesta ovšem nebyla shrnuta do raportu, proto z ní máme jen útržkovité informace. Každopádně podle ARCH 9/06 s sebou měla přinášet finanční dar pro brněnskou skupinu v podobě 4 500 franků, rovněž filmy, knihy a prázdné diskety. Proto její cesta měla charakter messengeru (ARCH 8/03).

Musíme konstatovat, že byla zadržena na celnici a většina z materiálu jí byla zabavena. „Jela jsem autobusem do Brna, ten přijel na hranici [a] do autobusu nastoupil policajt, hned se na mě podíval a řekl: ‚Vystupte!‘“ (N. Roussariová, osobní komunikace, 13. 2. 2023). Poté prohledali její zavazadla a některé materiály zabavili. „A pak mezi sebou hodně diskutovali, pochopila jsem, že řeší, co se mnou budou dělat [...]“ (N. Roussariová, osobní komunikace, 13. 2. 2023). Autobus mezitím už odjel a Roussariová nevěděla, co se bude dít dál. „Ale pak se stalo něco neuvěřitelného. Jde o to, že v červnu 1986 bylo mistrovství světa ve fotbale a oni sledovali zápas, ti policisté... A tak nevěděli, co se mnou dělat, hodně jsem je štvála. Tak zavolali do Prahy, nevím, co přesně řekli, ale Praha jim musela říct: ‚Nechte ji jít.‘“ (N. Roussariová, osobní komunikace, 13. 2. 2023). Bylo ovšem ještě nutné vyřešit to, jakým způsobem se Roussariová dostane z mikulovského hraničního přechodu do Brna. „Tak jsem pak čekala, v jedenáct v půl dvanácté večer kolem projelo auto. Byli to mladí lidé, pár, manžel a manželka. Mladí lidé, kteří se chystali strávit víkend v Brně. A ten celník se jich zeptal, jestli by mě nevzali do auta, abych s nimi jela do Brna.“ (N. Roussariová, osobní komunikace, 13. 2. 2023). Tito mladí

lidé, Rakušané, jak se později v rozhovoru dozvídáme, tedy Nathalii Roussariovou skutečně odvezli do Brna, neznámého města, kde se neuměla orientovat, přesto se jí nakonec podařilo najít jméno ulice⁶⁹, kterou potřebovala, a dokonce i Milana Jelínka, který ji v okolí již notnou dobu hledal (N. Roussariová, osobní komunikace, 13. 2. 2023).

Kromě materiální podpory přinesla i bližší informace o říjnovém příjezdu Andrého Enégrena⁷⁰ (ARCH 8/03).

3.3. ANDRÉ ENÉGREN A CLAUDE HABIBOVÁ V BRNĚ (ŘÍJEN 1986)

Samotné cestě předcházela (ostatně jako ve většině případů) schůzka s Nathalií Roussariovou, které se kromě Enégrena⁷¹ a Habibové⁷² účastnil ještě Jean Michel Besnier. Tato schůzka se odehrála 26. září a Enégren a Habibová díky ní získali cenné informace (ARCH 8/03).

Cesta autobusem z Vídně do Brna vzorově splňovala bezpečnostní požadavky – bezproblémová zavazadla byla uložena do zavazadlového prostoru⁷³, jiná taška s knihami, časopisy, videokazetami a dalšími dokumenty skončila pod sedadlem. Enégren a Habibová ve svém raportu upozorňují, že řidiči autobusů nejsou ochotní pokračovat až na konečnou stanici u Hotelu Grand, proto s Jelínkovými napříště domluvili nové místo setkání, a to na hlavní brněnské autobusové stanici. Pokud by cizinci trvali na své cestě až na konečnou, mohli by vyvolat nechtěný rozruch (ARCH 10/04).

Dále Francouzi popisují lehké potíže při příchodu na hotel⁷⁴, kdy se zaměstnanci hotelu zdráhali cizince ubytovat a vyvolávali dojem, že snad má být hotel téměř plný, přestože bylo evidentní, že je poloprázdný.⁷⁵ Navíc sjednávání ubytování až na místě bylo zapříčiněno tím, že telefonicky ani přes agenturu to nebylo možné (ARCH 10/04).

---

⁶⁹ Je možné, že se jednalo o ulici, kde měl adresu Milan Jelínek (tehdy Kim-Ir Senova 39, dnes Zborovská ul.) nebo o některou ulici v okolí.

⁷⁰ André Enégren v říjnu toho roku přijel spolu s Claude Habibovou, ta ale v tento moment nebyla zmiňována.

⁷¹ André Enégren, francouzský filozof zaměřující se například na Hannah Arendtovou

⁷² Claude Habibová, francouzská vysokoškolská vyučující literatury, specialista na francouzskou literaturu 18. století.

⁷³ Zavazadla v zavazadlovém prostoru byla mnohem častěji na hranicích prohledávána.

⁷⁴ Jednalo se o Hotel Continental na tehdejší Leninově ul. 20

⁷⁵ Podle vysvětlení Milana Jelínka chtěli zaměstnanci hotelu tímto chováním přimět cizince ke spropitnému (ARCH 10/04).

První večer u Jelínkových Enégren a Habibová splnili úkoly, které měli zadány – oznámili příjezd Miguela Abensoura v lednu následujícího roku, předali knihy a další materiál a také zjišťovali, co dalšího by si skupina kolem Jelínkových přála. V rámci tohoto se obě strany shodly na novém signálu, tedy že pokud Jelínkovi pošlou do AJH pohlednici, v níž bude specifikováno, že se „momentálně o to či ono dílo zajímají“, bude to znamenat, že jej potřebují obstarat (ARCH 10/04).

Následující den se sešli s Jiřím Müllerem v cukrárně a debatovali s ním o jeho představách souvisejících s činností podzemních seminářů. Pro Müllera bylo v této době zásadní přilákat k disidentské činnosti mladé lidi a tím zajistit výměnu alespoň části disidentské generace. Ta stárla a ubývala na počtu, zatímco mladí lidé, kteří nic jiného než normalizační režim za svůj život nezažili, v organizovaném odporu viděli spíše rizika než výhody. Müllerův plán byl tedy nabízet to, co se strana snaží aktivně potlačit, ať již šlo o rockovou hudbu nebo různé filmy. A příliv tohoto materiálu měl být úkolem pro AJH (ARCH 10/04).

Oběd u Müllerových se neobešel bez politických témat, a přestože na začátku byli hosté vedeni k opatrnosti, jelikož byl byt pravděpodobně odposloucháván, v průběhu jídla se již mezi sebou bavili dost otevřeně. Jiří Müller a Milan Jelínek se zajímali o politický život ve Francii, terorismus, stav Komunistické strany Francie a o mezinárodní politiku, tedy témata, o nichž v socialistickém Československu nikdo oficiálně neinformoval. Naopak tématem, které nevzbudilo přílišný zájem, byl feminismus ve Francii. Tento fakt si Claude Habibová vykládala tak, že opozice vůči státu nedovoluje boj proti dalším nerovnostem. Hostitelé se svými hosty sdíleli svůj každodenní život a šikanu ze strany státu, mluvili i o funkčnosti školství a ekonomiky (ARCH 10/04).

Odpoledne bylo věnované prohlídce města a sobotní večer s přednáškou znamenal vyvrcholení třídní cesty. Na „přátelské setkání“ se dostavilo asi 15 lidí, především vysokoškolských učitelů, a zhruba od 20:00 do 23:30 debatovali o Hannah Arendtové. Aby mohla proběhnout diskuse, některé části své přednášky André Enégren vynechal a na připravené téma o Rousseauově *Eseji o původu jazyků*, které si přichystala Claude Habibová, se vůbec nedostalo. O simultánní překlad se starala „jedna mladá učitelka“ za

občasného zpřesňování Jelínkových⁷⁶. Za zmínku stojí i fakt, že přítomen byl i Jan Skácel (ARCH 10/04).

V závěrečný den návštěvy proběhl výlet po kostelích v okolí Brna a k propasti Macocha. Díky debatám s Jelínkovými a Müllerovými si Francouzi mohli udělat obrázek o Československu: „Při pohledu z Brna se Polsko i v roce 1986 zdá tolerantní, Maďarsko rájem ekonomické iniciativy.“ (ARCH 10/04). Poměrně zajímavé a výstižné je i hodnocení normalizační společnosti, které je zpracováno do raportu (ARCH 10/04):

Český národ, zvyklý na stav odvěké závislosti, si vyvinul „servilitu“, která je již vtisknutá do jeho mravů. Dnes se naprostá většina společnosti spoléhá na zdejší aparát výměnou za skromné materiální výhody; jak setřást apatii těchto placených „sluhů“ systému, pro které by odpovědnost za svobodu byla velmi těžká a kteří navíc pod gerontokratickým režimem země objektivně riskují více než například polští odpůrci?

I další Jelínkovy myšlenky se promítly do finální verze raportu: „Střední Evropa se dusí východní Evropou, se kterou nemá téměř nic společného.“ (ARCH 10/04). Nakonec se Jelínek svým hostům svěřil i s informací, že „uvažoval o emigraci, ale dobře ví, že v nepravděpodobném případě, že mu bude uděleno vízum, svou zemi z Francie nezmění,“ protože „pokud se jednou něco pohne, bude to díky zarputilému a trpělivému úsilí těch, kteří podrývají systém zevnitř.“ (ARCH 10/04).

3.4. SHRNU TÍ CEST Z ROKU 1986

Obě cesty z roku 1986, z nichž máme k dispozici raporty, se shodují v tom, že se Milan Jelínek i Jiří Müller zajímali o dění ve světě a že rovněž chtěli se svými hosty sdílet zprávy o situaci v Československu. Vzájemná důvěra hrála obrovskou roli a byla předpokladem fungování celé podzemní univerzity. Oba raporty rovněž popisují horlivost debat, pro kterou se v obou případech muselo upustit od částí připravených přednášek, nicméně pro dobro věci, jelikož svobodné diskuse měly být onou přidanou hodnotou. Diskuse jsou označovány jako živé a atmosféra jako vřelá.

---

⁷⁶ Jana Jelínková v rozhovoru (osobní komunikace, 6. 6. 2023) zmiňuje, že o překlad se často starala ona sama, případně její manžel, ale že kromě nich ještě občas docházely překládat Nora Obrtelová nebo Stanislava Káňová.

I samotné přijetí Jelínkovými je popisováno mimořádně pozitivně, a to nejen v těchto dvou případech, ale napříč všemi raporty. Můžeme se domnívat, že díky pocitu vřelosti a skutečného přátelství si nejen posluchači přednášek, ale i zahraniční návštěvníci odnášeli nevšední zážitek. Přátelskou atmosféru podtrhují i exkurze po Brně a výlety po okolí, které Milan Jelínek pro přijíždějící Francouze pořádal, přestože tyto aktivity by mohly najít vysvětlení i v Jelínkově lásce k vlasti (kterou chtěl cizincům prezentovat i v dobrém světle), rovněž by se Jelínkovi mohly hodit při případném výslechu pro obhájení argumentu, že jde o známé, kteří chtějí objevovat krásy Moravy.

Z hlediska myšlenkového vývoje podzemní univerzity, za kterým stál Müller, bylo nejdůležitějším úkolem v této době najít novou generaci disentu, a přimět tak mladé lidi k občanské aktivitě, jelikož, jak věřil Milan Jelínek, normalizační režim bylo nutné změnit zevnitř.

V červnu tohoto roku byl zaznamenán i první konflikt na hraničním přechodu, kdy celníci několik hodin zadržovali Nathalii Roussariovou na své služebně. Z popisu situace se neubráníme myšlence, že bezprostřední zaměření na Roussariovou znamenalo, že celníci měli nějaké informace o její osobě i o tom, kdy a kudy do Československa pojedou. Nicméně výzkum v Archivu bezpečnostních tyto informace nepotvrdil.

4. ROK 1987

V tomto roce navštívilo Brno podle archivních materiálů pět vyslanců AJH, z jejichž cest máme k dispozici čtyři raporty. Valná hromada k hodnocení předešlého roku a k vytyčení následných cílů se konala 7. února (ARCH 2/05). Dle dostupné korespondence se můžeme domnívat, že ještě jedna další cesta byla plánovaná. Antropolog Emmanuel Terray ve svém dopise z 30. července 1987 píše, že je připraven na cestu do Prahy a Brna, která by se měla uskutečnit v září toho roku (ARCH 5/05). Nicméně žádné další archiválie nenaznačují, že se cesta do Brna skutečně odehrála a Terrayho jméno není uvedeno při soupisech materiálů, které byly do Brna dodávány, přičemž máme důvod se domnívat, že pokud by cestu podstoupil, zřejmě by nějaký materiál do Brna dodal. Rovněž ani jiné práce (Dayová, 1999; Derouetová, 2019) ve svých konečných výčtech jeho cestu do Brna nezmiňují. Zdá se, že se ve své návštěvě Československa v lednu 1987 nakonec omezil pouze na Prahu (ARCH 10/05).

4.1. MIGUEL ABENSOUR A FRANÇOISE COBLENCOVÁ V BRNĚ (LEDEN 1987)

Dle bilance aktivit AJH přelomu let 1986/1987 se ve dnech 9. – 12. ledna 1987 odehrála návštěva Miguela Abensoura⁷⁷ a Françoise Coblenkové⁷⁸ (ARCH 2/05). Tuto informaci potvrzují i Derouetová (2019, s. 245) a Dayová (1999, s. 258), avšak raport z této cesty není k dispozici.

Soupis dodaných materiálů rovněž hovoří ve smyslu, že se jejich cesta uskutečnila, neboť uvádí množství knih, časopisů a videokazet dodaných touto dvojicí do Brna (ARCH 9/06). Taktéž víme, že během této návštěvy byla předána informace o následujícím návštěvníkovi, Jeanu-Loupu Thébaudovi, který měl přijet na přelomu února a března téhož roku (ARCH 8/03).

4.2. JEAN-LOUP THÉBAUD V BRNĚ (ÚNOR/BŘEZEN 1987)

Od pátku 27. února do pondělí 2. března 1987 probíhala návštěva filozofa Jeana-Loupa Thébauda v Brně. Zájem Thébauda o Československo je logický, jelikož jedním z jeho hlavních studovaných filozofů byl kromě Jeana-Françoise Lyotarda zejména Jan Patočka.

Pro svůj příjezd zvolil již klasický páteční autobus v 17:30. V souvislosti se zastávkou na celnici ve svém raportu podotýká, že neznalost jazyků u celníků (na československo-rakouských hranicích kromě němčiny) by mohla být k užítku při případné kontrole zavazadel, protože by prostě a jednoduše nerozuměli názvům převážených knih a nemohli by tedy s určitostí rozhodnout o jejich závadnosti. Z vlastní zkušenosti ale jedním dechem dodává, že politické a další termíny jsou v různých jazycích dosti podobné. „A právě v tomto jediném případě celník zaváhal – politický termín se objevil v názvu knihy, kterou jsem bohužel uložil do zavazadlového prostoru“. (ARCH 10/05). V jeho případě nenásledovaly žádné potíže, přesto radí, aby budoucí návštěvníci nenechávali, pokud je to možné, nic v zavazadlovém prostoru, a naopak aby brali vše s sebou na palubu autobusu, která není při prohlídce prohledávaná (ARCH 10/05).

První noc Thébaud strávil v hotelu, ty další „u přátel“ (ARCH 10/05), vyvozujeme tedy z této informace, že byl po zbytek návštěvy ubytován u Jelínkových. Přednáška pro

---

⁷⁷ Francouzský filozof zaměřující se na politickou filozofii

⁷⁸ Francouzská psychoanalytička

Jelínkovu skupinu na téma Montaigne a Machiavelli se odehrála v neděli večer (ARCH 8/03). Thébaud popisuje nižší účast: „Někteří pravidelní návštěvníci tam nebyli, protože byly školní prázdniny a mnozí odjeli na hory. Zmiňuji to, protože předpokládám, že se tato situace může opakovat.“ (ARCH 10/05). I přesto většinu publika tvořili učitelé všech stupňů vzdělávání. Následná diskuse se točila okolo témat politického a kulturního života ve Francii (ARCH 10/05).

Ke konci bychom rádi zmínili fakt, že zpráva z Thébaudovy cesty je méně detailní a méně osobní než většina raportů a spíše se zaměřuje na ryze praktické rady pro další návštěvníky a analýzu stavu a činnosti brněnské skupiny:

Činnost našich přátel z Brna pohání především touha nebýt odříznuti od Evropy a jejich prvotní odpor je namířen proti vládním pokusům o zpřetrhání těchto vazeb. Je zde tedy zcela jasné přání neklonit se příliš směrem k Východu. Navíc, když slyšíme účastníky seminářů, jsme přesvědčeni, že takové přetržení vazeb je téměř nemožné, protože evropská, dokonce i rakousko-uherská stopa je zde nesmazatelná (s našimi hostiteli jsem velmi významně diskutoval zejména na téma ‚Versailleské smlouvy‘) (ARCH 10/05).

4.3. PIERRE KAUFMANN V BRNĚ (DUBEN 1987)

Příjezd profesora filozofie Pierra Kaufmanna byl jiný než u ostatních návštěv. Byl specifický v tom, že Kaufmann před svou návštěvou navštívil ze soukromých důvodů Maďarsko. Místo tradičního a doporučeného autobusu Kaufmann využil taxi, kterým se z Maďarska dostal až do Československa (ARCH 10/05).

Zdůrazňujeme, že se ve svém raportu filozof uchyluje k hodnocení situace v Československu, ale protože po návštěvě Brna cestoval v rámci práce pro AJH i do Prahy, příliš nerozlišuje dojmy, které nabyl v jednom nebo druhém městě. Je tedy možné, že některé pasáže jeho analýzy se vztahují více k Praze než k Brnu či naopak.

Pobyt Pierra Kaufmanna v Československu trval od pátku 10. do středy 15. dubna 1987⁷⁹, částečně se tedy kryl s návštěvou Michaila Gorbačova v ČSSR⁸⁰. Francouz se ve svém raportu pokouší shrnout situaci, která tím v Československu vznikla. Přemýšlí, že

---

⁷⁹ Od pátku 10.4. do neděle 12.4. byl v Brně, ten den se vlakem přesunul do Prahy, kde pobýval do středy. (ABS, SL: SL-6405 MV).

⁸⁰ Oficiální přátelská návštěva M. S. Gorbačova v Československu probíhala 9.-13.4.1987.

Gorbačovův nový přístup ke vztahům s východoevropskými zeměmi⁸¹ může oficiální představitele těchto států ovlivňovat zejména skrze nejistotu, kterou s sebou přináší. Tato nejistota by podle něj mohla podnítit mocenské aparáty států, aby byly umírněnější a v menší míře si vynucovaly pořádek silou. Tato možnost by podle něj vedla k tomu, že „skupiny, se kterými pracujeme, by se mohly začít prosazovat otevřeněji.“ (ARCH 10/05).

I jeho čekalo v Brně přátelské přivítání od Jelínkových, pro jejichž skupinu čítající v sobotu večer asi 20 osob uspořádal přednášku o aspektech politické kultury. Debata po přednášce se orientovala na konkrétní témata politického života ve Francii, včetně úpadku Komunistické strany Francie (ARCH 10/05).

Podle informací vyplývajících ze zprávy o této cestě byl Kaufmann v Československu již poněkolkáté, avšak nyní se jeho pohled na stav, potřeby a činnost československého disentu změnil:

Původně jsem byl přesvědčen, že žádost našich českých přátel byla určena na zmírnění kulturních důsledků jejich politické izolace. Z tohoto pohledu se jednalo ve výsledku o to přinášet jim informace o myšlenkových proudech, k nimž neměli přístup. Dnes je více zřejmá ambice našich partnerů rozvíjet svůj vlastní výzkum nejen ve vztahu k omezením, která na ně v současnosti působí, ale také, a to především, ve vztahu k jejich historické situaci (ARCH 10/05).

4.4. YVES GEFFROY V BRNĚ (ŘÍJEN 1987)

Cesta francouzského filozofa Yvese Geffroyho do Brna byla naplánovaná již na červen 1987, nicméně musela být kvůli nemoci a pozdějšímu skonu Jelínkova otce posunuta až na říjen. Rovněž jako důvod přesunu Geffroy ve svém raportu uvádí Müllerovu obezřetnost související s bezpečností, jelikož bylo nedopatřením Geffroyho jméno uvedeno v poštovní komunikaci bez jakéhokoli zašifrování, což mohlo vyvolat pozornost úřadů (ARCH 10/05).

Ale ani odklad cesty o čtyři měsíce nepřinesl kýžený klid, jelikož celníci si francouzského návštěvníka vyhlédli:

---

⁸¹ Sovětský svaz za Gorbačovovy éry již méně zasahoval do vnitřních záležitostí východoevropských států, konkrétně se tato praxe projevila v tom, že se SSSR od poloviny 80. let neřídil tzv. Brežněvovou doktrínou, která dříve fakticky omezovala suverenitu států pod jeho sférou vlivu.

Zdá se, že mé jméno již úřady znaly. [...] Když celníci uviděli můj pas, požádali mě, abych přinesl všechna svá zavazadla na stanici, zatímco zavazadlo v podpalubí autobusu již předtím prošlo zběžnou kontrolou. Všechny knihy⁸² z mého kufru byly zabaveny; šacování vedlo k zabavení i videokazety (rozhovor s Lechem Walesou od Pivota) a bulletinu „Entraide et Action“, obojí jsem měl schované ve vnitřní kapse, to první v saku, to druhé v košili. Výtisky mé přednášky byly také zabaveny. Nikdo mi nepoložil otázku, k čemu mám ty peníze, které jsem měl také u sebe. Můj deník byl velmi pečlivě prolistován – vzhledem k tomu, že nehledali zmínky o mých hostitelích (které stejně neobsahoval), bylo jasné, že vědí, ke komu jdu (ARCH 10/05).

Dramatický průběh nicméně dále pokračoval poté, co Geffroy požádal o seznam zabavených věcí. Celníci v tu chvíli totiž již nechali autobus, aby jel dál směrem na Brno, zatímco Francouz zůstal na celnici. Seznam mu byl vystaven, nicméně po konci pobytu v Československu si mohl vyzvednout zpět jen knihy bez politického obsahu. Po zhruba dvou hodinách strávených na služebně jej celníci pustili, zastavili projíždějící polskou rodinu, která mířila do Katovic, a posadili jej k ní do auta. Tato rodina pak vzal Geffroyho do Brna, kam se ovšem dostal s notným zpožděním až kolem půlnoci (ARCH 10/05).

Poté následovala pozdní večere s Jelínkovými, nicméně z bezpečnostních důvodů raději po celou dobu pobytu Geffroy bydlel v Hotelu Continental na rozdíl od jiných návštěvníků, kteří k přespání využívali i byt Jelínkových (ARCH 10/05).

Příští den se spolu s Jelínkem Geffroy setkal s Jiřím Müllerem. Jelikož si všichni byli vědomi většího zájmu ze strany úřadů, dohodli se na schůzce v bytě Jelínkova nedávno zesnulého otce, o němž neměli důvod se domnívat, že by byl sledován či odposloucháván. Přesto došlo k podivuhodným událostem, které Geffroy ve svém raportu též popisuje:

[Půl] hodiny po příjezdu M. jsme obdrželi anonymní telefonát. Policie tím dokazuje, že si je vědoma všech aktivit, což bývá vždy efektivní – zastrašování spočívá v tom, že režim nemůže být zapomenut a že je přítomen i tam, kde se zdá být nepřítomen, že je to síla, která tuší a která ví, nezávisle na tom, zda je co tušit. Když jsme [po schůzce] odcházeli z bytu (předtím, než pak odešel M.), J. a já jsme uviděli policejní auto zaparkované vedle J. auta – dva policisté předstírali, že zkoumají své vozidlo (ARCH 10/05).

---

⁸² Dle ARCH 9/06 Geffroy do Československa přivážel tento materiál: Knihy – L. Walesa: *Mémoires d'espoir*; A. Besançon: *Les origines intellectuelles du léninisme*; M. Blanchot: *L'Entretien infini*; R. Draň: *Le pouvoir et la parole*; A. Finkielkraut: *La défaite de la pensée*; J. Habermas: *Cahiers de philosophie III*. Časopisy – Critique n° (o Praze); Entraide et Action. Videokazety o Polsku.

Samotná přednáška v sobotu večer poté probíhala bez problémů. Prezentovaným tématem byla smlouva a příslib a tlumočení se ujala Jana Jelínková. Ke svým rolím během návštěv Francouzů Jana Jelínková (osobní komunikace, 6. 6. 2023) dodává:

Většinou to [tlumočení] bylo na mně. Já jsem měla takové úkoly, že jsem nejdřív uvařila večeři, pak jsem nachystala jednohubky... Večeři jsem dělala jenom pro toho hosta, ale pak jsem nachystala jednohubky pro ten „spolek“. Pak jsem si sundala zástěru a šla jsem tlumočit.

Ani Yves Geffroy nezapomíná zmínit rodinnou atmosféru na tomto setkání. Na druhou stranu ve svých úvahách pokládá otázku o relevanci následné debaty, jelikož „přítomní lidé, kteří, a to je důležité říci, nemají žádné filozofické vzdělání, se zabývají především diskusí o své politické situaci,“ (ARCH 10/05) a to sice v kontextu myšlenky smlouvy, legitimacy a delegitimizace moci, ale je pravděpodobné, že se filozoficky nevzdělané publikum od původně předkládaných myšlenek značně odchýlilo.

Nedělní den byl vyplněn návštěvou krasových jeskyní a slavkovského bojiště a večer se netypicky zorganizovalo druhé setkání, na němž se četly a překládaly pasáže z *Paměti* Václava Černého, vydaných exilově v Torontu. Návštěva francouzského filozofa v Brně skončila v pondělí 19. října, když se ranním autobusem vydal zpět do Vídně (ARCH 10/05).

4.5. CATHERINE CHALIEROVÁ A CHANTAL DEMONQUOVÁ V BRNĚ (LISTOPAD 1987)

Několik týdnů po odjezdu Yvese Geffroyho se do Brna dostavily filozofky Catherine Chalierová a Chantal Demonquová. Podobně jako Jean-Loup Thébaud ve své zprávě z cesty varují před nebezpečím zavazadlového prostoru a popisují svou strategii převážení drtivé většiny knih po kapsách kabátů, nikoli v kufrech (ARCH 10/05).

Hotel Continental, který, jak se zdá, se stal obvykle využívaným ubytovacím zařízením, nebyl pro Francouzky příjemným místem. Personál i obsluhu výtahu popisují jako nepříjemné, nad jejich pokojem byl noční klub a při jednom příchodu na pokoj v něm dokonce chyběla jedna z postelí (ARCH 10/05).

Přivítání ze strany Milana Jelínka a jeho ženy bylo jako vždy vřelé. Z reportu se lze dozvědět, že díky dodávkám nedostupných knih mohli Jelínkovi zřídit knihovnu s těmito

díly. Do harmonogramu této návštěvy, která ovšem trvala pouze dva dny⁸³, se vešla návštěva slavkovského bojiště, nicméně z důvodu Müllerovy nepřítomnosti v Brně se nekonala tradiční schůze mezi ním a návštěvnicemi. Druhý den jejich návštěvy v Brně se kryl se 70. výročím VŘSR a Francouzky ohledně tohoto vypovídají, že kromě (povinných) rudých vlajek a Leninových portrétů nejeví Češi o tuto událost přílišný zájem (ARCH 10/05).

Obě filozofky si připravily na večerní přednášku po jednom tématu, konkrétně se jednalo o otázku zla v Lévinasově filozofii a o výuku filozofie ve Francii. Obě přednášky publikum zaujaly, obzvláště francouzské učebnice filozofie, které s sebou Chalierová a Demonquová přivezly. Diskuse po prvním tématu se zabývala možného vztahu Lévinasovy myšlenky a totality (ARCH 10/05).

Většinu publika tvořili středoškolští učitelé, a přestože prezentace témat i diskuse měly úspěch, ve svém raportu Chalierová a Demonquová poznamenávají, že je potřeba přednášky přizpůsobovat publiku, které se nikdy dopodrobna nezabývalo filozofií a není znalé některých témat (konkrétně jsou jmenována témata související s náboženstvím – bible, judaismus) (ARCH 10/05).

Hlubší analýza publika připomíná to, o čem mluvil Jiří Müller s Andrém Enégrenem a Claude Habibovou v říjnu 1986 v souvislosti s mladou generací:

Nakonec nás zarazil kontrast mezi mladými lidmi v publiku a těmi staršími. Ti mladší vypadali mnohem smutněji, nepochybně proto, že neznali nic jiného než tuto situaci, kdy se duševní život a také společnost neustále tříští. Ti druzí, konkrétně J., si jsou mnohem jistější v tom, co dělají, mají také kulturní a sociální známosti, kontakty s vnějším světem, který jim značně pomáhá (ARCH 10/05).

4.6. SHRUTÍ CEST Z ROKU 1987

V roce 1987 přicestovalo do Brna prostřednictvím AJH celkem pět návštěvníků, od nichž máme k dispozici čtyři raporty. Počet návštěv se tedy zvýšil a Brno se plně etablovalo do sítě AJH. Z archiválií, které jsou k dispozici, můžeme vyčíst některé problémy, se

---

⁸³ Přestože v raportu je psáno, že v Brně filozofky byly jen 6. a 7. 11. 1987, máme důvod se domnívat, že poslední den jejich návštěvy byl 8. 11. a že, jak bylo obvyklé, odjezd z Brna byl v ranních hodinách tohoto dne.

kterými francouzská i česká strana bojovaly. Předně to byly problémy s organizací, jelikož Jean-Loup Thébaud popisuje svou situaci, kdy musel po vystoupení z autobusu dlouho čekat na vyzvednutí. Stejný návštěvník pak informuje, že v době jeho pobytu byly prázdniny, což může být vnímáno jako apel na lepší komunikaci a organizaci, aby se v budoucnu tato situace neopakovala, jelikož tím samozřejmě může trpět účast na bytovém semináři.

Na druhou stranu je potřeba říct, že na rozdíl od předchozích setkání, která byla koncipována jako dvě přednášky (J.M. Besnier, A. Enégren a C. Habibová) a druhá z připravených přednášek se vždy nestihla, je zde nutné vidět vývoj v tom smyslu, že Catherine Chalierová i Chantal Demonquová svá témata odprezentovaly, a ještě zbyl prostor na následnou diskusi. Domníváme se tedy, že se Francouzi náročností a délkou přizpůsobili specifickému publiku.

Z materiálů ABS víme, že Pierre Kaufmann byl sledován Státní bezpečností, a to jak v Brně, tak posléze v Praze (ABS, SL:SL-6405 MV), bohužel o sledování v Brně nebyly nalezeny žádné další podrobnosti. Každopádně ve světle následných událostí na celnici s Yvesem Geffroyem máme důvod se domnívat, že spolu tyto dvě události souvisí s ohledem i na již zmíněnou neopatrnou poštovní komunikaci. Je možné, že nedodržení přísných bezpečnostních opatření se tedy ihned promítlo do potíží, které si brněnská skupina nemohla dovolit, pokud chtěla nadále v klidu pokračovat ve své činnosti. I proto Milan Jelínek posléze při návštěvě Chalierové a Demonquové zastoupil Jiřího Müllera v bezpečnostním apelu, když zdůrazňoval, že se jména návštěvníků nemohou napříště psát na pohlednice (ARCH 10/05).

5. ROK 1988

Na valné hromadě 30. ledna 1988 se kromě obvyklých záležitostí debatovalo o možných tématech pro Brno, jelikož různí členové Association Jan Hus měli různé názory na vhodnost toho či onoho tématu pro brněnské publikum (ARCH 2/06).

Na tento problém reaguje i Jana Jelínková (osobní komunikace, 6. 6. 2023): „To jejich úsilí nebo to, co nám přinášeli, nepadalo vždycky na úrodnou půdu v tom smyslu, že publikum nebylo na úrovni přednášky. To se stávalo, protože my jsme nebyli schopni najít dost kompetentních posluchačů.“ V mnohých případech se diskuse, která se měla

primárně týkat nastoleného (často filozofického) tématu, více konkretizovala. Posluchači zkrátka téma pojali jako odrazový můstek k možnému řešení aktuálních problémů, místo aby do hloubky rozebírali jádro tématu samotného. Jana Jelínková pokračuje:

Já myslím, [...] že mohli být v některých případech (*francouzští přednášející, pozn. autora*) zklamaní. [...] Oni přinášeli, řekněme, výsledek nějakého svého výzkumu nebo bádání nebo nějaké svoje myšlenky, které si třeba v diskusi chtěli ověřit na jiné půdě, a nenašli ten správný ohlas. Prostě ohlas se míjel s jejich zájmem. To se stávalo. [...] Přišli lidi, kteří měli zájem, ale ne lidi, kteří zrovna v tom oboru měli co říct (J. Jelínková, osobní komunikace, 6. 6. 2023).

Jean-Claude Eslin ale v rozhovoru (osobní komunikace, 6. 9. 2023) oponuje. Přestože potvrzuje, že posluchačstvo nebylo na téma ideálně připraveno, onu konkretizaci, která v následné diskusi proběhla, nepovažuje za problém. Přednášené téma pro něj bylo jen odrazovým můstkem. Konkretizace byla podle něj přirozená a primární nebylo naučení se něčeho nového, ale spíše ona následná výměna myšlenek: „[...] V diskusi šlo spíše o to, že Češi sami rozvíjeli své kulturní bohatství.“ (J.-C. Eslin, osobní komunikace, 6. 9. 2023).

Valná hromada v lednu 1988 přijala hosta z JHEF, konkrétně se jím stala Jessica Douglas-Homeová, která též pozvala představitele AJH na shromáždění britské asociace⁸⁴ (ARCH 2/06).

V roce 1988 zaznamenáváme celkem šest francouzských návštěvníků vyslaných AJH do Brna a ode všech jsou k dispozici raporty.

5.1. BERNARD FABRE V BRNĚ (LEDEN 1988)

První cesta francouzského básníka Bernarda Fabra do Brna se podle raportu uskutečnila ve dnech 15. až 17. ledna 1988.⁸⁵ Z dostupných materiálů vyplývá, že cestu Fabre podnikl pouze do Brna a poté necestoval do Prahy. Samotný příjezd proběhl bez problémů, na autobusovém nádraží se Fabre setkal s Jelínkem a první večer strávili tak, že si povídali o svých rozdílných životech a rovněž tím, že Bernard Fabre předal knihy a časopisy, které AJH Jelínkovým posílala (ITEM 6).

---

⁸⁴ V dubnu 1989 se výroční schůze JHEF v Oxfordu účastnila Nathalie Roussariová.

⁸⁵ Podle chronologie raportu lze ovšem usoudit, že z Brna odcestoval Fabre až ráno 18. ledna.

Sobota pro francouzského návštěvníka začala návštěvou několika brněnských kostelů, kde byl svědkem mší, kterých se účastnilo málo věřících. Poté s Jelínkovými navštívil další brněnské památky a muzea. Z Fabrova raportu je cítit duch smutného dvacátého výročí okupace, o čemž s Jelínkovými rovněž hovořil: „Ruská armáda zde není a náš přítel mi řekl, že sídlí většinou spíše mimo města, v lesnatých krajích bez možnosti kontaktu s českým obyvatelstvem.“ (ITEM 6).

Zbytek dne probíhaly přípravy na večerní přednášku o moderní tragédii, kterou Fabre prezentoval na příkladu literárního zpracování první libanonské války⁸⁶. Debata po skončení přednášky, kterou Fabre hodnotí jako bohatou, trvala až do pozdních nočních hodin a v jejím centru stála celá řada témat jako poezie, tragédie a její formy, problémy francouzského jazyka, ale také biblická tradice či konflikty mezi Židy a Palestinci nebo konflikty mezi Slovany (ITEM 6).

Zde se Fabre poprvé setkal s Janem Skácelem a tento večer umožnil jejich následné velké přátelství.

Přítomnost českého básníka, se kterým jsem měl možnost si přátelsky a plodně promluvit, určitě zlepšila celý večer. Je všemi považován za největšího žijícího českého básníka a každý o jeho tvorbě mluví s láskou, respektem, radostí a emocemi. To, co bylo nejzajímavější pro někoho, kdo přijel ze západu, bylo, že mu každý v okruhu zdrženlivé, leč silné občanské společnosti, která je v Československu, rozumí. Pokud je „zatracený“, je to kvůli byrokratickému státu a kvůli „svazu spisovatelů“, z něhož byl vyloučen před dosti dlouhou dobou a do něhož už znovu nevstoupil i přesto, že mu byly nedávno učiněny nabídky. Podle našich přátel je to samotná jeho poezie, na níž bylo útočeno skrze jeho osobu. Nikdy se nevčlenil mezi disidenty. Ale „svaz spisovatelů“ řídí průměrní pisálci, kteří na něj žárlí a raději ho nechávají ve stínu, než aby sami zvrátili situaci a nechali ho oficiálně publikovat. Tento básník tak vydává pouze v samizdatu (ITEM 6).

Bernard Fabre po svém návratu do Francie věnoval nemálo úsilí tomu, aby moravského básníka ve Francii uvedl ve známost. Jeho básně překládal do francouzštiny, a i díky němu bylo listopadové číslo časopisu *Opérateurs* roku 1989 věnováno právě Skácelovi⁸⁷. Kromě samotných Skácelových básní a esejí byly v tomto čísle publikovány i články

---

⁸⁶ Ozbrojený konflikt mezi Libanem a Izraelem, který se odehrál mezi červnem a zářím 1982.

⁸⁷ Bohužel se Jan Skácel publikace tohoto čísla nedožil, jelikož několik dní před jeho vydáním, dne 7. 11. 1989, zemřel.

rozebírající Skácelovy básně (Sabine Bollacková), jiné útvary vyzdvihující básníkovu tvorbu (Bernard Fabre) a další (ARCH 17/06).

Dále se ve svém raportu Francouz zmiňuje o knihovnách, kterých si všiml při procházce městem. V nich nechyběli angličtí, francouzští, němečtí ani řečtí klasici a tím pádem lze usoudit, že „cenzura se netýká systematicky celé kultury, ale jistých oblastí, které jsou vnímány jako citlivé.“ (ITEM 6).

Posléze se spolu s Milanem Jelínkem vydali k „jednomu fyzikovi, který byl na večerní přednášce.“⁸⁸ S ním pak mluvili o problematických překladech Newtonových *Principia Mathematica* a o problémech na poli vzdělávání v přírodních vědách (ITEM 6).

V neděli večer se Fabre setkal s další skupinou Jelínkových známých. Jednalo se nyní již o setkání, na které neměl zahraniční návštěvník připravenou žádnou přednášku, pouze se debatovalo o aktuálních problémech střední Evropy, o zatýkání chartistů a o novém generálním tajemníkovi ÚV KSČ⁸⁹ (ITEM 6).

Další den ráno Fabre odjel autobusem z Brna, přičemž přejezd hranic byl i tentokrát bezproblémový. Na závěr své zprávy z cesty připojuje francouzský básník tuto úvahu:

Naši přátelé potřebují naši pravidelnou přítomnost, ta jim umožňuje se scházet a vyměňovat si pohledy na svět s vnějškem. „Trochu svěžího vzduchu“, jak řekl Orwell... My potřebujeme je, abychom si uvědomili, že nezlomně patříme k Evropě. Lidé ze střední Evropy nám chybějí. Když s nimi žijeme, je to samozřejmost. Rusové nám také chybějí, stejně jako chybějí i jim. Nevzdali se ruské kultury, ke které cítí velkou náklonnost. To, co nepřijímají a nikdy nepřijmou, jak mi řekli, je ruský imperialismus. Nepřipadali mi fascinováni způsobem života „společnosti spektaklu“ ve své verzi obchodní a mediální hojnosti. Nesní o Americe. Projevují se jako Evropané [...] (ITEM 6).

5.2. NATHALIE ROUSSARIOVÁ V BRNĚ (ÚNOR 1988)

Původní plán výkonné tajemnice v souvislosti s touto cestou byl, že bude pouze doprovodem osobou hlavního návštěvníka, který měl vystoupit na klasické přednášce.

---

⁸⁸ Zde máme důvod se domnívat, že se jedná o Martina Černohorského, fyzika působícího na brněnské univerzitě. Černohorští bydleli ve stejném domě jako Jelínkovi, rodiny mezi sebou udržovaly přátelské vztahy a důvěřovali si natolik, že Jelínkovi mohli u Černohorských občas uchovávat různé citlivé materiály (J. Jelínková, osobní komunikace, 6. 6. 2023).

⁸⁹ Jednalo se o Miloše Jakeše, který se funkce ujal v prosinci 1987.

Bohužel oba zamýšlení přednášející, Jean Michel Besnier i Jean-Loup Thébaud, svou účast odřekli, a tak odjela Nathalie Roussariová do Československa sama (ARCH 10/06).

Cesta do země ovšem byla svým schématem netypická – letecky z Paříže do Prahy a odtamtud až druhý den do Brna. Její zastávka v Praze umožnila nahlédnout do situace Kulturního oddělení francouzské ambasády (též označovaného jako Francouzský kulturní institut)⁹⁰, jehož některé členy vnímala AJH jako významné partnery (Xavier Galmiche, Stanislas Pierret – kulturní atašé). Je zásadní vyzdvihnout vedoucího knihovny kulturního institutu Michela Métayera, který aktivně nabízel asociaci svou pomoc, a to i se sháněním materiálu pro Brno. I díky němu přijela Nathalie Roussariová v únoru 1988 jako host francouzské ambasády a díky tomuto privilegovanému postavení nebyla na letišti prohledávána. Je ovšem rovněž nutné říct, že stanovisko vedení institutu nebylo jednotné. Proti spolupráci s AJH se stavěl zejména vedoucí tohoto institutu pan Lovyot⁹¹ (ARCH 10/06). Zároveň víme, že celé kulturní oddělení francouzské ambasády bylo sledováno tajnou policií (X. Galmiche, osobní komunikace, 2. 5. 2023).

S velvyslanectvím Francie v Praze tedy neměla Association Jan Hus příliš dobré vztahy, k čemuž Nathalie Roussariová (osobní komunikace, 13. 2. 2023) dodává: „[...] dokonce tam byl velvyslanec, který mi jednou řekl: ‚Pokud se necháte zatknout v Praze, dostanu vás ven po čtyřech až pěti dnech, ale pokud se necháte zatknout v Brně nebo jinde, [...] riskujete deset dní ve vězení.‘“

V Praze Nathalii Roussariovou doprovázel Xavier Galmiche a do Brna se s ní rozhodla jet Valérie Lowitová, tehdy studentka pražské filozofické fakulty a spolupracovnice AJH. Návštěva Brna proběhla o víkendu 6. a 7. února. Poté, co Roussariová a Lowitová vystoupily z autobusu, šly k Jelínkovým na oběd, dostavil se i Jiří Müller. Společně mluvili o situaci československých katolíků, a to ve světle nové petice za svobodu křesťanů, která se v Československu objevila na konci roku 1987 (ARCH 10/06).

Řešily se i praktické potřeby brněnské skupiny, co se týče témat, v té době kromě politiky a ekonomie nejvíce sháněli knihy o filozofii vědy, psychologii, biologii, genetice a

---

⁹⁰ Jedná se o současný Francouzský institut v Praze se sídlem ve Štěpánské ul. 35, kde sídlil i během normalizace, ovšem pod jiným jménem.

⁹¹ Křestní jméno se bohužel nepodařilo dohledat.

ekologii. Z materiálu nutného na tvorbu samizdatu požádali AJH skrze její tajemnici o sešivačku a řezačku na papír (ARCH 10/06).

Navzdory tomu, že Jelínkovi přátelé čekali v sobotu Thébaudovu přednášku, večer pro ně, zdá se, nebyl nezajímavý, jelikož Roussariová hovořila o své práci, debata se pak vedla o organizaci výuky, přijímání na lycea a na VŠ, maturitách a dalších tématech souvisejících s francouzským školstvím, což muselo posluchače jistě upoutat, uvážíme-li, že pocházeli většinou z učitelského prostředí (ARCH 10/06).

Nedělní den byl vyplněn procházkou po Brně a jeho kostelích a stejně jako Bernard Fabre i Roussariová a Lowitová byly pozvány, aby poobědvaly s „vyučujícím fyziky na univerzitě“⁹². V neděli večer obě odjely zpět do Prahy (ARCH 10/06).

5.3. PIERRE-JEAN LABARRIÈRE V BRNĚ (BŘEZEN 1988)

Na počátku března 1988 do Brna dorazil filozof Pierre-Jean Labarrière. Podobně jako v případě Nathalie Roussariové však přicestoval do Brna přes Prahu, kde se setkal s Michelem Métayerem a Stanislasem Pierretem, v jehož bytě v pátek 4. 3. přenocoval. Následující den vyrazil autobusem do Brna, kde jej vyzvedl Milan Jelínek. V té době nebyla v Brně přítomna Jana Jelínková, neboť byla na pracovní cestě v Moskvě (ARCH 10/06).

Labarrière předal knihy a další materiál určený pro Brno, a naopak směrem do Francie posléze komunikoval žádost, zda by příští plánovaný návštěvník, Marc-Vincent Howlett, mohl místo 27. května přijet o týden dříve, čemuž bylo vyhověno. (ARCH 8/04). Tentýž den večer proběhla přednáška pro cca 15 lidí o hlavních kulturních změnách ve Francii od druhé světové války. Toto setkání trvalo přibližně od 19:00 do 23:30 a Labarrière jej popsal jako „živé“ (ARCH 10/06).

V neděli ráno se francouzský návštěvník vydal do dvou brněnských kostelů, kde zaznamenal hojnou účast při bohoslužbách, posnídal u manželů Blažkových a s Marií Blažkovou a Milanem Jelínkem poté navštívili některé barokní kostely poblíž Brna

---

⁹² Opět se pravděpodobně jednalo o Martina Černožského.

(Vranov, Adamov, Křtiny aj.). Ten den se ještě Labarrière setkal se skupinou mladých katolíků (ARCH 10/06).

Přestože návštěva Brna byla klidná, Prahou zmítaly události okolo zatýkání chartistů (např. Radima Palouše či Ladislava Hejdánka) a ani odlet z Prahy zpět do Paříže neproběhl bez konfliktu:

Na letišti následovala konfrontace s policií. Moje jméno bylo na seznamu. Zavolal se „důstojník“, byl jsem odveden do malé místnosti, kde byli čtyři policisté (jeden z nich byla žena) a muž v civilu, který zavřel dveře a všude mě po výslechu (ne moc hlubokém) a prohledání mého kufru doprovázel. Zkontrolovali, že nemám další zavazadla. Peněženka a adresář (psaný francouzsky) byly rovněž důkladně prozkoumané. Studentské písemné práce, které jsem neprozřetelně přivezl z Paříže ve (falešné) naději, že je „mezitím“ stihnu opravit, udržely jejich pozornost dlouho. „Kdo napsal tyto texty? Pocházejí z Československa? Komu jste je ukázal?“. Fotografie, které mi dal jeden brněnský malíř, který nám chtěl své dílo představit, působily podezřelým a kompromitujícím způsobem. Nechali mě samotného na chodbě a vzali mi doklady. [...] O pět minut později mi byly beze slova vráceny papíry a palubní vstupenka. Naštěstí mě neprohledali, ty nejchoulostivější dokumenty proto nebyly nalezeny (ARCH 10/06).

5.4. MARC-VINCENT HOWLETT V BRNĚ (KVĚTEN 1988)

Návštěva filozofa Marca-Vincenta Howletta v Brně proběhla ve dnech 20.–23. května. Filozofův příjezd do Brna byl klasický, tedy z Vídně v pátek večer. Původně se ještě do letních prázdnin měl konat seminář s filozofem Pierre Jacobem, byl to však Howlett, který do Brna přivezl zprávu, že Jacob omezí svou návštěvu Československa jen na Prahu (ARCH 8/04).

V pátek večer s Jelínkovými hovořil o nedávné historii, která ovlivnila jejich přítomnost (o nacismu, odpovědnosti západních demokracií v Mnichově, jaltském rozdělení světa a povaze komunistických stran). Sobotní přednáška byla na téma kultura a akulturace (ARCH 10/06).

Raport Marca-Vincenta Howletta je spíše než popisem analýzou všeho, s čím se při návštěvě setkal. Nelíčí tedy minutu po minutě, jak pobyt v Brně probíhal, spíše se zamýšlí a nebývale kriticky hodnotí situaci, do níž se dostal.

Nejprve se zastavuje u pojmu „přátelství“, které je v předchozích raportech⁹³ mnohokrát zmiňováno a pokládá si otázku ohledně charakteru tohoto „přátelství“ a naznačuje umělost takto vytvořeného vztahu mezi lidmi, kteří se v podstatě neznají. Navzdory této myšlence uvádí, jako ostatně všichni další návštěvníci, že přijetí bylo milé s „velkou péčí“. I zde se ovšem kriticky zamýšlí: „Nikdy se vlastně neví, kdo je těmito sympatiemi obdarován: člověk, přednášející, politická podpora nebo nosič kufrů... knih? Odpovědět unáhleně „všechny tyto postavy zároveň“ mi připadá v konečném důsledku nevědět, kdo byl pozván a proč.“ (ARCH 10/06).

K samotné diskusi, která následovala po odpřednášeném tématu, uvádí, že šlo spíše o přátelský rozhovor než o skutečnou reflexi tématu s hloubkou, kterou by si zasloužilo⁹⁴ (ARCH 10/06).

Neskrývá své překvapení, když popisuje fakt, že v Československu existuje více disidentských skupin, které však spolu příliš nekomunikují a jejichž „iniciátoři v žádném případě neusilují o jejich spojení. [...] Je také tedy časté, že v tom či onom městě již byla jistá kniha přeložena, aniž by se informace o tom dostaly dál. Je snadné si představit ušetřený čas, pokud by mezi všemi těmito skupinami mohla probíhat komunikace.“ (ARCH 10/06).

Bezpečnostní důvody této izolace Howlett nebere příliš v potaz a kriticky analyzuje i vnitřní uzavřenost těchto skupin:

Jádro tohoto odporu představují pouze intelektuálové a to znejišťuje budoucnost těchto aktivit, přinejmenším ve formě kritiky moci, kterou ztělesňují. Ve skutečnosti, pokud se budou i nadále mezi sebou setkávat, aniž by překročili svou sociální a profesní příslušnost, [...] budou, jak se zdá, moci pokračovat v těchto aktivitách, aniž by je úřady zbytečně znepokojovaly. Tato rovnováha moci (stát a strana) a intelektuálů (ať už se hlásí k disentu nebo ne) je způsobena také tím, že ostatní vrstvy společnosti zůstávají pasivní. Seběmenší skok do občanské společnosti by z těchto intelektuálů pravděpodobně učinil první oběti represí (ARCH 10/06).

---

⁹³ Již bylo řečeno, že cestovatelé měli od AJH k dispozici raporty svých předchůdců.

⁹⁴ V tomto smyslu tedy nepodporuje myšlenku J.-C. Eslina prezentovanou v úvodu této kapitoly, že přednáška má být pouze odrazovým můstkem diskuse, která je tou přidanou hodnotou, i když se od původního tématu odchýlí.

Závěrem zmíníme i to, že v raportu Howlett mluví též o smyslu činnosti asociace, když podotýká, že přijíždějící z Francie spíše, než že by podporovali československé partnery formou obcházení zákazů totalitního systému, působí jako ti, kteří suplují jeho nedostatky a neschopnost. „Důvěrně jsem se o tom přesvědčil, když jsem si přečetl seznam děl objednaných brněnskou skupinou. 90 % požadovaných knih by mohlo být vydáno, protože jsou pro režim neškodné.“ (ARCH 10/06).

5.5. JEAN-CLAUDE ESLIN V BRNĚ (ZÁŘÍ 1988)

Druhá návštěva Jeana-Clauda Eslina v Brně se odehrála o víkendu 10. a 11. září 1988, přičemž francouzský sociolog do Prahy přicestoval 9. září, aby se o den později mohl vydat do Brna. Po dvou dnech v Brně se do Prahy vrátil a zpět do Francie odjel až ve středu 14. září (ARCH 10/06).

Z jeho raportu se dozvídáme, že kulturní atašé francouzského institutu shání kopírku pro brněnskou skupinu, ovšem zatím bezúspěšně. V Brně byl Eslin ubytován v hotelu U Jakuba⁹⁵ a jako jednu z prvních informací uvádí, že „lidé se více projevují veřejně a méně se bojí moci,“ o čemž ho zpravil Milan Jelínek (ARCH 10/06). K tomuto jevu Eslin v rozhovoru (osobní komunikace, 6. 9. 2023) doplňuje, že on i jeho českoslovenští přátelé cítili, že „komunismus pod Gorbačovem připravoval něco nového.“

Tématem Eslinovy sobotní přednášky byl francouzský koncept socialismu a srovnání Mitterrandovy levicové vlády s reálným socialismem v Československu (ARCH 10/06, J.-C. Eslin, osobní komunikace, 6. 9. 2023). Následná diskuse s asi deseti posluchači se vedla o historickém významu socialismu, o Evropě, o místě Francie v ní a o dalších tématech (ARCH 10/06).

V rámci zprávy z cesty je možné se dočíst i to, že Eslin potvrdil příjezd Bernarda Fabra na konci října a rovněž i to, že brněnská skupina přemýšlí o pořádání druhých seminářů v rámci jednoho víkendu jinde než v Brně, konkrétně v Olomouci či Jihlavě, ale nic konkrétního zatím nebylo domluveno (ARCH 10/06).

---

⁹⁵ Dnes Hotel Jacob na Jakubském náměstí v centru Brna.

V neděli Milan Jelínek pozval Eslina na exkurzi po okolí Brna, jako s mnohými dalšími byl i s francouzským sociologem na místě slavkovské bitvy (J.-C. Eslin, osobní komunikace, 6. 9. 2023). Eslin se účastnil i mše v kostele sv. Jakuba, kde si všímá spíše staršího publika, přestože Jelínkovi hovořili o náboženské obrodě mládeže. (ARCH 10/06).

Za zmínku také stojí i to, že témata jeho přednášek nebyla ani brněnské skupině ani skupinám v Praze známá, což bylo zřejmě způsobeno problémy v komunikaci (ARCH 10/06). Posлуhači se tak nemohli na přednášky dobře připravit, což mohlo ovlivnit její celkovou kvalitu. Pro úplnost dodejme, že v Praze J.-C. Eslin hovořil o Hannah Arendtové a svatém Augustýnovi (v Hejdánkově semináři) a též o francouzském socialismu od 19. století po Mitterranda (v Kučerově semináři) (ARCH 8/04).

Po svém návratu do Francie napsal Eslin kromě zmiňovaného raportu i článek do časopisu *Panorama*, který vyšel v listopadu 1988 a který se zabýval jeho návštěvou Československa. Tento článek nese název „Setřást břemeno strachu“, je přiložen k jeho raportu a na konci obsahuje výzvu:

Jedte do Prahy, jedte do Československa. Vízum dostanete do 24 hodin, nebo dokonce za hodinu. Praha je jen tisíc kilometrů od Paříže. Jedte tam na pár dní na dovolenou, jako to dělá mnoho západních Němců. Nejen proto, že Praha je nejkrásnější město v Evropě. Ale především proto, že Češi nemohou snadno jet na Západ. Získání víza jim trvá roky. Je tedy na nás, abychom je jeli navštívit, protože všichni potřebujeme dýchat více evropského vzduchu, musíme se znovu poznat. [...] Přátelé, které navštěvují, kteří za normalizace v roce 1970 často přišli o intelektuální zaměstnání a kteří těžce manuálně pracují, studují po večerech, pořádají filozofické kroužky, vydávají časopisy, překládají francouzská díla. [...] A tato izolace je i naší izolací – neboť co to znamená být Evropanem, když v tomto ohledu nic netušíme o druhé, tak blízké, půlce Evropy [...] (ARCH 10/06).

5.6. BERNARD FABRE V BRNĚ (ŘÍJEN 1988)

Podle všech dostupných informací tato Fabrova návštěva trvala od 28. října do 2. listopadu 1988, přičemž byl tentokrát příjezd pravděpodobně přes Vídeň. Od pátku 28. do neděle 30. října pobýval Bernard Fabre v Brně, v pondělí 31. se přesunul do Prahy, kde zůstal do 2. listopadu (ARCH 8/04).

S Jelínkovými a rovněž s Janem Skácelem se tedy Fabre setkal tento rok již podruhé a na rozdíl od svého prvního raportu, kde podrobnějším způsobem vykresloval svůj pobyt, v druhé zprávě více analyzuje československou situaci. V této souvislosti je nutné říct, že ve své analýze příliš nerozlišuje Prahu a Brno (ARCH 10/06).

Tato analýza se podobně jako myšlenky jeho předchozího raportu zaobírají tématem dvojí Evropy, která svou rozpolceností trpí:

Čechoslováci nejsou žádní chudáci. A jestliže my jsme bohatí, pak s nimi. My jsme ale chudí, protože oni nám chybějí, ti, kteří žijí na druhé straně „železné opony“. Máme zájem na velkých politických změnách na Východě. A možná také na Západě? Činnost francouzských intelektuálů v soudobých dějinách, v letech 1938 až 1988, nabízí málo důvodů dávat světu lekce politické inteligence (ARCH 10/06).

Dále se básník ve svých úvahách dotýká snížené možnosti zcela porozumět Čechům a Slovákům, protože francouzští návštěvníci ve většině případů nemluví jejich jazyky. Mluví též o byrokracii a političnosti počínání těch kruhů, se kterými je asociace ve styku, přestože si mnozí z nich zřejmě neuvědomují, že jednájí politicky (ARCH 10/06).

Brněnská přednáška, kterou Fabre vedl, se zabývala rozborem Homérovy *Odyssey* (ARCH 8/04), naopak v Praze o několik dní později hovořil o Hérakleitově filozofii (v Hejdánkově semináři) a o díle francouzského filozofa a spisovatele Guyho Deborda (v semináři Rudolfa Kučery) (ARCH 10/06).

5.7. SHRNU TÍ ROKU 1988

Rok 1988 znamenal změnu některých tendencí. Francouzští návštěvníci, kteří mířili do Brna, ve vícero případech neváhali použít jako tranzitní město Prahu, kde dokonce většinou přespávali (Nathalie Roussariová, Pierre-Jean Labarrière, Jean-Claude Eslin). Tuto změnu bychom mohli vysvětlit všeobecně viditelným uvolňováním režimu, o němž navíc Francouze přesvědčovali i jejich českoslovenští přátelé. Je tedy možné, že již nebylo potřeba tak přísných opatření zahrnujících cesty přes Vídeň a mikulovský přechod. Na druhou stranu bylo i v těchto případech dodrženo, že se Francouzi před odjezdem do Brna neseťkávali s pražskými disidenty, aby tím neohrozili brněnskou skupinu, a přespávali ve francouzském kulturním institutu, oficiální součásti

francouzského velvyslanectví. Je tedy patrné uvolnění pravidel, ovšem pouze opatrné a nikoli plošné.

Toto uvolnění můžeme sledovat i v komunikaci některých členů AJH se zaměstnanci kulturního institutu, jelikož se s důvěryhodnými lidmi bavili o brněnské skupině, a dokonce jim tito lidé (Michel Métayer, Stanislas Pierret) nabídli pomoc s obstaráváním některých věcí pro Brno.

Nicméně navzdory relativnímu uvolnění jsme i v roce 1988 svědky nepříjemného zacházení s francouzským návštěvníkem Československa, a to v případě problematického odletu Pierra-Jeana Labarrièra z Prahy zpět do Paříže. Stejně jako v případě Roussariové v roce 1986 a Geffroyho v roce 1987 se i zde můžeme domnívat, že státní orgány měly o podezřelých osobách z Francie jisté zprávy.

Spojujícím prvkem raportů z roku 1988 je též zájem o náboženskou otázku v Československu. Téma postavení křesťanů, duchovní život a náboženská svoboda rezonovaly ve společnosti již několik let a není proto divu, že se příjíždějící z Francie chtěli účastnit mši v brněnských kostelích (Fabre, Roussariová, Labarrière, Eslin). Posléze též hodnotili jejich účast a věkovou skladbu věřících, kteří byli přítomni.

Neobvykle kritický pohled podal ve svém raportu Marc-Vincent Howlett. Je možné, že se v jeho zprávě odráží jistá deziluze. Uvádí, že příjíždějící pouze suplují nedostatky režimu, protože drtivá většina nabízených témat a přivážených knih pro něj není nijak ohrožující. Režim pouze nedokáže tyto knihy obstarat a AJH tak pouze snižuje dopady jeho neschopnosti a tím pádem mu umožňuje být i nadále neschopným. Howlett je též obezřetný ke slovu „přátelství“ a projevovaným sympatiím a také kritizuje nízký dopad aktivit brněnské skupiny, s níž se setkal. Podle něj by větší koordinace aktivit s ostatními skupinami v jiných městech vedla k efektivnějšímu šíření nedostupných témat. Klademe si ovšem otázku, zda by tato spolupráce nebyla pro tyto skupiny rizikem, a nevedla tak spíše k jejich zániku.

Motivem, který se ve větší míře objevil v raportech z roku 1988, je vzájemnost Čechů a Francouzů a obecně vzájemnost dvou stran železné opony. Propagátory těchto myšlenek jsou zejména Bernard Fabre a též Jean-Claude Eslin. Stejně jako Češi a Slováci potřebují

Francouze, i Francouzi potřebují Čechy a Slováky, proto Eslin vyzývá ty, kteří mohou, aby navštívili ty, kteří přijet nemohou. Pokud by se Západ a Východ neprodyšně uzavřely, trpěly by obě poloviny Evropy. Tato myšlenka dává aktivitám AJH (a též JHEF) zcela nový rozměr.

6. ROK 1989

Počátek roku 1989 byl ovlivněn tzv. Palachovým týdnem a uvězněním Václava Havla. Události v Československu se promítly i do témat probíraných na valné hromadě Association Jan Hus dne 4. února 1989. Vzhledem k aktuálnosti těchto událostí, které se odehrály necelý měsíc před schůzí, se AJH rozhodla reagovat několika způsoby – peticí za osvobození Václava Havla, veřejnou demonstrací a dopisem zaslaným prezidentu Mitterrandovi (viz kapitola 1.2 empirické části této práce) (ARCH 2/07). Kromě těchto neobvyklých záležitostí se valná hromada zabývala i bilancí předchozích aktivit a nastolováním dalších cílů a též výší členských příspěvků, které se od tohoto roku ustanovily na 250 francích za rok (ARCH 2/07).

Dramatický průběh roku 1989 byl v asociaci pečlivě sledován. V archivních materiálech Association Jan Hus je mnoho novinových článků zpravujících o událostech v Československu. Zmiňme alespoň některé z nich. Článek z konce října informuje o možném trestním stíhání účastníků demonstrace z 28. října. Nadpis „Padesát tisíc protestujících brutálně potlačeno policií“ nese článek odkazující na události 17. listopadu. Na konci listopadu jeden z článků cituje mluvčího Občanského fóra Václava Malého: „Bylo by předčasné slavit vítězství.“ Další archivovaná čísla deníku *Le Monde* z listopadu a prosince 1989 se zabývají demisí předsedy vlády Adamce i prezidenta Husáka a informují o tom, že se OF chce podílet na nové vládě Mariána Čalfy (ARCH 20/02).

V roce 1989 se do Brna v rámci činnosti AJH uskutečnilo minimálně devět cest, ale pouze ze dvou z nich jsou k dispozici raporty (Sabine Bollackové z ledna a Pierra-Jeana Labarriera a Gwendoliny Jarczykové z června).

6.1. SABINE BOLLACKOVÁ V BRNĚ (LEDEN 1989)

Francouzská překladatelka z českého a slovenského jazyka Sabine Bollacková přicestovala do Československa v pátek 27. ledna, kdy dorazila do Prahy. Poznámky Nathalie Roussariové o této návštěvě se neshodují s výpovědí samotné Bollackové

v raportu. Ten tvrdí, že pobyt trval od 28. ledna do 4. února, tedy o čtyři dny déle, než je uvedeno v poznámkách výkonné tajemnice. Nicméně je jisté, že v Brně Bollacková pobývala 28. a 29. ledna a že 30. a 31. ledna zamířila do Bratislavy. Další dny zřejmě strávila v Praze, ovšem bližší informace chybějí (ARCH 10/07).

Kromě Bernarda Fabra to byla právě i Sabine Bollacková, kdo prosazoval dílo Jana Skácela ve Francii, proto v Praze kontaktovala Francouzský kulturní institut s cílem zajistit oficiální pozvánku pro Jana Skácela do Francie. Moravský básník byl také jedním z hlavních důvodů, kvůli kterým jela Bollacková do Brna. Spolu s Fabrem a dalšími totiž i ona spolupracovala na vydání listopadového čísla časopisu *Opérateurs* a v rámci přípravy jela do Brna učinit se Skácelem rozhovor. Z jejího raportu se též můžeme dozvědět, že byl Skácel nominován na Středoevropskou literární cenu⁹⁶ (ARCH 10/07).

V Brně se Bollacková rovněž setkala s Jelínkovými, kterým jménem asociace předala knihy, časopisy a videokazety. Stejně tak i po svém návratu do Francie předala asociaci zprávu o nových požadavcích, které přicházely směrem z Brna. Jednalo se především o další knihy, ale též o informace o dílu Alaina Finkielkrauta, jehož brněnská skupina očekávala v květnu toho roku. (ARCH 10/07).

Jak je vidět, v tomto případě se nejednalo o tradiční návštěvu s večerní přednáškou, z tohoto pohledu můžeme říct, že Bollacková zaujala roli messengeru.

Neobvyklé je i to, že se Bollacková po splnění svých úkolů v Brně vydala ještě do Bratislavy. V raportu konstatuje, že se zde setkala s lidmi z frankofonního prostředí, ovšem že nevidí pravděpodobné, že by se v tomto městě mohly začít organizovat přednášky podobné těm v Praze a Brně, jelikož se zdejší lidé nezdáli být připravení a pro tuto věc ani zaujatí. „K tomuto tématu je třeba poznamenat, že několikrát mě překvapily reakce [...], které zpochybňovaly „husitské“ jméno spolku jako nevhodné pro Slovensko.“ (ARCH 10/07).

---

⁹⁶ Tuto cenu skutečně Jan Skácel v říjnu 1989 získal.

6.2. ANNE SALOVÁ V BRNĚ (ÚNOR 1989)

Informace ohledně této cesty jsou bohužel velmi zkratkovité a nejasné. Nejenže není k dispozici oficiální raport, ale zprávy ohledně této cesty se liší. V jistých souvislostech je zmiňována její cesta do Brna v lednu 1989, v jiných v únoru toho roku. Nicméně je pravděpodobné, že Anne Salová spolupracovala s pařížskou Librairie Compagnie a že se pro AJH na začátku roku 1989 ujala role messengera (ARCH 8/05).

Jediná ucelená věta o této cestě naznačuje její konání v únoru, proto jsme se i my nakonec přiklonili k tomuto měsíci: „V únoru Anne Salová [...] podnikne soukromou cestu do Prahy a Brna. Spolupracuje s námi jako messenger a doručí množství knih.“ (ARCH 2/07).

6.3. VALÉRIE LOWITOVÁ V BRNĚ (BŘEZEN 1989)

V březnu se uskutečnila cesta Valérie Lowitové, o níž máme opět pouze zkratkovité informace. Konkrétně se měla do Brna dostat kolem 22. března. Dle materiálů v ARCH 9/06 v této době do Brna dodala tři knihy, množství časopisů a nějaké videokazety (viz *Příloha 6* této práce).

Důvody absence raportu mohou být různé. Lowitová se ujala role messengera a jak je vidět, z cest messengerů vznikaly raporty mnohem méně častěji než z klasických cest s přednáškami. Je možné, že zprávy z cest messengerů nebyly tolik akcentovány. Druhým důvodem, specifickým pro Lowitovou, je její dlouhodobá přítomnost v Československu, nebyla tedy v bezprostředním kontaktu s dalšími členy AJH, kterým by poznatky z její cesty mohly v budoucnu pomoci, zvláště když nejnáročnější část trasy, přechod hranic, se Lowitové netýkal. Na druhou stranu sama Lowitová se vyjadřuje v tom smyslu, že o některých aktivitách pro AJH zprávu z cest napsala (V. Lowitová, písemná komunikace, 16. 11. 2023), nicméně archivní materiály tyto zprávy evidují až na začátku 90. let (ARCH 11/01, 02, 04).

Posledním důvodem absence raportu může být i částečně soukromý charakter jejích cest do Brna. Mezi lety 1988-1990 Lowitová pracovala pro *Lettre Internationale*⁹⁷ a právě do

---

⁹⁷ Francouzský časopis o kultuře založený českým disidentem Antonínem Jaroslavem Liehmem. Ve Francii se tento časopis vydával do roku 1993, dnešní *Lettre Internationale* je německým pokračovatelem tohoto časopisu.

tohoto období zasazuje i vzpomínku na cestu do Brna za účelem předání jakési zprávy od Antonína Liehma Milanu Uhdemu (V. Lowitová, písemná komunikace, 16. 11. 2023). Je tedy možné, že cestu v březnu 1989 podnikla Lowitová s tímto cílem.

6.4. ALAIN FINKIELKRAUT V BRNĚ (KVĚTEN 1989)

Známý francouzský filozof byl v Brně mezi 13. a 15. květnem. Přestože se jednalo o návštěvu v Brně a v Praze s několika přednáškami, neexistuje o nich žádný raport. Tajemnice Nathalie Roussariová se o chybějícím Finkielkrautově raportu vyjádřila takto:

Chybí ta [zpráva] od Finkelkrauta [...]. Ta chybí z dobrého důvodu, nikdy mi zprávu nedal. I to se stávalo. On je ve Francii velmi známý a byl velmi nepříjemný a říkal velmi nepříjemné věci o Brně, Milanu Jelínkovi atd. [...] A já jsem mu řekla: „Dobře, poslouchejte, to je velmi zajímavé, co mi říkáte, v tom případě to napíšete do zprávy a já to dám panu Derridovi a panu Vernantovi.“ A to se bál a nikdy nic samozřejmě nenapsal (N. Roussariová, osobní komunikace, 13. 2. 2023).

Z poznámek výkonné tajemnice vyplývá, že Alain Finkielkraut pobyl v Brně dva dny, 13. a 14. května. Navzdory absenci jeho raportu ovšem víme, že jeho návštěva moravské metropole byla v jistém směru přelomová. Kromě klasického bytového semináře, na němž rozebíral své dílo *La mémoire vaine*, se totiž 15. května zúčastnil i konference na ústavu sociologie. Bylo to poprvé, kdy vyslanec AJH v Brně promluvil na oficiální akci konané univerzitou. Tématem jeho výstupu byl Martin Heidegger (ARCH 8/05).

Kromě těchto dvou akcí se v Brně Finkielkraut dle všeho ještě 14. května setkal s některými historiky. V Praze se poté účastnil Hejdánkova a Kučerova semináře, kde přednášel na stejné téma jako u Jelínkových (ARCH 8/05).

6.5. PIERRE-JEAN LABARRIÈRE A GWENDOLINE JARCZYKOVÁ V BRNĚ (ČERVEN 1989)

Při druhé brněnské návštěvě Pierra-Jeana Labarrièra filozof nedorazil sám, nýbrž jej doprovázela filozofka a překladatelka polského původu Gwendoline Jarczyková. Navštívili Brno i Prahu a jejich raport uvádí, že v Československu byli od 5. do 15. června, nicméně tato informace se zdá chybná nejen díky rozporu s poznámkami Nathalie Roussariové (ARCH 8/05), ale i z logiky věci. Jejich celkem podrobný popis všech dní v Československu dává spíše zapravdu Roussariové, že zde pobývali od 9. do 15. června.

Jejich příjezd byl přes Prahu, kde byli první den pozváni do francouzského kulturního institutu. Až druhý den dopoledne se vydali na cestu do Brna. Po příjezdu je čekalo již tradiční vřelé přivítání od Milana Jelínka, společný oběd a debata o vývoji situace v Československu. Dle Labarrièra a Jarczykové vyjadřoval Jelínek v této otázce optimismus, přičemž své naděje vkládal do Charty 77 a Hnutí za občanskou svobodu⁹⁸ (HOS): „Marxismus se zhroutil jako politický systém, podívejte se, co se děje v Polsku a Maďarsku. [...] Praskne to.“ (ARCH 10/07).

V tradiční čas v sobotu večer se konala přednáška na téma svobody a omezení. Setkání ovšem tentokrát neproběhlo u Jelínkových, ale u Blažkových a účastnilo se ho asi 28 lidí. Kromě obecných myšlenek během přednášky došlo i na konkrétní analýzy „přechodových systémů“, které v té době existovaly například v Chile, na Filipínách, v Brazílii a také v SSSR (ARCH 10/07). Na tato témata zajímavě vzpomínají Jana Jelínková a Marie Blažková v rozhovoru pro Poučovou (2020), kdy podotýkají, že vyprávění o životě v brazilských slumech je velice zaujalo, a to v tom smyslu, že je do té doby nenapadlo, že by se o takové věci mohli starat. Rovněž v rozhovoru pořízeném pro účely této práce Jana Jelínková k Labarrièrově vyprávění dodává: „Byli jsme tím otřeseni, protože tenhle obraz jiskřivého západu jsme ještě v té době v očích neměli. I když to nešlo o ten vrcholný Západ, ale furt to bylo od nás na západ.“ (Jana Jelínková, osobní komunikace, 6. 6. 2023).

Samotní přednášející si cení rozmanitosti skupiny a zřejmě naschvál zmiňují rozdílné postavy, které ten večer byly přítomny: fyzik a sociolog, dominikán a pastor (ARCH 10/07).

Navzdory chvále rozmanitosti skupiny došlo tento večer podle Jany Jelínkové (osobní komunikace, 6. 6. 2023) k jistému názorovému střetu mezi Labarrièrem a již zmíněným dominikánem:

On (*dominikán, pozn. autora*) na něho pořád útočil z [...] těch církevně reakcionářských pozic a vypukla strašlivá hádka, která skončila tím, že tenhleten dominikán [...] obvinil Labarrièra, že daleko cennější je křesťanský zločinec nežli nevěřící pes, nevěřící ušlechtilý člověk.

---

⁹⁸ Nezávislé politické hnutí vzniklé v říjnu 1988 s cílem sjednotit celou demokraticky smýšlející opozici v ČSSR.

Nedělní den byl ve znamení výletu do Moravského Krumlova a do Mikulova, na který jela kromě francouzských hostů a Milana Jelínka i Stanislava Káňová, tlumočnice a známá Blažkových, která v té době s manželem Pavlem Káňou vedla dílnu na množení textů. Odpoledne pak proběhla diskuse se skupinou asi 20 katolíků. Francouzi výstižně popisují stav katolíků v zemi, když říkají, že se již dvacet třicet let snaží začlenit do občanského života a že poznávají roli opoziční síly, na kterou nebyli dosud v historii zvyklí. Večer se pak sešlo asi deset lidí, aby debatovalo o možnosti politické alternativy. Přítomni byli mimo jiných i manželé Oslzlí. (ARCH 10/07).

V pondělí 12. června se Labarrière a Jarczyková přesunuli do Prahy, aby se zde setkali s Rudolfem Kučerou. Původně u něj měli vystoupit s přednáškou, ovšem kvůli problémům v komunikaci nebyla Kučerova skupina na jejich příspěvek připravena, a tak přednáška neproběhla (ARCH 10/07).

Z jejich pražského působení zmíníme už jen to, že Ladislav Hejdánek nesdílel optimismus Milana Jelínka ohledně blížícího se „prasknutí“. Navzdory tomu Francouzi v raportu zmiňují zájem podzemních skupin o to, aby o nich bylo slyšet:

Novým prvkem je, že odpůrci, kteří působí obtíže úřadům, které se již neodvažují proti nim tvrdě zakročit, se nyní na veřejnosti objevují častěji. V této perspektivě je výraznou změnou oproti minulému roku nejen to, že naši přátelé akceptují, že o nich mluvíme, ale výslovně žádají, aby se tak stalo. Gwendoline Jarczyková je bude moci jmenovat v článcích, které bude psát ve Francii, jdeme dokonce tak daleko, že může zveřejnit fotografie, které zvednou závoj utajení (ARCH 10/07).

6.6. BERNARD FABRE V BRNĚ (ČERVENEC 1989)

Jedná se o další z cest, z níž nemáme k dispozici raport. Nicméně je jisté, že tato cesta proběhla a že její prvotní cíl byl provést rozhovor s Janem Skácelem. To bylo podstatné pro následné listopadové číslo časopisu *Opérateurs*, které bylo Skácelovi věnováno. V poznámkách Nathalie Roussariové stojí: „Bernard Fabre v červenci 1989 odjede do Československa. Setká se s Milanem Jelínkem a také se Skácelem za účelem rozhovoru, který započal on sám a Sabine Bollacková. Cílem je, aby číslo věnované Skácelovi bylo možno vydat do konce tohoto roku.“ (ARCH 8/05).

6.7. JEAN-LUC A MARIA PETITOVÍ V BRNĚ (ZÁŘÍ 1989)

Z poznámek Nathalie Roussariové je zřejmé, že filozofové Petitovi přijeli do Československa v sobotu 23. září, v Brně pobýli do pondělí 25. září a poté se přesunuli do Prahy, odkud se 27. září vrátili zpět do Francie. Na základě předešlých zkušeností se lze domnívat, že v sobotu proběhla jejich přednáška, která se měla zabývat dílem Paula Ricoeura (ARCH 8/05).

Kromě dodaného materiálu však nemáme o jejich pobytu žádné další zprávy a Nathalie Roussariová (písemná komunikace, 27. 9. 2023) dodává, že raport zřejmě nikdy nedodali.

6.8. BERNARD FABRE V BRNĚ (LISTOPAD 1989)

Podle archivních zdrojů přicestoval Bernard Fabre do Brna v roce 1989 ještě jednou. Po smrti Jana Skácela se totiž účastnil jeho pohřbu. Jeho cesta se uskutečnila v listopadu, přestože některé zdroje uvádí jako měsíc jeho návštěvy říjen, ale Jan Skácel zemřel 7. listopadu a jeho pohřeb se konal 15. listopadu. Předpokládáme tedy, že kolem 15. listopadu byl Bernard Fabre v Brně (ARCH 8/05).

6.9. CHARLES MALAMOUD V BRNĚ (LISTOPAD 1989)

I v tomto případě není k dispozici raport z cesty, a jediným zdrojem se tedy stává poznámkový sešit Nathalie Roussariové. Zde tajemnice píše, že se cesta francouzského historika, orientalisty a indologa měla uskutečnit ve dnech 3. – 8. listopadu, přičemž první dva dny měly být vyhrazeny pro Brno (ARCH 8/05).

Podle jeho profesního zaměření můžeme odhadovat témata, která představoval svým posluchačům v Brně i v Praze, nicméně konkrétnější informace rovněž nemáme. Na druhou stranu víme, že se jedná o posledního návštěvníka za AJH, který přijel před pádem komunismu a že měl kromě jiného do obou měst podat zprávu o plánované cestě Marca-Vincenta Howletta, která se měla uskutečnit na konci ledna 1990, vzhledem k politickým změnám ale tato návštěva neproběhla (ARCH 8/05).

6.10. SHRUTÍ ROKU 1989

Přestože v roce 1989 vyslanci AJH uskutečnili do Československa nejvíce cest, existují z nich pouze dva raporty, z nichž můžeme čerpat plnohodnotné informace. Je zajímavé, že v tomto roce proběhlo hodně návštěv bez přednášek – pět, tedy dokonce více než těch

s přednáškami, které byly čtyři. Nelze ovšem všechny tyto cesty bez přednášek kategorizovat jako „messengerské“. Kupříkladu Bernard Fabre by mohl být jen stěží označen za messengera při svých cestách v červenci či listopadu. Každopádně vzhledem k jinému charakteru těchto cest zaznamenáváme i nižší množství odevzdaných raportů.

Postavou, za kterou se Francouzi v tomto roce vydávali do Brna, byl básník Jan Skácel. Hlavními osobami, které jej proslavily ve Francii, byl Bernard Fabre a Sabine Bollacková. S Fabrem pojilo Skácela hluboké přátelství a do Československa přijel i na básníkův pohřeb, který se konal dva dny před počátkem revolučních změn. Lze tedy říct, že někteří Francouzi začali mít k cestám do Brna i hlubší, osobnější vztah, případně vztah alespoň jiný než vyplývající z jejich činnosti v AJH, čehož může být příkladem Valérie Lowitová a její setkání s Milanem Uhdem (viz kapitola 6.3).

Za zmínku stojí i náznak možné expanze aktivit Association Jan Hus, když Sabine Bollacková vyjela do Bratislavy, aby kontaktovala tamější lidi z frankofonního prostředí. Tato snaha o počátek kontaktů na Slovensku ovšem nedopadla podle očekávání, jelikož francouzsky laděných intelektuálů tam nebylo takové množství, aby byli schopni zformovat dostatečně početnou skupinu, zvláště když někteří zjevně nebyli ochotní a zaskočilo je i jméno Jana Husa v názvu asociace.

Detailní informace máme zejména o návštěvě Pierra-Jeana Labarriera a Gwendoliny Jarczykové, kteří přicestovali v červnu. Ve svém raportu potvrzují nový způsob dopravy do Brna, kdy jde cestování přes Vídeň do pozadí. Naopak je častější model příjezdu přes Prahu, kdy se návštěvníci nejprve ubytují ve francouzském kulturním institutu a až druhý den jedou do Brna, ovšem, a to je nutné zdůraznit, aniž by se setkali s kýmkoli z otevřeného pražského disidentského prostředí. Nicméně odstranění tohoto dříve zásadního a dodržovaného opatření je viditelné a je spjaté s výraznějším a otevřeněji projevovaným odporem ve společnosti a oproti předchozím rokům relativně nižšími postihy, které za tento odpor následovaly.

Toto potvrzuje i žádost pražských skupin, aby se o jejich existenci a činnosti francouzští příjíždějící vyjadřovali a například o nich publikovali i doma ve Francii, a to bez dříve nutné anonymizace jmen. I Finkielkrautovo první veřejné vystoupení člena AJH v oficiální instituci může být dokladem těchto změn a liberalizace veřejného prostoru,

který ovšem přišel v plné míře až po listopadových událostech. Revoluční dny a týdny sledovali zástupci AJH z Paříže velmi bedlivě, o čemž svědčí množství uchovaných novinových článků archivovaných v Nanterre.

Zajímavé je i sledovat, že raport dvojice Labarrière-Jarczyková neobsahuje negativní zkušenost spojenou s názorovým konfliktem, který se dle Jany Jelínkové ten večer rozhořel. Vystává otázka, nakolik byly tyto zprávy z cest objektivní, pokud měly připravit další návštěvníky na vše, co je mohlo během cesty potkat, a nakolik přizpůsobené tomu, aby případné zájemce neodradily.

7. 90. LÉTA

V této kapitole jsou nastíněny některé tendence vnitřního vývoje AJH, které nakonec vyústily ve vznik brněnské „buňky“ Vzdělávací nadace Jana Husa. Je zde také představena organizační struktura VNJH, rozebrány cesty do Brna v roce 1990⁹⁹ a posléze v tabulce shrnuty návštěvy let následujících. Obecně známé informace o vývoji organizací Jana Husa v 90. letech lze najít v kapitolách 4.6 teoretické části a 1.2 empirické části této práce.

Vzhledem ke změnám konce roku 1989 proběhly v roce 1990 hned dvě valné hromady, přičemž první z nich trvala dva dny (9. a 10. 3.). Pro shrnutí můžeme zjednodušeně říci, že tyto dny byly věnovány základní otázce, zda pokračovat, či nikoli. Již víme, že AJH zrušena nebyla, nicméně její směřování se jistě muselo změnit (ARCH 2/08).

Proto se poslední červnový den roku 1990 konala další valná hromada, na které byla řešena otázka budoucí orientace AJH, přičemž názory jednotlivých členů se v mnohém odlišovaly. Dovolíme si zmínit čtyři. Filozof François Rivenc, který se v té době nedávno vrátil z návštěvy Československa, zdůraznil, že je třeba přimět francouzské univerzity, aby se o začaly zajímat o spolupráci s těmi československými, protože Češi a Slováci o tuto spolupráci jeví zájem. Jean-Claude Eslin na tuto informaci reagoval tím, že komunismus úplně zničil tamější filozofii a tím pádem akademické kontakty nebudou stačit a je potřeba dělat něco víc. Jiný pohled představil Emmanuel Terray, a to takový,

---

⁹⁹ Podle archivních materiálů bylo těchto návštěv v Brně v roce 1990 celkem šest. Raporty jsou k dispozici u čtyř z nich, ty budou také popsány v kapitolách 7.1-7.4. Podle informací obsažených v poznámkovém sešitu Nathalie Roussariové (ARCH 2/07) Brno navštívil ještě v listopadu 1990 Bernard Fabre, aby jakožto člen francouzské AJH slavnostně zahájil činnost VNJH v jejích nových prostorech.

že je možná vhodné se přeorientovat, jelikož byly země, které v té době potřebovaly pomoc víc. A konečně například filozof Étienne Balibar mluví o nutnosti vytvořit jednotnou „Mezinárodní asociaci Jana Husa“, která by koordinovala činnosti Francouzů, Britů a Čechů. Výsledkem jednání bylo usnesení, že návštěvníci Československa, kteří se chystají od září vyjet, měli za úkol zjistit, jaká transformace by byla nejefektivnější (ARCH 2/08).

Víme, že AJH v Československu nakonec ještě více rozšířila svou působnost, kromě Prahy a Brna byla přítomna i na univerzitách v Olomouci či Košicích (ARCH 2/08).

Archivní materiály dokládají, že vedení AJH mělo přehled o všech významných polistopadových událostech, o nichž informoval francouzský tisk. Články, které lze najít v archivu Association Jan Hus, nesou názvy jako „Dvacet dva uskupení se uchází o hlasy v prvních svobodných volbách po 42 letech [...]“, „Parlamentní volby v Československu: Občanské fórum získává absolutní většinu křesel ve Federálním shromáždění“ nebo článek o destrukci Státní bezpečnosti nese příznačný název „Východní Evropa: Očištění minulosti.“ (ARCH 20/02).

V květnu roku 1990 vznikla česká Vzdělávací nadace Jana Husa se sídlem v Brně: „Díky Miroslavu Pospíšilovi našla Jan Hus Educational Foundation prostor pro kancelář nadace Jana Husa v Brně. Jiří Müller rovněž obstaral byt, kde by čas od času mohli být členové asociace přijíždějící do Brna ubytováni.“ (ARCH 2/08).

Následuje schématické zobrazení struktury Vzdělávací nadace Jana Husa poté, co byla vytvořena česká a slovenská¹⁰⁰ odnož (ARCH 18/09):

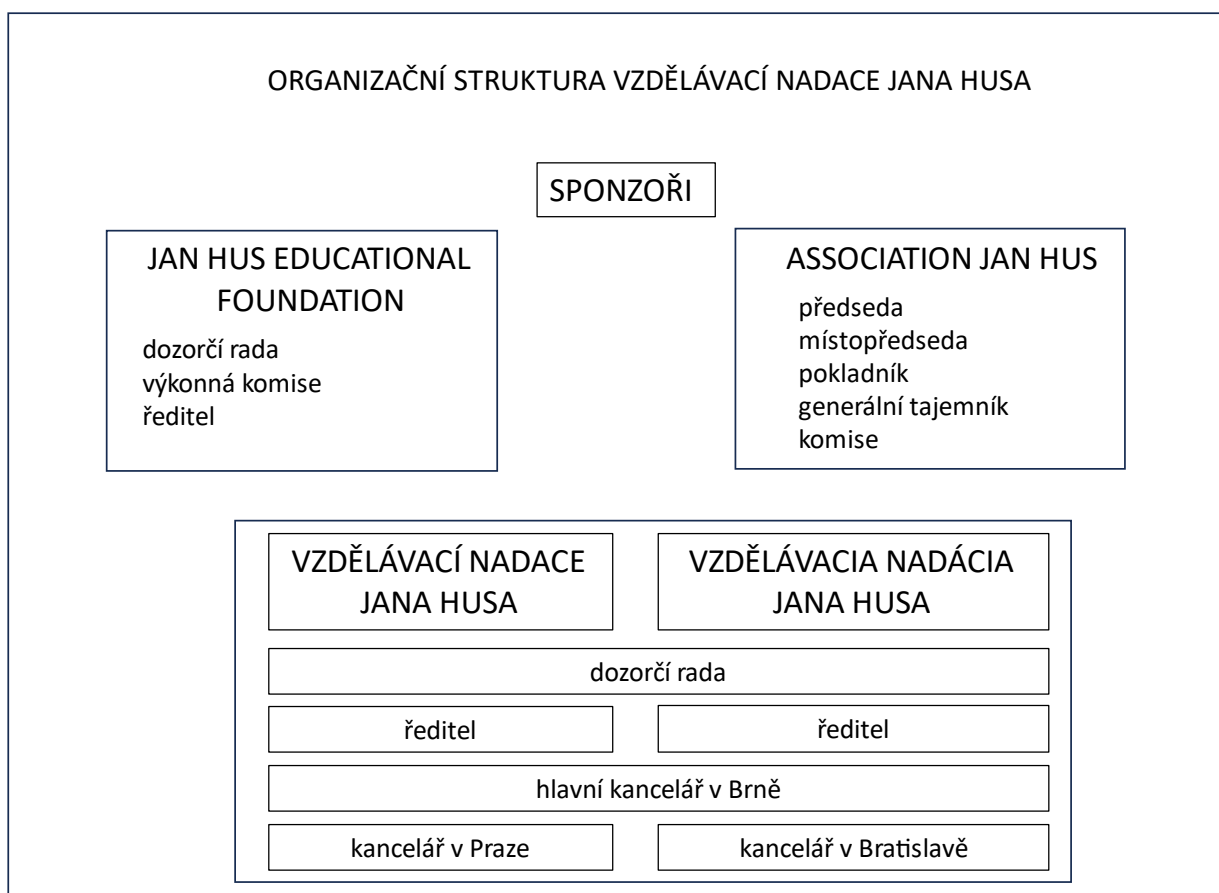

Schéma 1: Organizační struktura Vzdělávací nadace Jana Husa

V průběhu 90. let se pak Vzdělávací nadace Jana Husa v rámci „desetiletí obnovy“ snažila o zprostředkovávání kontaktů na západní univerzity a stále též i o vysílání svých vlastních přednášejících. Na počátku 21. století se její orientace znovu přizpůsobila (viz kapitoly 4.6 teoretické části a 1.2 empirické části této práce).

7.1. XAVIER GALMICHE V BRNĚ (LEDEN 1990)

„Přijel jsem do Československa dva dny poté, co byl Havel zvolen prezidentem, a město vypadalo trochu jako po kocovině.“ (ARCH 17/03). Tak začíná svůj raport Xavier Galmiche, který do Brna dorazil na Nový rok 1990.

¹⁰⁰ Slovenská část ukončila svou činnost v roce 2009.

Jeho zpráva z cesty přirozeně analyzuje stav společnosti. Popisuje, že OF zapouští své kořeny a že podle některých se už i v této rané době projevují odštěpenecké tendence. Po rozhovorech s místními zmiňuje i konec odposlechů a postupný rozpad StB. Pro demokratizaci celé společnosti jsou podle něj zásadní tři věci – reforma vysokého školství, vznik nezávislého tisku (jmenuje například již existující *Lidové noviny*, *Moravské noviny* a *Právo lidu*) a vznik vydavatelství (ARCH 17/03).

Galmichova zpráva nese název „Mise kopírka“ a jednoduše odkazuje na to, že se pražskému kulturnímu institutu podařilo zajistit kopírku pro brněnskou skupinu, o což se již dlouhou dobu pokoušel. Galmiche byl pověřen jejím převozem. „Kopírka bude sloužit Jiřímu Müllerovi [...],“ zprěsňuje v raportu (ARCH 17/03).

V Brně se Galmiche setkal i s Milanem Jelínkem, který byl již v té době jmenován novým rektorem univerzity. Z této schůzky si Galmiche odnáší, že Jelínkův nejzásadnější úkol byl zbavit univerzitu komunistického jha, které si s sebou z posledních dekád nesla:

Má nelehký úkol postavit mimo 120 osob, které dříve vyučovaly marxismus-leninismus a které seděly v komisích kontrolujících výuku. Také je potřeba stanovit, kdo z učitelů a dalších pracovníků univerzity nejvíce udržoval vztahy s tajnou policií (STB). Jakožto zastánce legalismu by chtěl zamezit, aby byli odcházející šikanováni, a proto musí často oponovat některým netrpělivým studentům (ARCH 17/03).

Stejně jako další Češi spolupracující s AJH i Milan Jelínek byl názoru, že její činnost musí pokračovat dále, a navrhuje, že by napříště mohli být přednášející zváni oficiálně na filozofickou fakultu (ARCH 17/03).

7.2. JACQUES MESSAGE A NATHALIE ROUSSARIOVÁ V BRNĚ (ÚNOR 1990)

V únoru přijela do Československa tajemnice Roussariová spolu s filozofem Jacquesem Messagem. I jejich raport je plný popisu toho, jak se situace vyvíjela v prvních měsících roku 1990. Milan Jelínek, jakožto rektor brněnské univerzity, v té době (konkrétně 26. února) zahájil konferenci o Masarykovi, o němž se dlouhou dobu nemohly vést veřejné diskuse a jehož jméno se dostalo zpět i do názvu této univerzity (ARCH 17/03).

Schůzka s Jiřím Müllerem nadnesla hlavní problém, se kterým se nyní potýkala jeho vydavatelská činnost. Bylo nutné, aby díla přeložená z francouzského jazyka a vydaná v samizdatu získala autorská práva, aby se mohla začít oficiálně vydávat ve vznikajících nezávislých nakladatelstvích. Získávání autorských práv se stalo úkolem pro asociaci, která v některých případech obdržela pro český překlad toho či onoho díla i věnování od autora (ARCH 17/03).

Stejně jako Milan Jelínek i Jiří Müller zdůrazňoval nutnost pokračující spolupráce a v této souvislosti zmínil neuspokojivý stav filozofických a právnických fakult, které byly během bývalého režimu centrem komunistické ideologie v akademickém prostředí. Z tohoto důvodu bylo podle Müllera potřeba, aby asociace pomohla zprostředkovat zahraniční odborníky, kteří by na těchto fakultách působili, a tak pomohli tento stav změnit (ARCH 17/03).

7.3. LOUIS-SALA MOLINS V BRNĚ (KVĚTEN 1990)

V Brně francouzský profesor politické filozofie Louis-Sala Molins pobýval 1. a 2. května 1990. I jeho raport dokazuje obrovský zájem Jelínkových o to, aby asociace dále fungovala a aby se etablovala do kulturního života jejich města i brněnské univerzity (ARCH 17/03).

Molinsova návštěva obsahovala dvě přednášky. První uskutečnil podobně jako množství jeho předchůdců na soukromém setkání u Jelínkových, kde mluvil o umění politického a právního vyloučení. Druhá z těchto přednášek byla již oficiální na Masarykově univerzitě za několikanásobně větší účasti (asi 100 posluchačů), tématem byla hádka mezi národem a státem v národech bez státu (ARCH 17/03).

Co se týče probíraných plánů, z raportu vyplývají možnosti zahraničních přednášejících, kteří by vedli dlouhé, semestrální kurzy a mohli by se účastnit i jiných výukových projektů. I tento návštěvník díky Jelínkovým poznal Brno, a to výlety po kostelích a na Špilberk (ARCH 17/03).

7.4. FRANÇOIS RIVENC V BRNĚ (ČERVEN 1990)

Na konci června do Československa zavítal filozof François Rivenc. Uspořádal více přednášek v Praze i v Brně, v moravské metropoli jednu na soukromém setkání u

Jelínkových a až poté následovala formální přednáška na univerzitě pořádaná pro akademiky, studenty i širší veřejnost. Obě tato vystoupení byla o myšlenkách Rudolfa Carnapa a jeho kritice marxistické filozofie (ITEM 6).

Za zmínku stojí i přesvědčení Ladislava Hejdánka, zaznamenané v raportu, že je potřeba udržet osobní vztahy, přestože je nyní možnost nastavit vztahy nové, oficiální (ITEM 6). Konec Rivencova raportu hledá způsoby, jak by každý jeden člen AJH mohl pomoci s obnovou československého vysokého školství:

[Mohl by] se pokusit získat „zajímavé“ podmínky některých vydavatelství ve smyslu posílání knih a tím pádem pomoci s utvořením knihoven [...], zvát na ústavy, kde pracuje, české akademiky ze stejného oboru na konference, setkání apod. [...] Obecným způsobem využít již existujících kontaktů a důvěry, kterou Asociace získala, aby pracoval na rozvoji vzájemně prospěšných akademických kontaktů (ITEM 6).

7.5. SHRNU TÍ ROKU 1990

Je zajímavé, že již na počátku roku 1990 se projevil tendence zastavit činnost AJH. Navzdory tomu většina členů AJH nakonec potvrdila vůli pokračovat, což ovšem přineslo otázku, jakým způsobem nyní Čechy a Slováky podporovat, a někteří členové dokonce vyslovili myšlenku přeorientovat se na jiné země, které se ocitaly ve větší nouzi.

Z uskutečněných a popsáných návštěv v roce 1990 v Brně lze vyčíst, že návštěvníci, kteří přijeli přednášet, nezanevřeli na malé bytové semináře u Jelínkových a stále je navštěvovali a až následně prezentovali svá témata na akademické půdě. Tento fakt se může zdát poměrně překvapivý, nicméně koreluje s myšlenkou, která je prezentována v Rivencově raportu. Osobní vztahy, které vznikaly od listopadu 1985 a které byly spolu s velkou důvěrou samou podstatou fungování podzemní univerzity, bylo potřeba udržet a bylo by nerozumné je zprerhat, minimálně do té doby, než se jednotlivá univerzitní pracoviště naučila navazovat a udržovat kontakty se zahraničím sama.

7.6. SEZNAM NÁVŠTĚVNÍKŮ BRNA 1991-1997

Následující seznam předkládá jména příjíždějících do Brna mezi lety 1991-1997 spolu s daty, kdy se jejich cesty uskutečnily. Seznam vychází z raportů uložených v La Contemporaine (ARCH 11/02-08, ARCH 17/04-05). Symbol hvězdy u data označuje, že návštěvník v uvedených dnech cestoval do více měst v Československu (České republice

a Slovenské republice) a nebyl tedy po celou uvedenou dobu přítomen pouze v Brně. Je možné, že byli i další návštěvníci Brna, kteří po svém návratu neodevzdali raport, a nejsou proto v tomto výčtu uvedeni.

Rok	Datum návštěvy	Jméno návštěvníka
1991	18. – 21. březen	Jacques Message
	17. – 19. květen	Nathalie Roussariová
	srpen	Jérôme Fromageau
	15. – 21. říjen*	Dominique Bourg
	17. – 21. říjen*	Marie-Christine Lagrangeová
	19. – 25. říjen*	Madeleine Valette-Fondová
	25. listopad – 6. prosinec*	Valérie Lowitová
1992	únor	Jean-Paul Thomas
	3. – 8. březen*	Nathalie Roussariová
	24. – 28. březen*	Catherine Audardová
	24. – 30. duben	Patrick Lapeyre
	7. – 11. listopad	Bernard Fabre
	7. – 13. listopad*	Jacques Message
	listopad	Antonia Soulezová
1993	23. – 28. únor*	Marie-Christine Lagrangeová a Nathalie Roussariová
	březen	Bernard Barsotti
1994	5. – 7. březen	Marie-Christine Lagrangeová et Nathalie Roussariová
1995	únor*	Jean-Marc Besse
	22. březen – 3. duben*	Renaud Barbaras
	15. – 30. duben*	François Rivenc
	21. – 28. duben*	Dominique Bourg
1996	31. březen – 4. duben*	Gérard Wormser
	29. srpen – 3. září	Bernard Fabre
1997	5. – 12. říjen	François Rivenc

Tabulka 3. Seznam návštěvníků v Brně (1991-1997)

8. SAMIZDAT

Tato kapitola nabízí doplňující informace k samizdatové produkci skupiny kolem Jiřího Müllera a Milana Jelínka. Ve své první části zveřejňuje zprávy, které v souvislosti se samizdatem poskytla Jana Jelínková v rozhovoru realizovaném 6. června 2023. Druhá část je věnována analýze výsledků výzkumu z knihovny Libri Prohibiti¹⁰¹, který byl realizován rovněž v červnu 2023. Seznam samizdatové produkce vyplývající z této části výzkumu je k dispozici v *Příloze 7* této práce. Obecně o samizdatu Jiřího Müllera a Milana Jelínka pojednává kapitola 4.5.1 teoretické části této práce.

Rádi bychom doplnili, že veškerá samizdatová činnost by nemohla být myslitelná v takové šíři, v jaké existovala, bez podpory zahraničních nadací (Jan Hus Educational Foundation i Association Jan Hus). Obě nepřímo zajišťovaly jejich chod tím, že do Brna prostřednictvím přednášejících či messengerů posílaly vybavení a finance a v neposlední řadě též obohacovaly toto prostředí o témata, se kterými do Brna návštěvníci jezdili. Z materiálního vybavení je možné zmínit například různé kancelářské potřeby, náplně do tiskáren, řezačky na papír nebo dokonce fotokopírku. Zmiňme rovněž, že nadace zprostředkovávaly samizdatovým dílům i autorská práva či předmluvy autorů.

8.1. DOPLŇUJÍCÍ INFORMACE Z ROZHOVORU S JANOU JELÍNKOVOU

Jak již bylo řečeno, publikace samizdatu nebyla ve svých počátcích odvislá od přítomnosti britských či francouzských návštěvníků. Jiří Müller vydával samizdat ještě před zapojením zahraničních účastníků a do této činnosti zapojil i Jelínkovy: „Navštívil nás Jiří Müller s Broňou a přinesli dvě rýsovací prkna, pak nějaké šrouby. A řekli nám, že budeme vázat knihy.“ S materiálem přinesli Müllerovi i způsob vázání knih, který je detailněji popsán v rozhovoru s Janou Jelínkovou.

Jedním z úkolů, který čekal na každého francouzského návštěvníka u Jelínkových, bylo zaprvé odevzdat svěřený materiál a zadruhé zjistit, o co dalšího by měla skupina zájem. Pokud to bylo v silách AJH, příští návštěvníci opět tyto knihy a další věci do Brna odvezli. Otázka ovšem je, jak literaturu požadovanou po francouzské straně vlastně vybírali.

---

¹⁰¹ Knihovna sídlící na Senovážném náměstí 2 v Praze, jejímž úkolem je shromažďovat samizdatovou a exilovou československou literaturu.

Podle toho, co lítalo vzduchem, o co nás někdo požádal, co oni doporučili. My jsme s těmi Francouzi mluvili dlouho a o všem možném, i mimo ty semináře, když jsme je měli dva dny na starosti. [Nebo] to prostě bylo na základě takový diskuse, která se rozvinula po tom semináři [...]. (J. Jelínková, osobní komunikace, 6. 6. 2023).

Knihy, které Francouzi přiváželi, byly překládány a třeba i několikrát opisovány. V rozhovoru Jana Jelínková zmiňuje jména dvou pisařek, Zlatici Perničkovou a Evu Svejkovskou. Stejně jako tato literatura byly opisovány i texty přednášek, pokud přednášející text k přednášení použil a poté ho nechal v Brně k dispozici: „Přednášky takhle kolovaly jako pět stránek nebo deset stránek strojopisů na tom papíře a někde se ztratily.“ (J. Jelínková, osobní komunikace, 6. 6. 2023).

Co se týče uložení knih, v té době nebyly nikde skladovány, Jelínkovi všechny knihy, které samizdatově vydali, dávali zájemcům. Například některá psychologická díla (Jung) dokonce směřovala na katedru psychologie filozofické fakulty. Jana Jelínková dodává i informaci o tom, že je v dnešní době těžké poznat jejich produkci: „[...] My jsme udělali chybu, která byla jaksi diktovaná naší přílišnou opatrností, že na rozdíl od většiny těch [samizdatových] vydavatelů [...] my jsme neměli žádnou značku, takže na těch našich věcech se to nepozná.“ (J. Jelínková, osobní komunikace, 6. 6. 2023).

8.2. ANALÝZA SAMIZDATOVÉ PRODUKCE ULOŽENÉ V LIBRI PROHIBITI

Cílem výzkumu v Libri Prohibiti bylo zjistit rozsah a obsah samizdatové produkce vedené¹⁰² v této knihovně, jejímž úkolem je schraňovat samizdatovou literaturu, a zejména objasnit témata samizdatově vydávaných publikací. Nejprve bylo potřeba vyrobit seznam literatury, která je spjatá s Jiřím Müllerem a Milanem Jelínkem, případně jejich společnou edicí Prameny.

Bylo zjištěno, že knihovna Libri Prohibiti eviduje 257 titulů¹⁰³, jejichž autorství se připisuje Müllerovi, Jelínkovi nebo obecně edici Prameny a které vyšly ve sledovaném období. Seznam těchto děl je k nalezení v *Příloze 7*. Jelikož se jednalo o neoficiálně vydávanou literaturu a do Libri Prohibiti zcela jistě nebylo odevzdáno vše, rozhodně nemůžeme tvrdit, že se jedná o konečný výčet děl, která sledovaná brněnská skupina

---

¹⁰² Některý samizdatový materiál, který je k vidění v katalogu této knihovny, v ní není fyzicky uložen. Jedná se pouze o zprávu, že to či ono dílo existuje, s následnou specifikací, kde je uloženo (např. adresa bývalého disidenta).

¹⁰³ Z nichž jeden (Zinověv, A. A.: *Zejíci výšiny*) je připisován Jaroslavu Blažkemu.

vydala. Navzdory tomu jde o množství, ze kterého lze vyčíst tematické a ideové směry, kterými se autoři ve sledovaném období zabývali.

Seznam nabízí množství rozličné literatury, která je na následujících řádcích charakterizována. Co se týče prvotně sledovaného znaku, tedy zda literatura přímo vycházela z té, která byla do Brna přivážena francouzskými návštěvníky, konstatujeme, že v dostupném vzorku jsou pouze tři tituly shodné s těmi, které podle poznámek Nathalie Roussariové Francouzi do Brna dovezli.¹⁰⁴ Rovněž byly nalezeny dvě sepsané přednášky.¹⁰⁵ Tento výsledek není příliš překvapivý, jelikož víme, že přeložená a opsaná literatura kolovala mezi množstvím lidí, a Jelínkovi ji neskladovali. Je tedy možné, že se opsaná díla z Francie stále nalézají v (převážně) brněnských bytech, byla ztracena nebo byla po revoluci shledána nepotřebnými a vyhozena.

Samizdatový materiál z Libri Prohibiti jsme rozdělili podle dvou kritérií, která následně rozebíráme. Jedná se o obsahovou stránku (téma) díla a o národnost původního autora.

8.2.1. Analýza témat samizdatové produkce Milana Jelínka a Jiřího Müllera

Rozbor děl, která byla vydávaná v samizdatu, může napovědět, která témata byla pro vydavatele samizdatu v 80. letech zásadní a rovněž která témata byla nedostatková. Některá díla svým charakterem spadají do více kategorií, v těchto případech jsme se přiklonili k jedné z nich a je tedy možné, že jiní autoři by došli k lehce odlišným závěrům, které by se však neměly nijak zásadně lišit. Z analýzy 257 děl v knihovně Libri Prohibiti vychází, že stěžejní literaturou vydávanou ve sledovaném období byla odborná literatura s filozofickými tématy (48 titulů) a též beletrie (45 titulů). Všechna témata jsou uspořádána do grafu (viz níže, *Graf 1*).

Již bylo naznačeno, že filozofie jako obor během normalizačního režimu trpěla, přičemž oficiálně podporován byl zejména marxismus-leninismus a současná zahraniční literatura byla nedostupná. Je zřejmé, že se vydavatelé snažili tato bílá místa zaplnit. Rovněž i přednášky pořádané u Jelínkových byly z velké části o filozofických tématech, celkové zaměření skupiny na filozofii je tedy jednoznačné. V seznamu jsou k nalezení například

---

¹⁰⁴ Jedná se o díla Aron, R.: *Esej o svobodách*; Jacob, F.: *Hra možností* (vydané v roce 1988 a podruhé v roce 1989); Voslenskij, M.: *Nomenklatura*.

¹⁰⁵ Besnier, J.-M.: *Jazyk a moc* a Enégren, A.: *Pojem „společného smyslu“ u Hannah Arendtové*.

tato filozofická díla: *Obec Platónova a Augustinova* (Božena Komárková), *Co jsou Češi?* (Jan Patočka), *Mít, či být?* (Erich Fromm), *Myslitelé nové levice* (Roger Scruton) či *Svět s utopiemi nebo bez nich?* (Milan Šimečka).

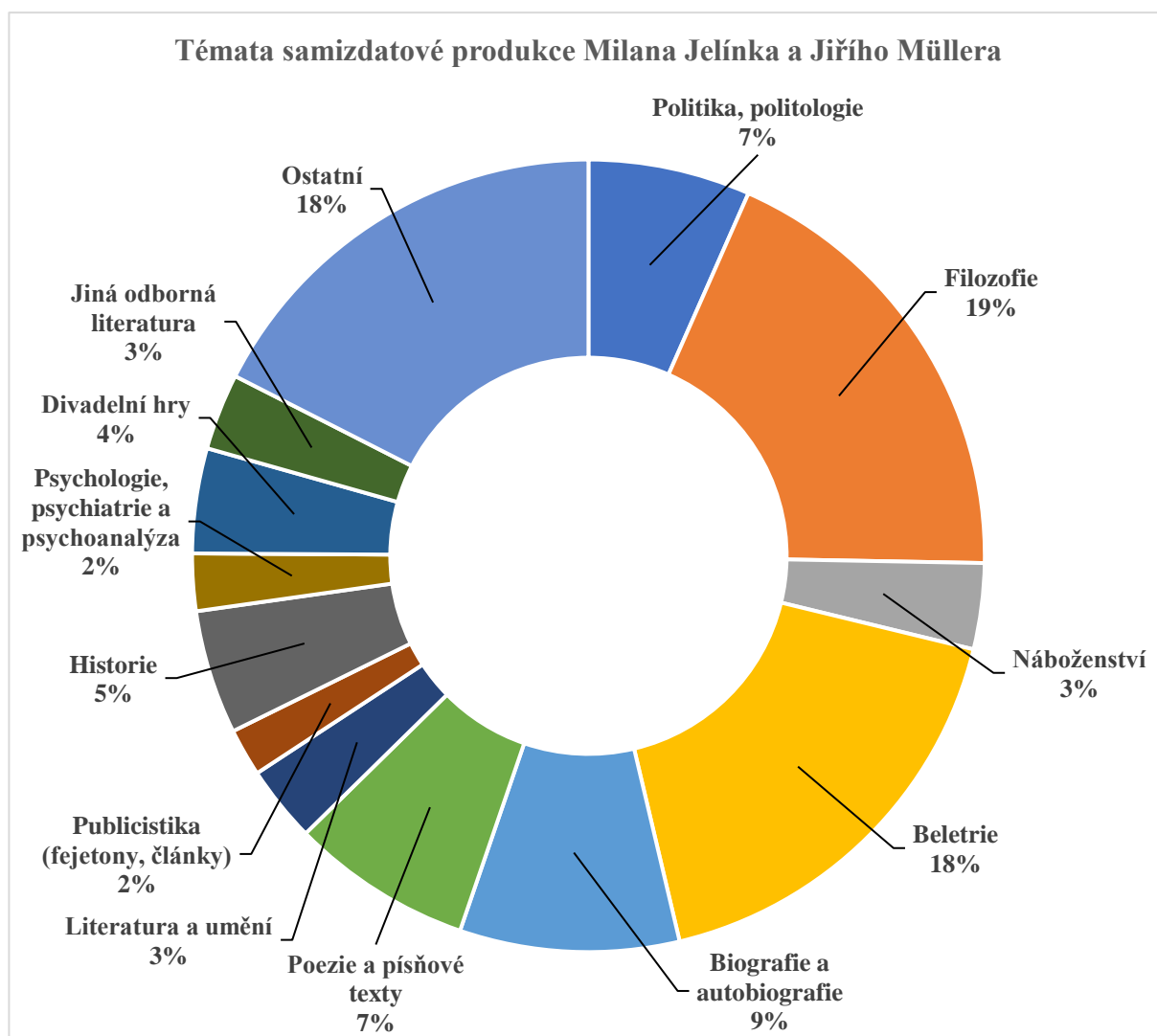
Co se týče beletrie, jednalo se především o české autory, které režim cenzuroval. Nemohli být oficiálně vydáváni, proto se různé samizdatové skupiny rozhodly jejich díla publikovat samy. Z krásné literatury je v soupisu například *Obsluhoval jsem anglického krále* (Bohumil Hrabal), *Medvědí román* (Jiří Kratochvíl), *Nesnesitelná lehkost bytí* (Milan Kundera), *Malostranské humoresky* (Karel Pecka) nebo *Farma zvířat* (George Orwell).

Další významnou skupinou jsou biografie a autobiografie. I v tomto případě se jedná zejména o osudy osobností, o nichž režim mlčel. Například Jiří Müller vydal autobiografii Prokopa Drtiny, jednoho z demokratických ministrů, kteří podali v únoru 1948 demisi. Jmenujme i vzpomínky Naděždy Mandelštamové, manželky spisovatele Osipa Mandelštama, který zahynul v sovětském gulagu¹⁰⁶.

Kromě těchto témat lze ve výčtu samizdatu nalézt i odborné texty související s náboženstvím, historií, psychologickými vědami či literaturou a uměním. Z dalších textů zmiňme například poezii (včetně Jana Skácela) či fejetony.

---

¹⁰⁶ Nápravně pracovní tábory v SSSR (z ruštiny „glavnoje upravlenije lagerej“).

Graf 1. Témata samizdatové produkce Milana Jelínka a Jiřího Müllera podle seznamu z Libri Prohibiti ¹⁰⁷
108

8.2.2. Analýza národnosti původních autorů samizdatové produkce Milana Jelínka a Jiřího Müllera

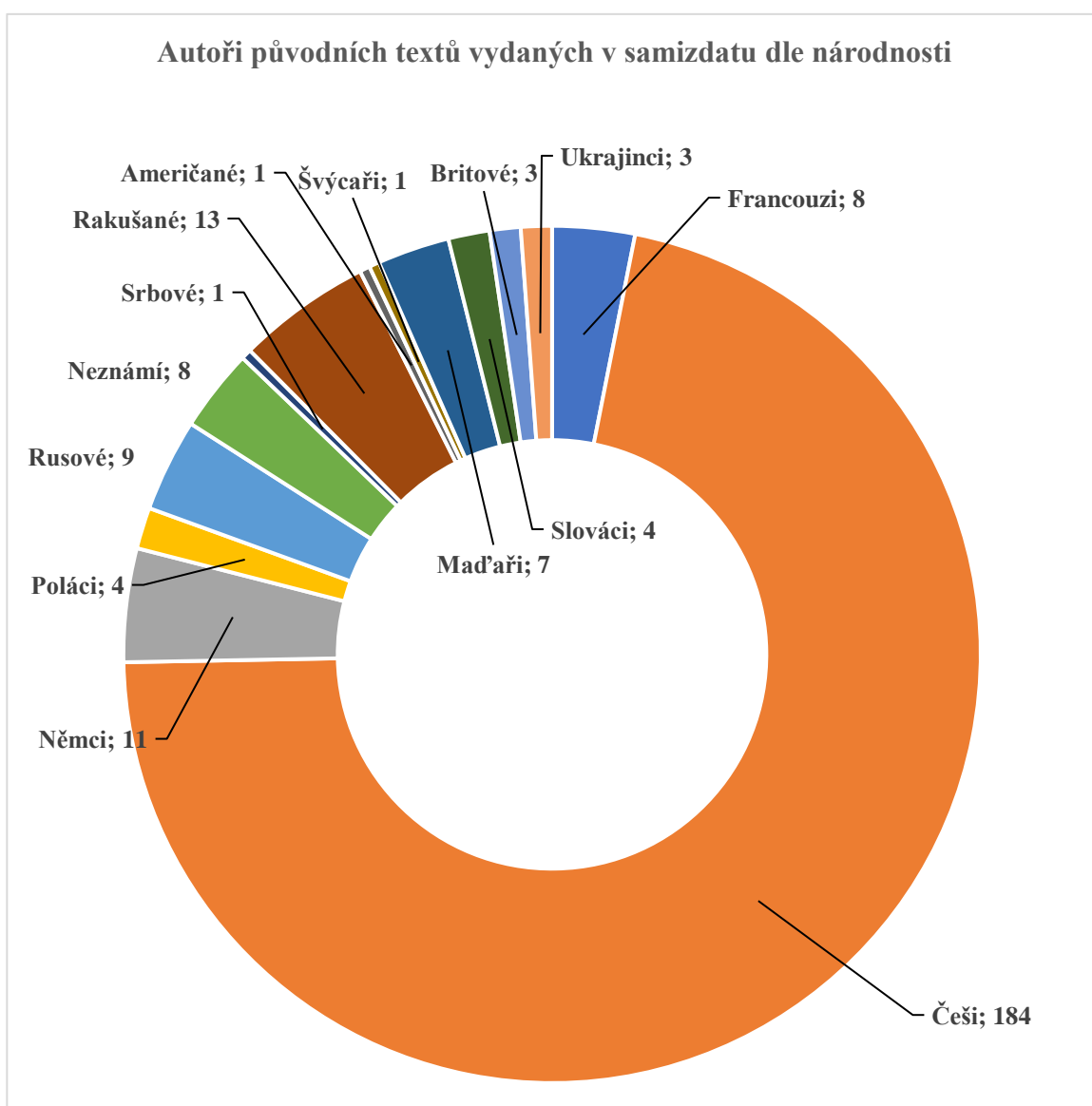
Při zběžném pohledu na jednotlivé autory lze usoudit, že většina z nich je české národnosti. Hlubší rozbor tento názor potvrzuje. Z celkového počtu 257 titulů je 184 z nich z pera českého autora, což tvoří celých 72 %. Tento fakt koreluje s tím, s čím se lze setkat v některých raportech (Pierre Kaufmann, duben 1987; Bernard Fabre, leden 1988), kde návštěvníci píší, že kromě zmírnění izolace, ve které se nacházejí, se Češi zaměřují na svou vlastní situaci a „nesní o Americe“ (raport Bernarda Fabra, leden 1988). Dle těchto výsledků tedy můžeme konstatovat, že nejdůležitějším úkolem samizdatu bylo

¹⁰⁷ Oblast „Jiná odborná literatura“ sdružuje díla spjatá se sociologií, lingvistikou, pedagogikou a biologií.

¹⁰⁸ Oblast „Ostatní“ označuje různé texty, které svým charakterem nepatří do žádné ze skupin. Přesto jsou velice velkou oblastí. Jedná se například o dopisy, interview, diskusní příspěvky, texty psané in memoriam, dokumenty Charty 77, aforismy apod.

zachovat českou kulturu, jejíž podstatná část byla cenzurována, a zabránit komunistickému režimu, aby společnost na tuto kulturu nadobro zapomněla. Snaha rozšířit českou kulturu o zahraniční myšlení, rovněž cenzurované, byla v této činnosti disentu, zdá se, až druhotná.

Samizdatově vydaní čeští autoři obsažení v soupisu z Libri Prohibiti jsou například Václav Havel, Ladislav Hejdlánek, Bohumil Hrabal, Eva Kantůrková, Milan Kundera, Jan Patočka, Petr Pithart, Jan Skácel, Milan Šimečka, Josef Škvorecký, Jan Trefulka, Milan Uhde, Ludvík Vaculík a další.

Graf 2. Autoři původních textů vydaných v samizdatu dle národnosti

Češi tvoří tedy velkou většinu autorů v seznamu, nicméně viditelnými skupinami jsou ještě například Rakušané (13; např. Viktor Frankl nebo Konrad Lorenz), Němci (11; Erich

Fromm, Ernst Friedrich Schumacher), Rusové (9; Alexandr Zinověv, Alexandr Solženicyn), Francouzi (8; Miguel Abensour, François Jacob) nebo Maďaři (7; György Konrád, Rezső Nyers).

V *Grafu 2* (viz výše), ve kterém lze nalézt soupis veškerých národností původních autorů samizdatových textů, je k vidění i oblast „Neznámí“. Ta je určena pro texty, jejichž autoři nebyli uvedeni a nebylo u nich zřejmé, o jakou národnost se pravděpodobně jedná.

9. FRANCOUZSKÁ PODZEMNÍ UNIVERZITA A ČESKOSLOVENSKÉ BEZPEČNOSTNÍ SLOŽKY

Z dostupné literatury (Dayová, B. (1999). *Sametoví filozofové*. Doplněk.) je zřejmé, že minimálně část aktivit skupin spolupracujících s JHEF či AJH byla československým úřadům známá. Základní otázkou této části výzkumu bylo, jaké informace držela v rukou státní moc (prostřednictvím StB či SNB) ohledně francouzské části podzemní univerzity v Brně, jak byly tyto zprávy podrobné a věcně správné.

Výzkum byl zaměřen na oblast města Brna, sledované období let 1985–1989 a jména francouzských členů AJH, kteří v průběhu let do Brna přicestovali, a hlavních tváří podzemní univerzity na české straně (Jiří Müller, Milan Jelínek, Jana Jelínková). V rámci výzkumu byly probádány následující fondy a sbírky, které jsou v ABS k dispozici:

Svazky kontrarozvědného rozpracování (KR): KR-441504 BN, KR-853119 MV, KR-632942 MV, KR-812702 MV.

Správa sledování SNB – svazky (SL): SL-3569 MV, SL-3534 MV, SL-6405 MV, SL-6406 MV, SL-2348 MV, SL-383 MV.

Objektové svazky (OB): OB-352 CB, OB-317 BN, OBŽ-11529 BN, OBŽ-30015 BN.

Ústředna Státní bezpečnosti: 305-740-2.

Hlavní správa tiskového dohledu ministerstva vnitra: 318-244-1/DZ-62.

Správa vyšetřování StB – vyšetřovací spisy (V): V-33766 MV.

Zvláštní vyšetřovací spisy (ZV): ZV-480 MV.

Správa zpravodajské techniky – svazky (ZT): G-5037 ZT, 2806 ZT, F-1888 ZT, G-4467 ZT.

Správa kontrarozvědky pro boj proti vnitřnímu nepříteli, X. správa (AKR 36): inventární jednotky 776, 777, 778, 779, 822, 823, 824, 825, 826, 968, 983, 984, 985, 986, 987.

Hlavní správa kontrarozvědky, II. díl (A 34/1): inventární jednotky 631, 813, 1417.

KS SNB Správa Státní bezpečnosti Brno (B 6/II): pořadová čísla 283, 284, 285, 286, 287, 289, 290, 291, 292, 293, 294, 295, 300, 301.

Správa Státní bezpečnosti Brno z r. 1995 (nezpracovaný materiál – NM). Tento materiál se skládá z jednoduchých heslovitých hlášení, která se vypracovávala, když byla jakýmkoli prostředky zajištěna informace o podezřelé osobě, jejím pohybu nebo kontaktech.

Ve všech těchto složkách jsou minimálně jednou zmíněna jména osob, na které se zaměřujeme, nicméně relevance informací ve většině z nich ve vztahu ke sledovanému období a obsahu je nulová. Přesto záznamy některých z nich mají vypovídající hodnotu. Informace z nich jsou shrnuty v následujících podkapitolách, které jsou řazené chronologicky.

Informace pocházejí z materiálů SNB i StB a jsou v nich používána krycí jména akcí, které jsou vždy spjaty s konkrétní osobou. V našem případě se jedná zejména o akce s krycími názvy HROCH (pro akce, jejichž objektem byl Jiří Müller) a SRNEC (pro akce, jejichž objektem byl Milan Jelínek). Ostatní, zřejmě méně významné sledované osoby, nebyly označovány akcemi s krycími jmény.

9.1. ROK 1985

První rok, kdy AJH rozšířila své aktivity do Brna, není z hlediska materiálů StB a SNB příliš bohatý. Roční plán S-StB na rok 1985 sice upozorňuje, že se Jiří Müller stýká s cizincem z Velké Británie, Rogerem Scrutonem, jinak ale tvrdí, že objekt akce HROCH je pasivní (ABS, B 6/II: 285).

Vyhodnocení roku 1985 podle 2. odboru S StB (ABS, AKR 36: 823) je rozděleno na jednotlivá čtvrtletí, přičemž v prvních dvou není jmenován Milan Jelínek, a to na rozdíl od Jiřího Müllera, který je pečlivě sledován: „[...] Pokračuje přísně konspirativní činnost objektu ve směru tvorby a rozmnožování závadových materiálů. V hodnoceném období bylo provedeno opatření k manželce objektu v Brněnských papírnách a ve Výzkumném

ústavu masném s cílem znemožnění získání výhodného zaměstnání.“ Od třetího čtvrtletí roku 1985 se Milan Jelínek objevuje ve zprávách StB často, v tomto období o něm příslušníci vytvořili toto shrnující hlášení: „V akci SRNEC byla zjištěna a zadokumentována účast objektu na opoziční činnosti. Objekt zprostředkovává propojení mezi opozicí a oficiálními strukturami. Je podezření, že se pokouší o vytvoření kanálu do zahraničí.“ (ABS, AKR 36: 823). StB tedy eviduje zájem Milana Jelínka o zahraničí ještě předtím, než se návštěvy do Brna vůbec rozběhly. Na druhou stranu vyhodnocení čtvrtého čtvrtletí se nijak významně neliší od předcházejícího, proto lze usoudit, že StB v tomto ohledu nepřišla na nic nového a podle ní bylo vše ve stadiu „pokusu o vytvoření kanálu do zahraničí“, přestože první návštěvníci přišli již v listopadu.

9.2. ROK 1986

Tento rok byl v rámci činnosti Association Jan Hus v Brně již aktivnější a záznamy bezpečnostních složek státu jsou toho důkazem.

Státní bezpečnost v té době pokračovala v dokumentaci „trestné činnosti“ Milana Jelínka podle §98 trestního zákoníku¹⁰⁹, v odhalování vztahů mezi objekty akce SRNEC, HROCH a VŮDCE¹¹⁰. Ohledně propojení s Francií došlo v tomto roce k posunu informovanosti: „[...] Za přispění objektu dochází k budování ideodiverzního kanálu z Francie přes Rakousko, k dovozu závadové literatury.“ (ABS, B 6/II: 287).

Toto obecné prohlášení doplňují informace z nezpracovaného materiálu (ABS, NM), kdy byla dne 4. června 1986 přijata technickými prostředky¹¹¹ zpráva o osobním styku mezi Milanem Jelínkem a Jeanem Michelelem Besnierem. Vzhledem k tomu, že Besnier do Brna dorazil již počátkem května tohoto roku, lze si udělat obrázek o rychlosti zpracovávání informací, které StB pořizovala. K této konkrétní strohé informaci však neexistují žádné další detaily kromě poznámky „antisocialistické síly“.

Zpráva datovaná k 6. červnu téhož roku, tedy o dva dny později, přichází s dalším cizincem, který se měl s Milanem Jelínkem setkat. Tentokrát se jedná o Nathalii

---

¹⁰⁹ Jedná se o trestný čin podvracení republiky.

¹¹⁰ Krycí jméno akce, jejímž objektem byl Jaroslav Šabata.

¹¹¹ Tento způsob získávání informací zahrnoval použití zařízení k odposlouchávání osobních i telefonických rozhovorů v soukromí nebo též mikrofonů a kamer umístěných ve veřejném prostoru. Rovněž se tak označovala i kontrola poštovní korespondence.

Roussariovou¹¹², která v té době měla skutečně být přítomna v Brně. I v tomto případě StB získala tuto informaci technickými prostředky (ABS, NM).

A stejným způsobem byly získány i informace datované k 6. září 1986, ačkoli se již jedná o písemný styk. Přestože je v tomto zápisu uvedena opět „Josette Roussarie“, zápis obsahuje zprávu, že by se snad v případě této osoby mělo jednat o státního příslušníka Spojených států amerických. A na rozdíl od zprávy z června, kde je Roussariová vedena jako „cizinec dojíždějící do ČSSR soukromě“, zářijový zápis ji charakterizuje jako „pracovníka nepřátelského ideodiverzního centra“ (ABS, NM). Ovšem kvůli nesrovnalosti se státní příslušností může být v tomto případě zpochybněno, že skutečně jde o Nathalii Roussariovou.

Poprvé se o možnosti realizace podzemního vzdělávání na území města Brna zmiňuje oddělení StB Brno ve svém ročním plánu právě na rok 1986. Jako jeden z cílů je zde totiž uvedeno „nepřipustit realizaci záměrů protivníka vytvářet paralelní struktury a organizovat tzv. antiuniverzity.“ (ABS, AKR 36: 777).

Vyhodnocení tohoto plánu poté navazuje s tím, že nastolená opatření k zamezení vzniku těchto paralelních univerzit byla účinná. Na druhou stranu je v tomto dokumentu Jiří Müller označen za kandidáta na studium na této univerzitě, které probíhá v angličtině, a jako argument je uvedeno Müllerovo intenzivní studium tohoto jazyka (AKR 36: 824).

Milan Jelínek, objekt akce SRNEC, se v roce 1986 „podílel na budování ideodiverzního kanálu z Francie přes Rakousko a dopravě literatury závadového charakteru do ČSSR [...]“ (AKR 36: 824). Státní bezpečnost věděla i o příjezdu dalších Francouzů a do zpráv ze čtvrtého čtvrtletí roku 1986 zanesla, že „v akci SRNEC byl zjištěn jednorázový kontakt objektu s francouzskými státními příslušníky André Enegrén a Claude Habib [...]“ (AKR 36: 824).

---

¹¹² Nathalie Roussariová je ovšem napříč všemi zdroji z ABS nazývána „Josette Roussarie“, přestože „Josette“ je její druhé jméno, které není běžně používáno. Nicméně jedná se zcela určitě o výkonnou tajemnici AJH, jelikož datum narození, obvykle uvedené ve zprávách StB a SNB, odpovídá.

9.3. ROK 1987

Plány StB na rok 1987 se poměrně výrazně zaměřovaly na působení na mládež a na úseku boje proti vnitřnímu protivníkovi se tento cíl objevil dokonce na prvním místě:

[*Cílem je*] důsledným a včasným uplatňováním vhodných forem a metod agenturně operativní práce při ochraně [...] mládeže mařit snahy o ovlivňování a zneužití pro nepřátelskou činnost. Rozkládat tendence a odhalovat šířitele nepřátelských ideologií vedoucích k propagaci fašismu a projevům úpadkové kultury. (ABS, B 6/II: 291).

Konkrétními cíli u Milana Jelínka bylo stále zjišťovat míru zapojení do protizákonných činností a také získávat dokumenty, které by mohly být procesně využity a vedly by k trestnímu stíhání.

Poměrně dlouhá zpráva z nezpracovaného materiálu StB z ledna 1987 informuje o tom, že bylo technickými prostředky získáno množství poznatků. Zmiňuje kromě Francie i napojení Milana Jelínka na USA a Rakousko a zjištěné kontakty (písemné i osobní) spojuje mimo jiné s přijetím finančních částek. V této zprávě je uvedeno mnoho jmen, my na tomto místě jmenujeme pouze ta, která jsou relevantní pro tuto práci: Jean-Claude Eslin, Olivier Mongin, Josette Roussarie, André Enégren, Claude Habib. Vzhledem k tomu, že se pravděpodobně jednalo o jakousi schůzi či sešlost, je velice pravděpodobné, že účastníci z Francie nebyli přítomni a že v rámci diskuse pouze zazněla jejich jména. Nemáme totiž žádné informace, že by se v uvedenou dobu (jednalo-li se o období konce roku 1986 či ledna 1987) tito francouzští občané v Brně nacházeli, natož v jednu chvíli (ABS, NM).

Nezvykle podrobně a přesně je ovšem popsána návštěva Pierra Kaufmanna v Brně. Informace ze dne 14. dubna 1987 uvádí:

Dne 10. dubna přicestoval do Brna francouzský státní příslušník prof. Pierre Kaufmann, nar. 24. 4. 1915, trvale bytem 75006, Paris, Francie. Do ČSSR přicestoval přes OPK Rusovce osobním vozem Lada maďarské SPZ DC-03-84. V Brně byl očekáván PhDr. Jelínkem Milanem (1923), bytem Brno (akce SRNEC). V bytě Jelínka Milana, ul. Kim Ir-Senova 39, se zdržel 3 hodiny. [...] Bylo zjištěno, že prof. Pierre Kaufmann přivezl větší množství publikací, časopisů a článků ve francouzské jazyce politického a opozičního charakteru. Dále přivezl 5 kusů videokazet s nezjištěným obsahem. Některé materiály týkající se Ch-77 měl ve dvojím vyhotovení. Dne 11. 4. 1987 se opětovně setkal s objektem akce SRNEC, setkání se rovněž zúčastnil objekt akce

HROCH (Müller Jiří, nar. 28. 12. 1943, bytem Brno). Na toto setkání, které trvalo asi tři hodiny, přinesl prof. Kaufmann část přivezených materiálů a videokazety. Prostřednictvím prověřeného pramene byl zjištěn zájem prof. Kaufmanna navštívit Prahu. Poznatky byly získány operativní cestou a za využití prověřeného pramene. Informována 10. S SNB Praha k zajištění kontroly prof. Kaufmanna a přijetí vlastních opatření (ABS, AKR 36: 986).

Na osobu Pierra Kaufmanna se StB výrazně zaměřila, protože poté byl vydán návrh na jeho sledování od 12. dubna 1987 s tímto odůvodněním:

Cílem sledování je podchytit a zadokumentovat stykovou bázi objektu. Zejména se zaměřit na ztotožnění osob, kterým by objekt v průběhu sledování předával písemné materiály, balíčky a podob. V tomto směru se zaměřit i na ustanovení adres, kam objekt takovéto materiály ponese (ABS, SL: SL-6405 MV).

Po vystoupení z vlaku na hlavním nádraží v Praze 12. dubna večer započalo ještě podrobnější sledování Pierra Kaufmanna, které trvalo dva dny a je rozepsáno takřka po minutách.

Záznam v nezpracovaném materiálu ze září 1987 sděluje, že došlo k osobnímu kontaktu mezi Milanem Jelínkem a Yvesem Geffroyem. Tato informace se jeví jako zvláštní, jelikož podle raportu Yvese Geffroye došlo k návštěvě Brna až v říjnu toho roku. Je ovšem možné, že procházený nezpracovaný materiál je plný nepřesností. Nicméně Geffroy byl v této chvíli vnímán jen jako „cizinec dojíždějící do ČSSR soukromě“ a ze zprávy tedy nevyplývá jakékoli jeho propojení s AJH (ABS, NM).

Ovšem následující záznam, též ze září 1987, už obsahuje název „Nadace Jana Husa“. Jednalo se o „obdržení písemnosti [od] pracovník[a] nepřátelského ideodiverzního centra“ a právě v doplňujících informacích je jméno asociace zmíněno (ABS, NM).

Všechny dosavadní zprávy z nezpracovaného materiálu StB byly pořízeny technickými prostředky. V listopadu 1987 však zaznamenáváme první informaci získanou agentem. Jde o zprávu o návštěvě Catherine Chalierové a Chantal Demonquové, které ale nebyly s „Nadací Jana Husa“ spojovány, nýbrž byly označeny komunistickou terminologií opět za „cizince dojíždějící do ČSSR soukromě“ (ABS, NM).

Svodka sledování z 18. prosince 1987 je pravděpodobně tím nejpodrobnějším materiálem o pohybu a činnosti osob spjatých s AJH v Brně, kterou máme k dispozici. Od 8:00 do 13:40 příslušníci StB sledovali Xaviera Galmiche, nazývaného v materiálech „objekt akce KVĚTA 86“. Přestože sledování bylo velice precizní, je potřeba konstatovat, že Galmichovy aktivity v Brně nemohly přinést Státní bezpečnosti žádné nové informace. Ze zprávy o sledování je možné se dozvědět veškeré podrobnosti Galmichova pohybu po Brně, ovšem nic z toho by pravděpodobně nemohlo být označeno za „konspirativní“, jelikož sledovaný pobýval v Moravské galerii a v antikvariátu v centru Brna, a přestože agenti věnovali velkou pozornost obsahu Galmichova vozidla a tašek, s nikým „podezřelým“ se pozorovaný nesetkal. Sledování skončilo před druhou hodinou odpolední, když Galmiche odjel z Brna směrem na Svitavy (ABS, SL: SL-3569 MV).

Poslední zpráva z nezpracovaného materiálu StB za rok 1987 se datuje k 21. prosinci a je získaná technickými prostředky. Jde o písemnou komunikaci mezi Jelínkem, Demonquovou a Chalierovou. O žádné korespondenci mezi nimi nemáme informace, nicméně není možné to vyloučit. Zajímavé je, že tento list dává Milanu Jelínkovi nový, dříve nepoužívaný přívlastek – „držitel schůzkové místnosti“ (ABS, NM).

Následné vyhodnocení roku 1987 nebylo pro StB Brno příliš příznivé. Navzdory všem sdělením o „podezřelých osobách z Francie“ se nijak nevěnuje problematice francouzské podzemní univerzity. Ve vyhodnocení se mluví o samizdatové produkci, která se značně rozšířila, došlo k její další decentralizaci a její širitelé mají navíc k dispozici modernější rozmnožovací techniku. V akci HROCH zhotovitelé tohoto vyhodnocení konstatují, že protirežimní pozice Jiřího Müllera přetrvávají a že má úzké vazby na západní Německo, Holandsko a Anglii. V akci SRNEC byly získány jisté dokumenty, které ovšem „nelze kvalifikovat jako trestnou činnost.“ (ABS, AKR 36: 825).

9.4. ROK 1988

Plán práce StB Brno pro rok 1988 se nijak výrazně nelišil od toho předkládaného v předcházejícím roce. Opět je kladen důraz na „ochranu“ mládeže a na získání procesně využitelné dokumentace za účelem obnovení trestního stíhání v případě Jiřího Müllera. Milan Jelínek jakožto objekt akce SRNEC není v tomto plánu zmiňován (ABS, AKR 36: 826).

Nezpracovaný materiál přináší i v tomto roce množství útržkovitých informací. První zpráva z 16. ledna informuje o obdržení dopisu. Z dodatečných informací lze vyčíst to, koho se tento dopis mohl týkat a kdo v něm byl jmenován. Z Francouzů jsou zmíněni Bernard Fabre a Jean-Loup Thébaud. Dle informací z raportu však byl Bernard Fabre právě 16. ledna přítomen v Brně a je tedy možné, že se jednalo o písemnost obsahující informace o jeho a Thébaudově příjezdu, která byla ovšem Státní bezpečností zaevidována opět později (ABS, NM).

Dne 7. února StB zaznamenala přítomnost „Josette Roussarie“ v Brně. Bez dalších podrobností je uvedeno, že jde o člena mezinárodní organizace, který se sešel s Milanem Jelínkem. Poznatky byly opět získány technickými prostředky (ABS, NM).

Tři materiály ze sekce nezpracovaných písemností StB současně informují o příjezdu Pierra-Jeana Labarrièra, a to dne 5. března 1988, tedy skutečně v den, kdy se dle raportu přesunul z Prahy do Brna. Jedna ze zpráv byla získána „operativním pracovníkem“¹¹³, dvě pak technickými prostředky. Ani jedna ze zpráv však neinformuje o jakémkoli propojení s AJH či o organizované činnosti, do které by tato návštěva spadala (ABS, NM). O Labarrièrově pobytu v Brně informovalo i denní hlášení StB Brno z téhož dne: „Objekt akce HROCH se setkal dne 5. 3. 1988 s objektem akce SRNEC, který se vrátil z Prahy v doprovodu fr. st. příslušníka Labarriere Pierre Jean.“ (ABS, AKR 36: 987).

Státní bezpečnost ještě v březnu zaznamenala písemnou korespondenci mezi Jelínkem a Bernardem Fabrem, ovšem bez dalších detailů (ABS, NM).

Poté 1. dubna 1988 StB informuje o osobním setkání Milana Jelínka, Jiřího Müllera a „Josette Roussarie“. Nejspíš se jedná opět o zpožděnou zprávu z února téhož roku, neboť z žádných jiných zdrojů nevychází, že se měla v tento den Nathalie Roussariová v Brně zdržovat (ABS, NM).

Milan Jelínek byl v dubnu 1988 spolu se svým synem sledován při cestě do Prahy, kam jeli vyzvednout Janu Jelínkovou, která se právě vracela z pracovního pobytu v Moskvě. V návrhu na sledování jsou uvedeny tyto cíle: „Zachytit a operativně zadokumentovat

---

¹¹³ Dle terminologie StB se jednalo o příslušníka, který se podílel na monitorování a sledování „nepřátelských“ osob a získával procesně využitelné informace.

uskutečňované styky objektu a jeho manželky v době pobytu na území hl. města Prahy, dle požadavku S-StB Brno.“ (ABS, SL: SL-6406 MV). Opět se jedná o velice podrobné sledování, které započalo 23. dubna 1988 ve 14:30, záznamy o jejich pohybu probíhaly cca po 15 minutách, a skončilo ve 21:00 téhož dne. Ve vyhodnocení tohoto sledování stojí: „Chování objektu je klidné a bez známek kontroly. Syn objektu je pozorný ke svému okolí. [...]“ Sledování zjistilo, že se Milan Jelínek setkal v 19:19 s Ladislavem Hejdánkem, na jehož adrese pobyl asi hodinu a čtvrt, nicméně pracovníci StB si nevšimli, že by Jelínek při vcházení do domu či po jeho opuštění držel cokoli v ruce, což bylo rovněž důležitým a sledovaným znakem. Záznam tohoto sledování je též doplněn o fotodokumentaci celé akce, z níž máme k dispozici v ABS celkem tři snímky¹¹⁴ pořízené pracovníky StB, kterých se na akci podílelo celkem deset (ABS. SL: SL-6406).

Z dalších zpráv obsažených v nezpracovaném materiálu lze zjistit, že se Milan Jelínek dne 13. července 1988 telefonicky spojil s Bernardem Fabrem. I o posledních dvou návštěvách v Brně v tomto roce měla Státní bezpečnost zprávy – v září 1988 je zaznamenán příjezd Jeana-Clauda Eslina a ze dne 29. října pochází informace o Jelínkově setkání s Bernardem Fabrem (ABS, NM).

Příjezd Jeana-Clauda Eslina se objevil i v denních informacích ze stanice StB Brno. Eslin se do Brna dostavil 10. září, příslušníci StB o jeho příjezdu podávali zprávu už 2. září:

Operativními prostředky v akci SRNEC, sign. sv. č. 35898, kde je rozpracováván jeden z předních exponentů čs. opozice v Brně – PhDr. Milan Jelínek, CSc., nar. 22. 6. 1923 – bylo zjištěno, že do ČSSR přicestují franc. státní příslušníci Jean Claude Eslin, nar. 13. 9. 1935, Olivier Mongin¹¹⁵, nar. 5. 6. 1951. Jejich příjezd byl avizován konspirativním způsobem od Josette Roussarie, nar. 21. 6. 1940, která je důvodně podezřelá, že v Praze a Brně organizuje přednáškovou činnost Nadace Jana Husa a dovoz nepřátelsky orientované literatury a videokazet. Eslin a Mongin přicestují do Brna expresním autobusem Praha-Brno dne 10. září 1988 a Jelínkovi doručí blíže neurčený dar od Roussarie. Dále bylo zjištěno, že Olivier Mongin je šéfredaktorem a Jean Claude Eslin redaktorem kulturně-politického měsíčníku *Esprit*, kde publikují i osoby z prostředí čsl. exilu. Ke jmenovaným bude provedeno opatření při příjezdu i výjezdu z ČSSR¹¹⁶ a dle možností kontrolován jejich pobyt v Brně (ABS, AKR 36: 987).

---

¹¹⁴ První dva jsou pořízeny na letišti – na jednom je zachycen syn Milana Jelínka, na druhém pak sám Jelínek, oba mají nad hlavami nápis odletové haly „odlety“ v azbuce. Třetí zachycuje manžele Jelínkovy na cestě po ulici.

¹¹⁵ Olivier Mongin však dle našich informací v září 1988 do Brna nedorazil. Ani zápis z nezpracovaného materiálu StB to posléze nepotvrzuje. Je možné, že se o Olivieru Monginovi pouze mluvilo.

¹¹⁶ Žádná taková opatření však nejsou v Eslinově raportu zmiňována.

Vyhodnocení plánu práce StB Brno za rok 1988 se opět v obecném smyslu zabývá mládeží, naráží i na problematiku křesťansky orientovaných skupin, které narušují státní náboženskou politiku. Nicméně pro naše bádání je důležitý poměrně dlouhý odstavec věnovaný paralelnímu vzdělávání:

Antiuniverzity /vůdčí osobností Milan Jelínek – akce SRNEC/ – [...] zavedením ag. prostředků zajištěno zmapování účastníků, včetně zahraničních, včetně ovlivňování obsahů jednání, signalizace příjezdu známých VC¹¹⁷. Docíleno, že jejich činnost nesměřuje k naplnění skutkové podstaty TRČ dle HL. I. TRZ, ale dochází zde i k ovlivňování přítomných VC ve směru existujících nedostatků v ČSSR. Byly potvrzeny vazby na kult.-polit. časopis „ESPRIT“ a NADACI JANA HUSA s konspirativními rysy přítomných VC na pracovníky čs. vysokých škol humanitních směrů (ABS, AKR 36: 826).

9.5. ROK 1989

Plán práce pro tento rok zahrnoval boj proti všem činnostem, ve kterých se brněnská skupina jakýmkoli způsobem angažovala:

[Cílem je] v konkrétních akcích odhalovat a zabraňovat činnosti objektů ve vztahu na IDC¹¹⁸ a organizování a účasti na tzv. „Antiuniverzitách“. Odhalovat hlavní organizátory činnosti rozmnožovacích středisek, rozkrývat mechanismus jejich činnosti, přerušovat její činnost a oslabovat výrobu materiálů. Eliminovat vliv antisocialistických sil na základnu mladé generace. Síly aktivně rozpracovávat v součinnosti s dalšími organizacemi (ABS, A 34/1: 631).

Vzhledem ke všem předchozím informacím, které byly v roce 1988 i předtím nashromážděny, se jeví jako překvapivé vyhodnocení ročního plánu práce správy StB Brna za první pololetí roku 1989, které je posledním dostupným vyhodnocením. V něm se k akci SRNEC uvádí: „U objektu zjištěny kontakty do zahraničí na krycí adresu. Je bráněno v nepřátelské činnosti ve vztahu na IDC. Organizování a účast na tzv. Antiuniverzitách nebyla zjištěna.“ (ABS, B 6/II: 295).

Před závěrečným shrnutím této části práce ještě zmíníme existenci „pramenů“, tedy osob, které informovaly StB a díky nimž měla tajná policie možnost pronikat do disidentských kruhů. Je totiž zcela jisté, že takovéto „prameny“, anonymně označované různými čísly, fungovaly i u brněnské skupiny, kterou rozebíráme. Pro tuto informaci máme množství důkazů a domníváme se, že těchto „pramenů“ bylo více.

---

¹¹⁷ Zkratka VC v této souvislosti znamenala „vízový cizinec“.

¹¹⁸ Zkratka IDC v tomto kontextu znamená „ideodiverzní centra“.

Například dne 15. září 1989 denní informace StB Brno uvádějí:

Pramen-2 byl dne 13. 9. 1989 přítomen rozhovoru Jiřího Trávnička¹¹⁹, nar. 1960, bezpart., bytem Brno [...] s PhDr. Milanem Jelínkem, nar. 1923, bezpart., vyloučen z KSČ, bytem Brno [...]. Jelínek hodnotil vývoj v Polsku, který je podle něj ohrožen do té doby, dokud nebude zlikvidována „tajná policie“ [...]. Jelínek dále jmenovaného informoval, že dne 23. 9. 1989 se bude konat v Brně přednáška francouzského filosofa (neupřesněn)¹²⁰ na téma „etika ve společnosti“ [...] (ABS, A 34/1: 1417).

Je třeba konstatovat, že největší množství těchto „pramenů“ je uvedeno v nezpracovaném materiálu (NM) správy Státní bezpečnosti. Kdykoli se však informace z těchto materiálů týkaly francouzského návštěvníka, nebylo uvedeno, že informace pocházejí od „pramene“ nebo že by byl „pramen“ přítomen. Na druhou stranu v ostatních případech, kdy mocenské složky státu zaznamenávaly aktivitu Jelínkových či Müllerových související například se samizdatem, různými peticemi, Masarykovou společností či jinými schůzemi bez přítomnosti francouzských návštěvníků, byly „prameny“ uvedeny jako účastníci diskusí, schůzí apod. Pro ilustraci jmenujeme několik příkladů „pramenů“, které byly uvedeny ve zprávách v roce 1988, přestože se jedná o zašifrovaná anonymní označení, nicméně jejich deanonymizace by mohla být předmětem dalšího výzkumu: 20. 1. 1988 uveden „pramen 15133“, 3. 2. 1988 uveden „pramen 15133“, 4. 5. 1988 uveden „pramen 39033“, 27. 6. 1988 uveden „pramen 33545“, 7. 9. 1988 uveden „pramen 20286“ (ABS, NM).

9.6. SHRNU TÍ A ANALÝZA INFORMACÍ VYPLÝVAJÍCÍCH Z PRAMENŮ ABS

Dle zpráv z ABS je zřejmé, že StB měla množství informací o francouzských návštěvnících, kteří jezdili do Brna. Již od třetího čtvrtletí roku 1985 se můžeme setkávat s pojmem „(ideodiverzní) kanál do zahraničí“, přestože ten v té době existoval pouze v rovině myšlenek a plánů. I o nich tajná policie věděla. Od roku 1986 je tento kanál celkem přesně specifikován v akci SRNEC jako kanál vedoucí přes Rakousko do Francie a tentýž rok je zamezování vzniku „antiuniverzit“ vytyčeno jako jeden z cílů. Informovanost StB pokračovala paralelně s tím, jak se rozvíjely a množily cesty do Brna v průběhu let, a v roce 1987 se poprvé setkáváme se jménem, přestože poněkud

---

¹¹⁹ Literární kritik a teoretik.

¹²⁰ Milan Jelínek mluvil o plánovaném příjezdu Jeana-Luca a Marii Petitových.

pozměněným, organizace, která cesty zajišťovala, „Nadací Jana Husa“. V prosinci roku 1987 je Milan Jelínek označen jako „držitel schůzkové místnosti“, což s francouzskými návštěvníky nemusí nutně souviset, jelikož se u Jelínkových konaly i jiné schůzky bez cizinců.

Státní bezpečnost si zprávy, které získávala, vykládala různě a výjimkou nebyly ani mylné domněnky, například ta z roku 1986, kdy je Jiří Müller označen jako „kandidát na studium na antiuniverzitě“. Z tohoto úsudku můžeme vyvozovat, že StB o jeho spojení s podzemní univerzitou věděla, ale podrobnosti o charakteru jeho činnosti jí chyběly. Rovněž je potřeba říct, že v tomto momentě bylo naznačováno Müllerovo studium v Oslzlého skupině, jelikož jako důkaz je předkládáno to, že se Müller intenzivně věnuje anglickému jazyku.

Nejpodrobnější zprávy, které se dochovaly, byly ty o návštěvě Pierra Kaufmanna v Brně v dubnu 1987 a Xaviera Galmiche z prosince téhož roku. Poslední jmenovaná cesta nejspíše nebyla v rámci aktivit pro AJH, nicméně celé kulturní oddělení francouzské ambasády bylo sledováno a je tedy logické, že pokud StB pečlivě hlídala propojení mezi pražskými a brněnskými disidenty, sledovala Galmichův pohyb v Brně. Podrobně byl naopak v Praze sledován Milan Jelínek v dubnu 1988, kde bylo zjištěno jeho setkání s Ladislavem Hejdánkem.

Do této chvíle by se mohlo zdát, že režim o všem věděl a pouze vyčkával na vhodnou příležitost, kdy proti sešlostem brněnských intelektuálů s těmi francouzskými zasáhnout. Na druhou stranu se ale zdá, že informace předkládané jedním oddělením StB nebyly známé jinému oddělení, proto se můžeme ve zprávách StB dočíst, že Jiří Müller měl úzké vazby na západní Německo, Holandsko a Anglii, a i přes jeho očividné schůze s různými Francouzi není Francie zmíněna. Je ovšem možné, že si příslušníci StB byli vědomi Jelínkovy historie spojené s Francií a akceptovali možnost jeho schůzek s „přáteli z Paříže“ a setkání Francouzů s Müllerem brali pouze jako vzájemné seznámení osob, které propojil Jelínek. Netušili ale, že to byl naopak Müller, kdo skrze Asociaci Jana Husa spojoval Jelínka s Francouzi. Setkávání Francouzů s Müllerem tak mohli brát na lehkou váhu. Z tohoto úhlu pohledu lze říct, že promyšlená strategie brněnské skupiny se vyplatila.

V dosud nezpracovaném materiálu Správy Státní bezpečnosti Brno bylo nalezeno mnoho jmen francouzských příjíždějících, o nichž většinou režim usoudil, že se jednalo o „cizince dojíždějícího do ČSSR soukromě“, což je dalším důvodem, proč se domníváme, že předkládané Jelínkovo přátelství s Francouzi mělo úspěch.

StB měla zcela jistě přehled o většině Jelínkových a Müllerových aktivit, které ve sledovaných letech 1985–1989 dokumentovala. Dovolujeme si zauvažovat, proč proti těmto aktivitám nezasáhla. Pokud by se takto rozvětvená síť návštěvníků z Francie a Velké Británie objevila v horké fázi normalizace, tzn. o deset až patnáct let dřív, její přežití po více než čtyři roky by bylo mnohém méně jisté. Otázka ovšem je, zda by vůbec v situaci poloviny 70. let bylo něco takového možné. Každopádně léta 1985–1989 byla poznamenána „gorbačovským táním ledu“, kdy vedení komunistických stran přestávalo být jasně a přímo řízeno z Moskvy. Bylo to období plánovaných změn a nejistoty, zda jsou tyto změny míněny vážně a trvale. Tyto změny se mohly odrazit v činnosti StB, která aktivity nonkonformních skupin stále monitorovala, ale již chyběly přímé rozkazy k tomu je efektivně potlačovat.

Závěrem dodáváme, že brněnská skupina reprezentovaná především Jiřím Müllerem a Milanem Jelínkem nedokázala své aktivity před Státní bezpečností utajit, ovšem informace, které k ní pronikaly, nebyly dostatečné k tomu, aby si je StB mohla logicky spojit a odkrýt spletitost sítě kontaktů z Francie a Velké Británie. Zahraniční nadace tak na území Brna mohly relativně v poklidu pořádat přednášky, přivážet literaturu a budovat vztahy, které byly po pádu komunistického režimu v rovině vzdělání a kultury jedinečné a do dalších let zcela nepostradatelné

DIDAKTICKÁ ČÁST

Didaktická část diplomové práce představí zpracování tématu česko-francouzských vztahů v rámci školního vyučování. Svým obsahem tedy navazuje na předchozí části diplomové práce, která se rovněž zabývá specifickým obdobím těchto vztahů. Didaktická část si klade za cíl přiblížit žákům vývoj česko-francouzských vztahů v průběhu celého 20. století.

V této části jsme vytvořili projekt sestavený z šesti plakátů, které představují šest momentů historie vzájemných vztahů mezi Francií a Československem v průběhu 20. století. Tyto plakáty jsou určeny k projektové výuce a v rámci plnění projektu by mohly být rozmístěny ve třídě nebo na chodbě školy, a to chronologicky, aby bylo možné vývoj názorně vidět. Varianta rozmístění na chodbě by byla z našeho pohledu účinnější, jelikož by se informace z plakátů dostaly k více žákům. Každý plakát je opatřen pracovním listem, který má vždy za cíl rozvinout myšlenky plakátu, aktivizovat jeho pozorovatele a vhodnými aktivitami podpořit vnímání jeho nejpodstatnějších částí, případně poskytnout doplňující informace a úkoly. Tyto pracovní listy by proto měly být u plakátů vždy k dispozici.

Svým tématem se projekt nejlépe hodí na některé z česko-francouzských gymnázií nebo na jakékoli jiné všeobecně či humanitně zaměřené nižší ročníky víceletých gymnázií, která nabízejí výuku francouzštiny, jelikož některé plakáty vyžadují porozumění tomuto jazyku. Projekt je primárně navržen pro předměty dějepis a francouzský jazyk, kam svým tématem a obsahem nejlépe zapadá, je ovšem možné jej zpracovat i během hodin zeměpisu nebo občanské výchovy. Pokud navrhované prostory v jedné ze tříd nebo na chodbách nebudou k dispozici, vytištěné nebo promítané plakáty je možné rovněž použít během klasických hodin. Předkládané plakáty jsou navrženy ale tak, aby mohly být použity i samostatně, pokud by některý předmět vyžadoval zaměření na pouze jednu etapu česko-francouzských vztahů.

Přestože je projekt využitelný různými způsoby, pro ilustraci vezměme příklad jednoho konkrétního postupu, a to v rámci předmětu francouzský jazyk. Během výuky tohoto předmětu je důležité představit i vzájemné vztahy obou zemí. Toto je ovšem vhodné pouze za předpokladu, že je učitel schopen nejen poukázat na chvíle, kdy byly vztahy

obou zemí výborné, ale i na momenty, kdy se nacházely na špatné úrovni. Po stručném úvodu tématu učitel žákům rozdá pracovní listy k jednotlivým zastavením, která se nacházejí v našem případě na chodbě školy. Jako nejvhodnější variantu vidíme v tomto případě práci ve dvojicích nebo v malých skupinách do čtyř žáků.

Úkolem skupin je pak projít všechny plakáty umístěné na chodbě a vyplnit dané pracovní listy. Předpokládáme, že průměrně by u jednoho plakátu mohli žáci strávit asi 15 minut, proto počítáme s alespoň 90 minutami na samotné plnění úkolu. Během plnění je učitel k dispozici, pokud by žáci potřebovali konzultovat své odpovědi nebo pomoci s překladem francouzského textu, nicméně do práce jednotlivých skupin nezasahuje. Po skončení práce s plakáty je vhodná 20–30 minut dlouhá přestávka. Velice důležitou součástí plnění projektu je ale následná diskuse nad zjištěnými informacemi, které žáci zanášeli do pracovních listů. V této části se učitel ujistí, že žáci správně pochopili sdělení, která jim plakáty nabízely, a žáci s učitelem a mezi sebou diskutují o svých odpovědích a myšlenkách. V tomto momentě, který již probíhá v učebně, je vhodné vždy během debaty o konkrétním plakátu tento plakát i promítnout, aby všichni měli přesnou představu, o čem se diskutuje. Počítáme, že tato rozprava může trvat dalších 60 minut. Celková doba plnění tohoto projektu se tedy odhaduje na 2,5 hodiny bez přestávky, 3 hodiny s přestávkou. Vzhledem k celkové délce tedy není možné celý projekt najednou splnit v rámci jedné vyučovací hodiny, doporučujeme jej tedy využít během projektových dnů, které se na školách konají, v tomto případě například v průběhu března během Dní Frankofonie.

Vzhledem k tématu a obsahu je potřeba, aby žáci byli obeznámeni s dějinami 20. století a jejich úroveň francouzštiny by měla být alespoň B1. V případě francouzského jazyka se primárně jedná o porozumění psanému slovu (*réception écrite*). Jako nejvhodnější ročníky pro zařazení všech plakátů do výuky se jeví 9. třídy základních škol a všechny vyšší ročníky. Pro přiblížení historie česko-francouzských vztahů ve 20. století byla zvolena na jednotlivých plakátech média vizuální (poštovní známka, pohlednice, karikatura) a textová (krásná literatura a novinové články). Zařazení tohoto projektu do výuky může u žáků posílit dovednosti v oblasti poznatkové, odborně historické a porozumění psané formy francouzského jazyka. Z hlediska průřezových témat se dotýká zejména výchovy k myšlení v globálních a evropských souvislostech, výchovy

demokratického občana a osobnostní a sociální výchovy. Rovněž prohlubuje některé klíčové kompetence (komunikativní, pracovní, k řešení problémů apod.).

Na následujících stránkách nabízíme k nahlédnutí všechny vytvořené plakáty¹²¹ i pracovní listy (prázdné i vyplněné).

---

¹²¹ Jako nejvhodnější velikost pro tisk plakátů se jeví formát A3 a větší, aby bylo možné novinové články na plakátech 5 a 6 přečíst. Nicméně pro takto velké formáty by bylo nutné zajistit větší ostrost obrázků.

PLAKÁT 1

PRACOVNÍ LIST K PLAKÁTU 1

1. Na základě plakátu popište obě poštovní známky (osoby, předměty, symboly, místa).

2. Identifikujte údaje umožňující určit dobu vzniku a zařazení do historické epochy

3. Zamyslete se nad následujícími otázkami:

a. Jakým způsobem jsou osoby na známkách ztvárněny?

b. Jaký je význam symboliky?

c. Na koho se známky obrací?

d. Jaký účel sledují autoři známek?

4. Který moment česko-francouzských vztahů tyto známky připomínají? Vnímáte tento moment pozitivně nebo negativně?

5. Které další země plnily v době, kterou známky zobrazují, obdobnou roli jako Francie, tj. ve kterých zemích se formovaly československé legie?

PRACOVNÍ LIST K PLAKÁTU 1 (vyplněný)

1. Na základě plakátu popište obě poštovní známky (osoby, předměty, symboly, místa).

Známka A – velké množství shromážděných osob-vojáků, jedná se o „náhled do historického okna“, prapor, na rámu český lev, meč a vavřínové ratolesti, přírodní krajina (les-stromy).

Známka B – tři osoby-vojáci v boji, jeden z nich padlý, zbraně a další vojenské předměty, v pravé části přilba a vavřínová ratolest, bojiště ve městě (rozpadající se dům v plamenech).

2. Identifikujte údaje umožňující určit dobu vzniku a zařazení do historické epochy

Známka A – nápis „Československo“, data 1914 a 1934 – jedná se o výroční známku z roku 1934, nápis „Přísaha roty Nazdar v Bayonne“, historická epocha – první světová válka, první československá republika

Známka B – nápis „Československo“, data 1918 a 1938 – jedná se o výroční známku z roku 1938, nápisy „Vouziers“, „Terron sur Aisne“, „Chestres“ a „Vandy“ označující francouzské obce, u nichž proběhly bitvy 1. světové války, do nichž zasáhly československé legie, historická epocha – první světová válka, první československá republika

3. Zamyslete se nad následujícími otázkami:

a. Jakým způsobem jsou osoby na známkách ztvárněny?

Na známce A jsou osoby klidné a statické, což koreluje s celkovým klidným charakterem zobrazení. Vyobrazení na známce B je v pohybu, je to dramatický výjev z bitvy plný nebezpečí, což dokládá i padlý voják.

b. Jaký je význam symboliky?

Na známce A je patrný český lev jako symbol státnosti a v roce 1914 formujících se legií, český lev je na rámu s vítězným vavřínem a mečem symbolizujícím vojsko, které sehrálo určující roli pro vznik státu.

Na známce B již není vyobrazen český lev, známka se svou symbolikou vojenské přilby a vavřínového listoví zaměřuje na vojsko a jeho vítězství.

c. Na koho se známky obrací?

Obě známky se obrací na občany Československa a připomínají vznik a působení československých legií za první světové války.

d. Jaký účel sledují autoři známek?

Účelem známky A bylo připomenout vznik legií ve Francii. Symbolika naznačuje, že bez vojska by stát neexistoval (spojení lva s mečem), a také posiluje vztahy mezi prvorepublikovým Československem a Francií, která byla jeho významným spojencem.

Známka B sleduje naprosto odlišný cíl, který je podmíněn rokem vydání (1938). Také připomíná působení československých legionářů ve Francii, ale tentokrát už méně romanticky než známka A. V roce 1938 byla ČSR ohrožena německým sousedem a jednoznačným cílem této známky je povzbudit ducha jednoty a důvěru v armádu a její vítězství, pokud by byla ČSR napadena.

4. Který moment česko-francouzských vztahů tyto známky připomínají? Vnímáte tento moment pozitivně nebo negativně?

Připomínají vznik a působení československých legií ve Francii.

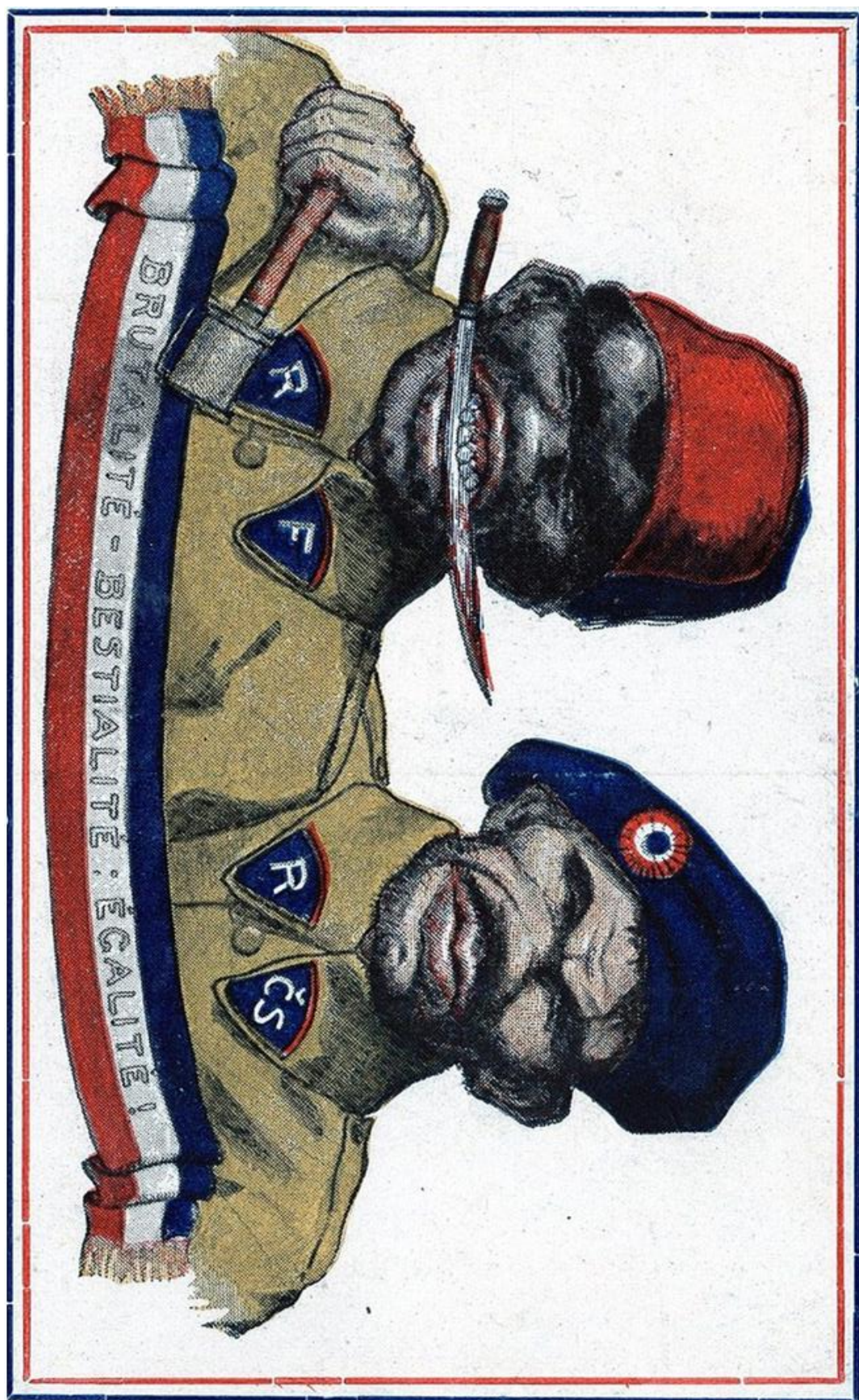
Odpovědi ohledně vnímání mohou být různé, jelikož válka je vždy vnímána negativně. Nicméně cílem finální rozpravy by mělo být, aby se žáci přiklonili k pozitivnímu vnímání vzniku a existence československých legií, které umožnily vznik Československa.

5. Které další země plnily v době, kterou známky zobrazují, obdobnou roli jako Francie, tj. ve kterých zemích se formovaly československé legie?

Československé legie vznikaly kromě Francie ještě zejména v Rusku (v něm vznikla jednotka „Česká družina“ také již v roce 1914) a v Itálii (jednotky zde vznikly až později během první světové války).

PLAKÁT 2

PRACOVNÍ LIST K PLAKÁTU 2

1. Na základě plakátu popište osoby, předměty, symboly a nápisy na pohlednici.

2. Jakým způsobem jsou osoby na pohlednici z roku 1923 ztvárněny?

3. Přečtěte si a pokuste se přeložit následující text, který byl na této pohlednici kromě obrázku zobrazen. Text je uveden v jeho francouzské verzi, přestože originální text byl v němčině.

Le premier vient du Sénégal, le second s'appelle Doležal. Le nègre vole en Rhénanie ainsi que le Tchèque à Prague et à Egra. Les deux s'occupent de cette façon de l'honneur, de la gloire et de la richesse françaises.

4. Jaký je význam symboliky na pohlednici?

5. Na koho se pohlednice obrací a v jaké historické epoše?

6. Jaký účel sleduje autor pohlednice?

7. Který moment česko-francouzských vztahů tato pohlednice pejorativně zobrazuje?

8. Které další země plnily v této době ve vztahu k Československu obdobné role jako Francie?

PRACOVNÍ LIST K PLAKÁTU 2 (vyplněný)

1. Na základě plakátu popište osoby, předměty, symboly a nápisy na pohlednici.

Na plakátu jsou busty dvou osob, jedna je bílé a jedna černé pleti. Oba jsou to muži, kteří stojí vedle sebe, muž vpravo rukou objímá muže vlevo. Jsou ve vojenském oblečení, oba mají pokrývku hlavy – baret a muslimskou čepici. Na jedné uniformě je výšivka „R F“, na druhé „R ČS“. Na baretu je vyobrazena francouzská kokarda. Muž černé pleti drží v ústech nůž, druhá postava má v ruce granát s rukojetí. Pod postavami je šála ve francouzských národních barvách s nápisem „Brutalité – bestialité: égalité“.

2. Jakým způsobem jsou osoby na pohlednici ztvárněny?

Osoby jsou ztvárněny velice hanlivým způsobem. Postava vlevo má zvířecí rysy (zuby, nejsou jí vidět oči) a nůž nadržuje v ruce, ale v ústech, podobně jako zvířata přenášejí věci v tlamách. Postava vpravo má zvýrazněné některé nelichotivé rysy (nos, rty, brada, uši). Oba muži působí zarostle, neupraveně, mračí se, vypadají nepřátelsky a v obličejích se dost podobají.

3. Přičtete si a pokuste se přeložit následující text, který byl na této pohlednici kromě obrázku zobrazen. Text je uveden v jeho francouzské verzi, přestože originální text byl v němčině.

Le premier vient du Sénégal, le second s'appelle Doležal. Le nègre vole en Rhénanie ainsi que le Tchèque à Prague et à Egra. Les deux s'occupent de cette façon de l'honneur, de la gloire et de la richesse françaises.

Ten první je ze Senegalu, ten druhý se jmenuje Doležal. Ten černochoch krade v Porýní stejně jako Čech v Praze a Chebu. Oba se tak starají o čest, slávu a bohatství Francie. V závěrečné diskusi by měl učitel zmínit fakt, že slovo nègre mělo v této době navzdory dnešnímu vnímání neutrální charakter.

4. Jaký je význam symboliky na pohlednici?

Jsou to nepřátelé Německa – Francouz a Čech. Postava vlevo zobrazuje Francouze původem ze Senegalu, který nepřipomíná člověka, ale spíše divoké agresivní zvíře. Jeho pokrývka hlavy odkazuje na muslimské náboženství. Nápis „R F“ se dá rozklíčovat jako

„*République française*“. Postava vpravo zobrazuje Čecha, na hlavě má ale francouzský baret s kokardou, zároveň objímá druhou postavu – jsou evidentně dobrými přáteli, ale mají zlé úmysly. Nápis „R ČS“ lze rozklíčovat jako „Republika československá“. V ruce drží granát, který symbolizuje agresivitu a přípravu na boj. Nápis na látce paroduje francouzské heslo „*Liberté, égalité, fraternité*“ (Volnost, rovnost, bratrství) a mění jej na „*Brutalita, bestiálnost = stejnost*“. Tuto hru se slovy (*égalité* může ve francouzštině znamenat „rovnost“ i „stejnost“) by měl učitel v diskusi vysvětlit.

5. Na koho se pohlednice obrací a v jaké historické epoše?

Pohlednice na plakátu se obrací na německou veřejnost ve 20. a 30. letech 20. století, kdy Německo považovalo svého východního a západního souseda za zásadní nepřátele.

6. Jaký účel sleduje autor pohlednice?

Autor chce podnítit nebo přiživit protičeské a protifrancouzské nálady v německé společnosti po první světové válce. Zobrazuje Čechy i Francouze jako nelidská stvoření, která se spojila proti Německu a chystají se na něj zaútočit. Francouze navíc spojuje s černošskou rasou a muslimským náboženstvím, čímž probouzí i rasismus a antiislamismus. Zobrazený Čech má některé rysy shodné s těmi, které ve 30. letech vykreslovaly prototyp žida, a cílem mělo tedy být i propojit antisemitismus s protičeskými postoji. Jiným pohledem můžeme zjistit, že obličej obou postav si jsou velice podobné, Čech se tedy dle tohoto zobrazení rovná Francouzovi a naopak. Text připojený k pohlednici toto vše potvrzuje a rozvíjí. Oba jmenované národy kradou na „německém území“, tím Německo oslabují a naopak posilují sebe sama, respektive Francii.

7. Který moment česko-francouzských vztahů tato pohlednice pejorativně zobrazuje?

Zobrazuje spojenectví Francie a Československa ve 20. a 30. letech 20. století. Zobrazuje ho z pohledu Německa, které bylo v té době vnímáno jako největší nepřítel obou těchto zemí. Proti německému útoku se země spojily v roce 1925 podpisem garančních smluv, které stanovovaly, že v případě napadení jednoho ze států poskytne ten druhý vojenskou pomoc.

8. Které další země plnily v této době ve vztahu k Československu obdobné role jako Francie?

Dalšími významnými spojenci ve 20. a 30. letech byly státy tzv. Malé dohody, tedy Jugoslávie a Rumunsko, se kterými mělo Československo také uzavřené vojensko-politické spojení, a to zejména ze strachu z maďarského revizionismu. Toto uskupení bylo také výrazně podporováno Francií. Třetím významným spojencem v období první republiky byl od roku 1935 Sovětský svaz. Československo s ním podepsalo spojeneckou smlouvu po vzoru Francie a tato smlouva stanovovala, že SSSR poskytne vojenskou pomoc Československu pouze v případě, že aktivně vojensky zasáhne i Francie.

PLAKÁT 3

PRACOVNÍ LIST K PLAKÁTU 3

1. Na základě plakátu popište osoby, předměty, symboly a nápisy na karikatuře.

2. Jaký je význam symboliky na karikatuře?

3. Pokuste se určit, které prvky na karikatuře jsou z historického hlediska možné a které jsou nemožné.

4. Jaký účel sleduje autor karikatury?

5. Na základě Vašich vědomostí o historii zkuste zformulovat myšlenky, se kterými sedící osoby směřovaly na jednání.

6. Po rozklíčování všech osob na karikatuře se zamyslete nad tím, co by mohla osoba ve dveřích říkat zbytku osazenstva.

7. Který moment česko-francouzských vztahů tato karikatura zobrazuje? Vnímáte tento moment pozitivně nebo negativně?

PRACOVNÍ LIST K PLAKÁTU 3 (vyplněný)

1. Na základě plakátu popište osoby, předměty, symboly a nápisy na karikatuře.

Na karikatuře je pět postav-mužů, čtyři z nich sedí a jedna stojí u dveří místnosti. Tři osoby jsou ve společenských oblecích, dvě ve vojenských uniformách. Zároveň tři ze čtyř sedících osob hledí na nově přichozího. Dvě uprostřed sedící postavy mají ustarané výrazy, dvě na krajích sedící postavy mají výrazy spíše našťvané a nesouhlasné a také zkřížené ruce, stejně jako stojící postava. V místnosti, kde se nacházejí, je na zdi mapa Československa, dále pak glóbus a pod jednou z židlí složka s nápisem „A power pact“. Jedna ze sedících postav má na rameni vyobrazený hákový kříž.

2. Jaký je význam symboliky na karikatuře?

Postavy představují zleva Adolfa Hitlera, Nevilla Chamberlaina, Édourda Daladiera, Benita Mussoliniho a Edvarda Beneše. Vzhledem k prvním čtyřem jmenovaným a mapě na zdi místnosti se jedná o mnichovskou konferenci z 29. 9. 1938. Symbolika oblečení naznačuje, že Hitler a Mussolini jsou připraveni na válku, zatímco ostatní nikoli. Chamberlain a Daladier se dívají na Beneše provinile – vědí, že smlouvou s Hitlerem zrazují Benešovu důvěru, zároveň poloha jejich rukou naznačuje odevzdanost, kapitulaci. Hitler se na Beneše dívá se zkříženými rukama a opovržlivě, stejný postoj zaujímá i Mussolini, který se na něj ani nedívá, naopak sleduje Hitlera a kopíruje polohu jeho rukou – symbolika spojenectví, v němž jeden tahá za kratší konec provazu. Beneš pohledem a zkříženými rukama odsuzuje účastníky tohoto setkání. Složka s nápisem „A power pact“ schovaná pod židli naznačuje snahu o utajení této schůzky. Není náhodou, že je pod Hitlerovou židli – je to on, kdo klade požadavky a je na schůzce nejvíce slyšet. Glóbus na obrázku v kontextu mapy Československa znázorňuje, že se Hitler a Mussolini vědí, že se nakonec nespokojí jen s územím ČSR, ale že si nakonec chtějí podrobit celý svět.

3. Pokuste se určit, které prvky na karikatuře jsou z historického hlediska možné a které jsou nemožné.

Možné – Hitler, Chamberlain, Daladier, Mussolini v jedné místnosti, glóbus a mapa Československa v místnosti

Nemožné – Přítomný Beneš, anglický nápis „Power pact“ (naznačuje, že s návrhem přišli Britové, ve skutečnosti to však byl Hitler)

4. Jaký účel sleduje autor karikatury?

Chce popsat, v jak tíživé situaci byli ministerští předsedové Francie a Velké Británie při jednání v Mnichově a naopak v jak výhodné pozici byli Hitler a Mussolini, kteří si kladli podmínky míru. Postavu zklamaného Edvarda Beneše měli Daladier a Chamberlain možná v té době jen v hlavě, nakonec ale tlaku podlehli.

5. Na základě Vašich vědomostí o historii zkuste zformulovat myšlenky, se kterými sedící osoby směřovaly na jednání.

Zde mohou žáci vymyslet různé myšlenky, které by však měly korelovat s historickou situací.

Adolf Hitler – např. „Získám, co chci, a to československá pohraniční území, a tím spojím tamější Němce s Říší.“

Neville Chamberlain a Édouard Daladier – např. „Pokud na Hitlerův návrh přistoupíme, zradíme tím našeho spojence, pokud ne, hrozí další válka na evropském kontinentě.“

Benito Mussolini – např. „Upevním spojení s Hitlerem a třeba díky tomu něco získám.“

6. Po rozklíčování všech osob na karikatuře se zamyslete nad tím, co by mohla osoba ve dveřích říkat zbytku osazenstva.

Podobně jako v předchozí otázce i zde se mohou odpovědi lišit. Vzhledem k tomu, že mocnosti rokovaly „o nás bez nás“, velice dobře by mohla být použita věta, kterou v původní karikatuře pronáší Josif Stalin: „*A nebyla by židlička i pro mě?*“

Další možnost: „*Mluvíte o mně?*“ apod.

7. Který moment česko-francouzských vztahů tato karikatura zobrazuje? Vnímáte tento moment pozitivně nebo negativně?

Karikatura zobrazuje mnichovskou konferenci, na které francouzští spojenci nedodrželi své závazky vůči Československu a přestože se smluvně zavázali vojensky zakročit v případě napadení ČSR, předseda vlády Daladier stvrdil, že Francie nezasáhne poté, co se Německo zmocní předem daných pohraničních oblastí ČSR.

Odpovědi ohledně vnímání této situace mohou být různé. Pokud si jsou žáci vědomi toho, že představitelé Francie a Velké Británie byli přesvědčeni, že obětováním československého pohraničí odvrátí hrozící válku, jejich odpovědi by měly být nejednoznačné. Nepopíratelně ale došlo ke zhoršení česko-francouzských vztahů.

V závěrečné diskusi by se měl učitel snažit žáky navést k tomu, že porušování mezinárodních smluv je nepřipustné a ustupování agresorovi nevede k míru, ale naopak, což by mělo vyznít jako ponaučení z této historické situace.

PLAKÁT 4

« Pour liquider les peuples [...] on commence par leur enlever la mémoire. On détruit leurs livres, leur culture, leur histoire. Et quelqu'un d'autre leur écrit d'autres livres, leur donne une autre culture et leur invente une autre Histoire. Ensuite, le peuple commence lentement à oublier ce qu'il est et ce qu'il était. Le monde autour de lui l'oublie encore plus vite. »

Milan Kundera, *Le livre du rire et de l'oubli* (1979)

PRACOVNÍ LIST K PLAKÁTU 4

1. Volným způsobem přeložte výňatek z *Knihy smíchu a zapomnění* Milana Kundery.

« Pour liquider les peuples [...] on commence par leur enlever la mémoire. On détruit leurs livres, leur culture, leur histoire. Et quelqu'un d'autre leur écrit d'autres livres, leur donne une autre culture et leur invente une autre Histoire. Ensuite, le peuple commence lentement à oublier ce qu'il est et ce qu'il était. Le monde autour de lui l'oublie encore plus vite.»

Milan Kundera, *Le livre du rire et de l'oubli* (1979)

2. Pokuste se jednou větou shrnout podstatu tohoto textu a zamyslete se nad důvodem vzniku tohoto textu v kontextu historické doby.

3. Co konkrétního autor textu myslí pojmem „*mémoire*“?

4. Jaké mohly být v kontextu doby vzniku důvody, proč autor tento text napsal a proč jej uveřejnil ve francouzštině?

5. Který moment česko-francouzských vztahů tento úryvek reprezentuje? Vnímáte tento moment pozitivně nebo negativně?

PRACOVNÍ LIST K PLAKÁTU 4

(vyplněný)

1. Volným způsobem přeložte výňatek z *Knihy smíchu a zapomnění Milana Kundery*.

„Pokud chcete zničit národy, začněte tím, že jim

vezmete paměť. Odstraňte jejich knihy, jejich kulturu, jejich historii. A někdo jiný jim napíše jiné knihy, dá jim jinou kulturu a vymyslí jinou Historii. Potom každý národ začne pomalu zapomínat, čím vlastně je a čím byl. A okolní svět na něj zapomene ještě rychleji.“

« Pour liquider les peuples [...] on commence par leur enlever la mémoire. On détruit leurs livres, leur culture, leur histoire. Et quelqu'un d'autre leur écrit d'autres livres, leur donne une autre culture et leur invente une autre Histoire. Ensuite, le peuple commence lentement à oublier ce qu'il est et ce qu'il était. Le monde autour de lui l'oublie encore plus vite.»

Milan Kundera, *Le livre du rire et de l'oubli* (1979)

2. Pokuste se jednou větou shrnout podstatu tohoto textu a zamyslete se nad důvodem vzniku tohoto textu v kontextu historické doby.

Zde je možné, že žáci vystihnou podstatu různě.

Př.: *Kultura a historie jsou základem existence národa.*

3. Co konkrétního autor textu myslí pojmem „*mémoire*“?

Mémoire = paměť. Jako „paměť národů“ autor myslí knihy, kulturu a historii. Pokud se toto národu vezme, začne zapomínat na to, kdo je.

4. Jaké mohly být v kontextu doby vzniku důvody, proč autor tento text napsal a proč jej uveřejnil ve francouzštině?

Text je z roku 1979, tedy z období, kdy byl v Československu komunistický režim. Autor popisuje praxi, kterou viděl ve své vlasti během období komunismu. Režim byl ten, kdo chtěl zničit paměť českého národa tím, že mu vzal knihy, kulturu a historii. Množství knih a jiných prostředků kultury bylo zakázáno, například od autorů, kteří smýšleli protirežimně. Kulturní témata, která se zdála být pro režim nebezpečná, byla zakázána a jejich propagátoři stíháni, stejně jako nepohodlní spisovatelé. Interpretace historie byla jednostranná tak, jak režimu vyhovovala, a výběr povolených témat k veřejné diskusi byl omezený. Během výuky školního dějepisu se upřednostňovala určitá témata před jinými nebo se historická fakta přímo pokřivovala. Na základě této zkušenosti vidí autor nebezpečí v tom, že národ zapomene na svou pravou identitu a přijme tu vnucenou a totalitní.

Text je originálně ve francouzštině, protože jeho autor během komunistického režimu emigroval z Československa do Francie a tam publikoval svá díla ve francouzštině.

Učitel by během finální diskuse mohl přidat informace o tom, jak se některá historická fakta předkládala během komunistického režimu a ukázat tak reálnou hrozbu zneužití dějin.

5. Který moment česko-francouzských vztahů tento úryvek reprezentuje? Vnímáte tento moment pozitivně nebo negativně?

Úryvek pochází z pera autora, který emigroval z Československa do Francie, a reprezentuje tak českou zahraniční tvorbu, která by během komunistického režimu nemohla v Československu existovat. Francie byla v období studené války jedním z hlavních útočišť československého intelektuálního exilu, ze známých osobností je potřeba zmínit alespoň spisovatele Pavla Tigrida a Jana Čepa nebo politiky Huberta Ripku a Aloise Čížka.

Vnímání tohoto období česko-francouzských vztahů by mělo být pozitivní a k tomu by měla směřovat i závěrečná diskuse. Učitel by se měl odkázat na „paměť národa“, která díky intelektuálnímu a uměleckému exilu ve Francii a v dalších zemích, které přijaly československé emigranty (Rakousko, USA, Velká Británie), nebyla ztracena. Také by měl zmínit disidentské skupiny, které se za každou cenu snažily pracovat na zachování kulturního dědictví, které se snažil režim vymazat.

PLAKÁT 5

LE PHILOSOPHE JACQUES DERRIDA SERAIT DÉTENU POUR "TRAFFIC DE DROGUE"

Le philosophe français Jacques Derrida est actuellement détenu dans une prison de Prague pour "trafic de drogue", a-t-on appris dans la nuit du mercredi 30 au jeudi 31 décembre, de source diplomatique française. L'ambassade de France avait été alertée par des membres de la famille du philosophe en France, qui auraient eux-mêmes été informés de l'arrestation de M. Derrida par un ami à Prague. Interrogées, mercredi en fin d'après-midi, par l'ambassade de France à Prague, les autorités tchécoslovaques ne s'étaient pas prononcées à ce sujet.

Les observateurs à Prague estimaient alors que Derrida avait été interpellé pour sa participation au séminaire, à l'issue duquel deux Tchécoslovaques avaient d'ailleurs été gardés à vue pendant quelques heures. Ils pensaient également que le philosophe serait expulsé mercredi du territoire tchécoslovaque, comme cela avait été le cas pour d'autres universitaires anglais et canadiens qui avaient participé, en 1980, à de telles réunions.

Le Monde, le 1er janvier 1982

En fait, M. Derrida, qui s'était rendu à Prague pour participer à des conférences non officielles de philosophie, n'avait pas reparu à l'issue d'une première réunion, qui s'était tenue le lundi 28 décembre, au domicile du philosophe et membre de la Charte 77, Ladislav Hejdiánek. Les participants de ces conférences avaient été surpris de ne pas le voir lors de la seconde réunion, le lendemain, au même endroit.

Pro Jacquesa Derrida nejsem s Prahou spojený vzpomínky právě nepřítomnosti: v osmdesátých letech to byl právě on, na kom chtěla Státní bezpečnost vyzkoušet, jestli se jí podaří zadržet západní intelektuály. Křehčí přijížděli projevit svoji solidaritu s českými filozofy, pořádalými semináře ve svých bytech. Strávil tehdy ve vězeňské cele dva dny a propuštěn byl teprve po intervencích francouzské vlády, která pohrozila přerušením diplomatických styků. Zajímá, který vzbuzuje každá jeho návštěva u nás, nevyplývá nicméně ze vzpomínky na tuto dobrodružnou epizodu: Jacques Derrida je prostě jedinou z nejpozoruhodnějších postav současné filosofie a jeho jméno je stejně známé těm, kdo sledují dnešní filosofické dění francouzské, jako těm, kdo jsou orientováni na svět anglosaský.

Literární noviny

a. Na základě Geffroyho výpovědi uveďte, jakým způsobem Asociace Jana Husa podporovala neoficiální vzdělávání v bytových seminářích.

b. Jak mohli Češi a Slováci tuto podporu využívat?

c. Proč komunistický režim tyto aktivity monitoroval a snažil se je potírat?

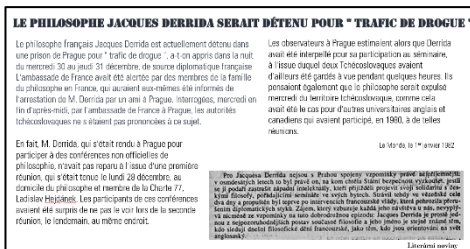
6. Který moment česko-francouzských vztahů plakát a Geffroyho svědectví reprezentuje? Vnímáte tento moment pozitivně nebo negativně?

PRACOVNÍ LIST K PLAKÁTU 5 (vyplněný)

1. Na základě plakátu určete, z jakých novin pocházejí oba články a kdy byly vydány.

Francouzsky psaný článek – *Le Monde*, z 1. ledna 1982

Česky psaný článek – *Literární noviny*, datum není uvedené, ale podle obsahu (kladné vykreslení Derridových aktivit v Československu, negativní popis akcí StB) byl článek publikován až po roce 1989.

2. Přeložte nadpis prvního článku a na základně informací v něm obsažených uveďte, proč je spojení „*trafic de drogue*“ uvedeno v uvozovkách.

Filozof Jacques Derrida zadržen za „převoz drog“. Spojení je v uvozovkách, jelikož z třetího odstavce vyplývá, že Derrida byl zadržen spíše kvůli své účasti na neoficiálním filozofickém semináři než že by byla pravda, že převážel drogy. To bylo pouze zástupným důvodem.

3. Z obou článků vyplývá, že během komunistického režimu jezdili do Československa západní intelektuálové, kteří se účastnili neoficiálních bytových seminářů. Pokuste se formulovat motivace, které tito intelektuálové mohli mít k tomu, aby podnikali tyto cesty.

Hypotézy žáků mohou být v tomto bodě různé, uvádíme pouze některé možné:

Chtěli rozšířit vědění mimo svůj obvyklý dosah, chtěli pomoci těm, kteří neměli ke svobodným informacím přístup, chtěli zjistit, jak vypadá život v sovětském bloku.

4. Organizace, která stála za vysláním francouzských vysokoškolských profesorů do Československa, přijala jméno *Asociace Jana Husa (Association Jan Hus)*. Zamyslete se nad tím, proč byla pojmenována právě takto.

Jan Hus – známá postava českých dějin. Byl to jednotlivec, který pravdou bojoval proti nešvarům (církve), a i tato organizace svobodným vzděláváním bojovala proti něčemu většímu, než byla ona sama (komunistickému režimu).

5. Jacques Derrida nebyl jediný, kdo se musel v Československu potýkat s potížemi. Následující dva odstavce jsou svědectvím filozofa Yvese Geffroyho, kterého Asociace Jana Husa vyslala, aby se účastnil bytového semináře manželů Jelínkových v Brně.

« Il semble que mon nom était déjà connu des autorités [...]. Tous les livres contenus dans ma valise ont été confisqués ; une fouille corporelle a entraîné la confiscation d'une cassette vidéo [...] et d'un bulletin [...] que j'avais gardé dans une poche intérieure. Les exemplaires de ma conférence ont été également confisqués. Aucune question ne m'a été posée sur la destination de l'argent que j'avais également conservé chez moi. »

« Nous avons reçu un coup de fil anonyme. La police manifeste de cette manière qu'elle est au courant des activités des uns et des autres, ce qui a toujours son efficacité ; l'intimidation consiste pour l'autorité, à montrer qu'on ne saurait oublier, qu'elle est présente là où on semble l'exclure, qu'elle est la force qui soupçonne et qui sait, indépendamment de savoir s'il y a quelque chose à soupçonner. [...] En quittant l'appartement [...], nous avons trouvé une voiture de police stationnée à côté de la nôtre : deux policiers firent semblant d'examiner leur véhicule. »

Yves Geffroy, octobre 1987

a. Na základě Geffroyho výpovědi uveďte, jakým způsobem Asociace Jana Husa podporovala neoficiální vzdělávání v bytových seminářích.

Knihami, videokazetami, časopisy, přednáškami na seminářích, finančními prostředky.

b. Jak mohli Češi a Slováci tuto podporu využívat?

Knihy – Některé nebyly v Československu dostupné a Češi nebyli informováni o nových vědeckých proudech a myšlenkách nebo neměli přístup k některé zahraniční beletrii ani ke knihám českých exilových autorů. Tyto knihy díky Francouzům mohli číst, překládat do češtiny, opisovat, nabízet dalším zájemcům a debatovat o nich. Podobné to bylo s časopisy a videokazetami.

Přednášky – Mohli se setkat s profesory, se kterými by se jinak nesetkali. Byli to lidé, kteří nebyli ovlivněni komunistickým režimem a přinášeli svobodné myšlení a vědění.

Peníze – Mohly být určeny na rozmnožování knih (samizdat) apod.

c. Proč komunistický režim tyto aktivity monitoroval a snažil se je potírat?

Režim vnímal bytové semináře jako ohrožení sebe sama, protože je neměl pod kontrolou. Oficiální vzdělávání bylo hodně cenzurované, což na těchto setkáních nemohl zajistit.

6. Který moment česko-francouzských vztahů plakát a Geffroyho svědectví reprezentuje? Vnímáte tento moment pozitivně nebo negativně?

Podporu českých intelektuálů těmi francouzskými během komunistického režimu.

V závěrečné diskusi by měl učitel apelovat na pozitivní vztah k tomuto období vztahů a vysvětlit, že svobodné vzdělávání je klíčové pro demokratickou společnost.

PRACOVNÍ LIST K PLAKÁTU 6

1. Na základě plakátu určete, z jakých novin pocházejí oba články a kdy byly vydány.

2. Návštěvě francouzského prezidenta

v Československu věnovaly české noviny celé dvě strany. Zformulujte, proč ji vnímaly jako tak významnou událost v porovnání s dnešní dobou, kdy návštěvy zahraničních státníků v ČR jsou jen jedny z mnoha zpráv.

3. Podle obsahu určete, které momenty Mitterrandovy návštěvy v Československu jsou prioritou pro český článek a které pro francouzský článek.

4. Na která témata se při jednáních soustředili českoslovenští politici (dle českých novin) a která témata deklaroval jako důležitá Mitterrand (dle francouzských novin)?

5. Na základě porovnání obou článků určete, v čem tkvěla cenzura komunistického deníku ohledně návštěvy francouzského prezidenta.

6. Který moment česko-francouzských vztahů plakát a Geffroyho svědectví reprezentuje? Vnímáte tento moment pozitivně nebo negativně?

PRACOVNÍ LIST K PLAKÁTU 6

(vyplněný)

1. Na základě plakátu určete, z jakých novin pocházejí oba články a kdy byly vydány.

česky psaný článek – Rudé právo, 9. 12. 1988

francouzsky psaný článek – Le Monde, 9. 12.

1988

2. Návštěvě francouzského prezidenta v Československu věnovaly české noviny celé dvě strany. Zformulujte, proč ji mohly vnímat jako tak významnou událost v porovnání s dnešní dobou, kdy návštěvy zahraničních státníků v ČR jsou jen jedny z mnoha zpráv.

Byl to první francouzský prezident, který navštívil Československo od jeho vzniku. Navíc v tomto období jezdilo do ČSSR jen málo zahraničních návštěvníků ze Západu a přijetí francouzského prezidenta byl velký diplomatický úspěch. Byl to hmatatelný důkaz uvolňování napětí mezi Východem a Západem a ČSSR tím chtěla dokázat, že této nové zahraničně-politické orientace se po boku SSSR také účastní.

3. Podle obsahu určete, které momenty Mitterrandovy návštěvy v Československu jsou prioritou pro český článek a které pro francouzský článek.

V Rudém právu: jednání s představiteli státu (prezidentem Gustávem Husákem, předsedou federální vlády Ladislavem Adamcem a předsedou ÚV KSČ Milošem Jakešem)

V deníku Le Monde: jednání s představiteli státu, ale také jeho návštěva Bratislavy, schůzka s kardinálem Tomáškem a jednání s československými disidenty.

4. Na která témata se při jednáních soustředili českoslovenští politici (dle českých novin) a která témata deklaroval jako důležitá Mitterrand (dle francouzských novin)?

Českoslovenští politici – postup ekonomické přestavby a prohlubování socialistické demokracie, zájem o hospodářskou a vědeckotechnickou spolupráci s Francií, nové ovzduší v mezinárodních vztazích, proces uvolňování napětí v Evropě a demilitarizace apod.

U této otázky je potřeba, aby učitel v závěrečné diskusi zdůraznil, že informace v článku mohou, ale nemusí odpovídat skutečnosti – účelem článku nebylo informovat o tématech

jednání mezi francouzským prezidentem a československými představiteli, ale sdělit, že „nová“ politika určená Sovětským svazem je úspěšným projektem, který schvalují nejvyšší představitelé západních mocností a díky němu navazují socialistické státy dobré vztahy se Západem.

François Mitterrand – Le Monde uvádí zejména část jeho projevu, ve kterém říká, že se v Československu bude vyjadřovat co možná nejotevřeněji a s respektem k československému státu i lidu. Otevřenost a svoboda se projevila v jeho setkání s kardinálem Tomáškem, kterého režim vnímal jako velkou hrozbu. Nejzajímavější je ovšem jeho setkání s představiteli disentu v čele s Václavem Havlem.

5. Na základě porovnání obou článků určete, v čem tkvěla cenzura komunistického deníku ohledně návštěvy francouzského prezidenta.

Podstatou cenzury bylo to, že režim záměrně neinformoval veřejnost o setkáních francouzského prezidenta vyjma těch uskutečněných s oficiálními představiteli režimu.

V závěrečné diskusi by měl učitel vyvrátit, že nedůvěryhodnost komunistických médií spočívala zejména v uvádění lživých informací. Komparace těchto dvou zdrojů může dokázat, že cenzura spočívala i v akcentování některých informací a zatajování informací jiných. Učitel může dát tyto informace do souvislosti s aktuálně řešeným tématem desinformací a vyzdvihnout důležitost ověřování zpráv v několika zdrojích.

6. Který moment česko-francouzských vztahů plakát reprezentuje? Vnímáte tento moment pozitivně nebo negativně?

Plakát reprezentuje oteplování oficiálních vztahů mezi Československem a obecně západními státy včetně Francie, a to na základě lepší se mezinárodní situace a uvolňování napětí mezi USA a SSSR za vlády Gorbačova.

Uvolňování mezinárodního napětí by mělo být vnímáno pozitivně a k tomu by měla směřovat i závěrečná diskuse. Učitel by měl během poslední fáze diskuse shrnout vývoj česko-francouzských vztahů například pomocí časové osy s šesti nejdůležitějšími body a zejména zdůraznit, že oficiální styky mezi jednotlivými státy či vládami nemusejí vždy odrážet reálné vztahy mezi oběma národy, a dát příklad hluboké normalizace, během níž se českoslovenští a francouzští intelektuálové setkávali, aby se navzájem obohacovali.

ZÁVĚR

Tato diplomová práce představila téma francouzské sekce podzemní univerzity v Brně, jejíž hlavní činnost tkvěla v pořádání neoficiálních seminářů v druhé polovině 80. let 20. století. V rámci teoretické části byl stručně představen vývoj politických událostí v Československu, přičemž podrobněji bylo vzhledem k časovému rámci závěrečné práce popsáno období tzv. normalizace. Jedním z témat této části byl i popis základního, středoškolského i vysokoškolského vzdělávání během tohoto období, přičemž zvláštní důraz byl kladen na vysoké školy a společenské vědy.

Dále byly v teoretické části představeny neoficiální semináře jako průvodní jev režimů, které se po druhé světové válce ustanovily ve střední a východní Evropě, a semináře pražských disidentů, díky jejichž existenci začaly být československé podzemní semináře podporovány zahraničními nadacemi Jana Husa (britskou The Jan Hus Educational Foundation a francouzskou Association Jan Hus). V této části byla přiblížena i specifická koncepce brněnské podzemní univerzity tak, jak ji určil její koordinátor Jiří Müller, byly představeny základní osobnosti, které se na jejím chodu podílely a také popsány některé cesty britských návštěvníků do Brna.

Empirická část představila výsledky výzkumu, který se zaměřoval na francouzskou část podzemní univerzity v Brně, která byla v rámci něj poprvé podrobně popsána a analyzována. V jednotlivých kapitolách byly popsány dílčí závěry, které lze shrnout do tří níže popsaných směrů.

Pro uskutečnění základního cíle projektu byly prostudovány archivní prameny v archivech ODKAZ v Brně a La Contemporaine v Nanterre ve Francii. Rovněž bylo uskutečněno několik rozhovorů s českými i francouzskými pamětníky. Z finální analýzy všech dat lze konstatovat, že význam existence francouzské sekce podzemní univerzity tkvěl zejména v udržování vztahů mezi československým a francouzským intelektuálním prostředím, kterým během normalizace hrozilo naprosté zpretrhání. Z výzkumu též vyplynulo, že po pádu komunistického režimu byly tyto vztahy klíčové, a to zejména pro katedry společenskovědního zaměření na Masarykově univerzitě i na jiných vysokých školách. Po čtyřiceti letech izolace oficiální vědy tak činnost Association Jan Hus

pomohla těmto katedrám a ústavům rychle a plynule navázat na spolupráci s předními francouzskými univerzitami.

Druhý směr výzkumu se orientoval na analýzu samizdatových publikací brněnské skupiny. Jeho cílem bylo objasnit rozsah a témata samizdatu, jakož i určit tendence, co se týče národnosti původních autorů takto vydaných děl. Z výzkumu v knihovně Libri Prohibiti vyplynul významný fakt, a to, že kromě samotných vazeb na francouzské intelektuály, kteří přijížděli přednášet do Brna, byla nesmírně důležitá zahraniční finanční a materiální podpora samizdatu. Podařilo se vytvořit seznam s 257 publikacemi, který se primárně soustředil na hlavní brněnské organizátory podzemní univerzity, Jiřího Müllera a Milana Jelínka. Díky tomuto seznamu bylo možné charakterizovat témata, kterým se brněnský disent ve sledovaném období zabýval a která byla v té době v Československu nedostupná. Analýza ukázala, že se jednalo zejména o filozofická témata (19 %), beletrii (18 %) a témata dalších společenských věd. Témata spjatá s filozofií byla tedy nejpočetnější skupinou, což potvrdilo úvodní hypotézu. Zhruba čtvrtinu (28 %) samizdatové produkce představovaly překlady děl zahraničních autorů, zbytek tvořili čeští autoři. Tato konstatace vyvrátila hypotézu, že vzhledem k orientaci skupiny na zahraničí budou i knihy zahraničních autorů hlavními vydávanými díly. Naopak se ukázalo, že sledované skupině šlo kromě kulturního transferu zejména o zachování té části českého kulturního dědictví, kterou se snažil režim vymazat.

Poslední částí výzkumu byla analýza pramenů v Archivu bezpečnostních složek v Kanicích. Tyto písemné materiály byly sepsány Sborem národní bezpečnosti a obsahují informace o činnosti Čechů i Francouzů spojených s podzemní univerzitou. Na základě studia jednotlivých složek všech osobností brněnské podzemní univerzity výsledná syntéza prokázala, že mocenské složky státu měly v určitých momentech velice přesné informace o pohybu a činnosti různých účastníků, nikdy však nevyhodnotily tyto zprávy tak, že činnost Čechů a Francouzů je tolik rozsáhlá a organizovaná, aby proti ní účinně zasáhly.

Didaktická část navazuje na předešlé části diplomové práce a v rámci námi vytvořeného projektu s názvem „Vývoj česko-francouzských vztahů ve 20. století“ rozpracovává vztahy těchto dvou zemí v širším měřítku tak, aby mohly být aplikovány do školní výuky. Tento projekt sestává z šesti plakátů, které reprezentují šest vybraných klíčových

momentů vztahů mezi těmito dvěma zeměmi. Každý plakát je opatřen didaktickým listem, který základní myšlenky plakátu rozvíjí a doplňuje je o úkoly a aktivity vhodné do výuky dějepisu i francouzského jazyka.

Samotný výzkum francouzské sekce podzemní univerzity v Brně byl velice zajímavý a lze na něj navázat v mnoha směrech. V první řadě je třeba říct, že činnost AJH i JHEF pokračovala i v dalších letech, které již nejsou v této práci popsány, proto by bylo vhodné zaměřit se na spolupráci zahraničních nadací s českou Vzdělávací nadací Jana Husa (VNJH) a podrobně popsat jejich součinnost při zajišťování kontaktů mezi českými a francouzskými univerzitami. Jednou z hlavních aktivit VNJH po pádu komunismu byla organizace Francouzské letní univerzity a její výzkum by též mohl přinést nové poznatky o česko-francouzských vztazích ve 21. století.

V kapitole 9.5 empirické části jsou uvedeny anonymizované „prameny“, které evidovaly mocenské složky státu a které mohly být zdrojem informací pro StB. Jejich deanonymizace by mohla přinést rovněž nové zajímavé poznatky.

V neposlední řadě dosud nebyla detailně popsána podpora přicházející do Československa z dalších států. Dostupná literatura uvádí, že strukturovaná pomoc proudila kromě Velké Británie a Francie i ze Švýcarska a Nizozemska (viz kapitola 4.2 teoretické části) a ze Spojených států amerických a Kanady (viz kapitola 3.3.2 teoretické části). Kromě této podpory se žádný podrobný výzkum nezabýval ani malou německou sekcí, spjatou v Brně s manželi Blažkovými, která čítala jednotky návštěv s přednáškami (viz kapitola 4.2 teoretické části).

Rádi bychom tuto práci zakončili osobními zkušenostmi, názory a postřehy, které nám výzkum přinesl. Nejprve musíme říct, že je velice dojemné procházet francouzské archivní materiály a narážet na česká jména, pasáže českých knih nebo dokonce na celé novinové články v češtině. Teprve na těchto materiálech lze poznat, jakou pozornost a péči věnovali členové AJH své československé „misi“. Díky zpracování tohoto tématu jsme se mohli seznámit s neobyčejně zajímavými osobnostmi, s „tichými hrdiny“, kteří v daný moment nenaslouchali zákonům a vládnoucí moci, ale vlastním morálním hodnotám. A v tento moment je lhostejné, zda je řeč o Češích, Britech či Francouzích, protože všichni svým počínáním podstupovali větší či menší rizika.

Za nejzajímavější a nejpřínosnější výsledek považujeme fakt, že okolo tří čtvrtin samizdatových publikací v uveřejněném seznamu pochází z pera českého autora, což, zdá se, může na první pohled odporovat prvotnímu vhledu do problematiky. Pokud to byli zejména Britové a Francouzi, kteří jezdili přednášet pro Čechy, primárně by bylo logické očekávat jejich vliv i v samizdatové produkci. Ovšem je potřeba též poodkrýt duševní stav intelektuálů té doby. Bylo důležité udržet si přehled o dění ve světě, nicméně významnější bylo neztratit vědomí vlastní kultury, vlastní historie a vlastní existence národa. Pokud by národ jako celek toto vědomí ztratil, totalitní režim by ovládal již nejen jeho přítomnost, ale skrze minulost i budoucnost.

RÉSUMÉ FRANÇAIS

Le mémoire de master traite le sujet de la section française de l'université « clandestine » qui existait à Brno de 1985 à 1989. Avant la chute du régime communiste, l'Association Jan Hus (AJH), une association française à but non lucratif, envoyait à Brno des académiciens français pour qu'ils donnent des conférences dans « les séminaires d'appartement ». De cette manière elle supportait aussi les activités de samizdat¹²² des dissidents tchèques. Ce résumé mentionne les informations les plus importantes et les résultats de la recherche effectuée sur la section française de l'université clandestine de Brno.

Les débuts à Prague et la création des associations étrangères

Le régime totalitaire de la normalisation¹²³ a obligé beaucoup d'académiciens à quitter leur emploi. C'étaient surtout ces académiciens qui ont commencé ensuite à organiser les séminaires à Prague, appelés plus tard « les universités clandestines ». En 1978, Julius Tomin, ancien enseignant de philosophie à l'Université Charles, a envoyé plusieurs lettres destinées aux universités des pays démocratiques dans lesquelles il demandait une coopération intellectuelle. C'était l'université d'Oxford qui a répondu à cet appel. Et ainsi la coopération entre le séminaire d'appartement de Tomin et les académiciens anglais a commencé. Ceux-ci ont ensuite fondé en 1980 The Jan Hus Educational Foundation (JHEF), la première organisation étrangère qui a commencé à soutenir la dissidence intellectuelle tchécoslovaque. Un an plus tard, l'organisation française, l'Association Jan Hus, a été créée grâce à la liaison étroite entre les académiciens anglais et français, et c'était la philosophe française Catherine Audard qui a démarré l'engagement français.

Le but principal des organisations française et anglaise était d'envoyer les enseignants universitaires des domaines de sciences humaines à Prague où ces académiciens donnaient les « conférences d'appartement ». Grâce à ces conférences clandestines, les auditeurs, souvent les étudiants universitaires, pouvaient comparer les connaissances « libres » et celles présentées par les universités tchèques, fidèles au régime. Comme

---

¹²² Un système clandestin de circulation de textes dissidents dans les pays du bloc de l'Est, manuscrits ou dactylographiés.

¹²³ Le nom utilisé pour la période du communisme après le « printemps de Prague » en 1968 jusqu'à sa chute en 1989.

Julius Tomin est parti en exil quelques mois après le début de ces activités, l'ancien enseignant de la philosophie Ladislav Hejdánek est devenu le coordinateur principal des activités des JHEF et AJH à Prague. En plus des conférences les deux associations soutenaient la dissidence tchèque en lui apportant des livres, du matériel et du financement nécessaires pour la publication du samizdat, c'est-à-dire la publication des textes des auteurs étrangers ainsi que des auteurs tchèques qui n'étaient pas accessibles en Tchécoslovaquie de l'époque. Il s'agissait par exemple des machines à écrire, des coupeuses, des imprimantes, des disquettes, des colles etc.

L'université clandestine à Brno, sa conception originale des mesures de sécurité et l'Association Jan Hus

À l'époque, la situation à Brno différait de celle à Prague. Il y avait un grand nombre de groupes de dissidents dans la capitale tandis qu'à Brno la dissidence était moins nombreuse. Un de ses représentants était Jiří Müller, un des chefs des étudiants des événements du printemps 1968 et « chartiste »¹²⁴. Grâce à Zdeněk Vašíček, historien et philosophe de Brno, Roger Scruton, philosophe et personnalité importante à la JHEF, a rencontré Jiří Müller. La rencontre de Müller avec Scruton en 1984 a été le point de départ des activités de la JHEF à Brno. La coopération des deux organisations s'est confirmée l'année suivante lorsque l'AJH, elle aussi, a commencé à coopérer avec Brno.

Avant le début des activités à Brno c'était Jiří Müller qui a inventé une stratégie de sécurité originale, différente du cadre dans lequel les séminaires pragois se déroulaient. À la capitale, surveillée étroitement, la police secrète (StB) n'hésitait pas à empêcher la réalisation des séminaires et les interrompait souvent. De ce fait, les participants ne pouvaient pas pleinement profiter du potentiel formatif de ces rencontres. Pour assurer un déroulement ininterrompu à Brno, une règle de base a été instaurée par Jiří Müller : les dissidents connus pour leurs opinions et comportements anti-communistes et sans doute surveillés par la StB, ne devaient pas participer aux séminaires pour ne pas mettre en danger leur existence. C'était la raison pour laquelle Müller, lui-même, n'a jamais participé aux séminaires.

---

¹²⁴ Le signataire de la « Charte 77 », texte publié en 1977 qui critiquait le pouvoir politique de ne pas respecter les droits de l'Homme et les droits civils que la Tchécoslovaquie s'était engagée à respecter lors de la signature de l'Acte final de la Conférence sur la sécurité et la coopération en Europe à Helsinki en 1975.

Jiří Müller était le coordinateur principal mais ce n'était pas lui qui organisait le déroulement des séminaires. Le couple qui organisait la partie française était Milan et Jana Jelínek. Milan Jelínek était linguiste et ancien doyen de la Faculté des Lettres à Brno qui a été expulsé du parti communiste (KSČ) en 1969 en raison de son désaccord avec le régime de normalisation. Jana Jelínková, russisante, travaillait à la même faculté. Le couple qui organisait la partie anglophone était Petr et Eva Oslzlý. Petr Oslzlý était dramaturge du théâtre alternatif « Divadlo na provázku » qui n'était pas interdit mais pas trop bien vu par le régime officiel. Sa femme Eva travaillait comme enseignante. Aucun d'entre eux n'a signé la « Charte 77 » et ils n'étaient pas considérés par la police secrète comme les ennemis déclarés du régime. Ce fait assurait une certaine liberté à Oslzlý et à son théâtre ainsi qu'à Milan et Jana Jelínek qui réalisaient ainsi les réunions non officielles avec différentes personnalités culturelles tchèques dans le cadre de l'université clandestine.

Outre la sélection minutieuse des organisateurs, la conception stricte de sécurité stipulait également que les deux sections étaient composées de personnes « sûres », c'est-à-dire des membres de famille ou de bons amis. Cependant, les Anglais et les Français qui arrivaient à Brno devaient également suivre certaines règles afin de ne pas mettre en danger eux-mêmes ou les organisateurs. Il n'était pas souhaitable de passer par Prague, où ils rencontreraient les dissidents surveillés, car cela pourrait signifier une menace de la sécurité pour le groupe de Brno. Le passage de la frontière étant la partie la plus dangereuse du voyage, les règles fixaient que si les étrangers se rendaient à Brno, ils prenaient la route passant par Vienne et par la douane de Mikulov. Cette douane a été choisie parce que les passages vers la Tchécoslovaquie étaient ici les plus fluides et parce que les douaniers n'étaient pas trop zélés en ce qui concernait les fouilles des bagages etc. Le transport en autocar de Vienne à Brno a été choisi parce que, à cette époque, les douaniers se concentraient davantage sur les trains. Mais même les voyages en autocar étaient réglementés : les visiteurs étaient obligés de se comporter de manière discrète et de ne pas mettre de livres et d'autres objets « suspects » dans le compartiment à bagages, mais plutôt de conserver les objets les plus sensibles avec eux dans la cabine de l'autocar.

Les étrangers arrivant en Tchécoslovaquie ne devaient posséder aucune information écrite concernant les personnes qu'ils allaient rencontrer : il fallait apprendre les noms et les adresses par cœur. Les visiteurs arrivaient pour la plupart des cas vendredi en tant que

« touristes ». Les cours avaient ensuite lieu samedi et parfois aussi dimanche, les étrangers repartaient lundi, soit vers l’Autriche, soit vers Prague. Mais l’élément de sécurité le plus important était probablement l’histoire fictive, similaire dans les deux sections. Concernant Petr Oslzlý, lui, il a vécu en Grande Bretagne en 1968 tandis que Milan Jelínek a passé deux ans, 1965 et 1966, à Paris où il a travaillé comme professeur de langue tchèque à la Sorbonne. Grâce à ces faits, les organisateurs des séminaires ont inventé des histoires expliquant de manière crédible la présence des étrangers chez eux. Il s’agissait tout simplement d’« amis » de l’époque où les protagonistes vivaient à l’étranger, qui, par exemple, visitaient Vienne pour des raisons professionnels et ne voyaient aucun inconvénient pour ne pas aller voir leurs « amis » à Brno. Oslzlý et Jelínek ont répété cette histoire au début de tous les séminaires afin qu’en cas de problème, toutes les personnes présentes, y compris les visiteurs étrangers, puissent déposer de manière identique.

La recherche sur la section française de l’université clandestine à Brno

En ce qui concerne l’université clandestine de Brno, aucun ouvrage complet n’a encore été publié en République tchèque. Les recherches réalisées dans le cadre de ce mémoire de master ont été menées dans trois directions. Notre premier objectif était de décrire et d’analyser de manière détaillée tous les voyages de la France à Brno. Pour y parvenir, les sources d’archives de Oddělení dějin kultury antitotalitního zaměření (ODKAZ) à Brno et La Contemporaine à l’Université Paris-Nanterre ont été examinées. Nous avons également mené plusieurs entrevues avec des témoins tchèques et français en ce qui concerne la recherche sur la thématique. Les souvenirs des témoins français sont particulièrement précieux car leurs témoignages ont été enregistrés pour la première fois.

Étant donné que Jiří Müller et le groupe autour des Jelínek s’occupaient également de la production de samizdat, la deuxième ligne de la recherche s’est concentrée sur cette activité. À partir de l’analyse du samizdat enregistré par la bibliothèque pragoise Libri Prohibiti¹²⁵, il a été possible de créer une liste des publications liées aux principaux protagonistes de l’université clandestine de Brno. L’analyse de cette liste a permis d’atteindre un autre objectif de cette recherche : définir les thèmes de samizdat abordés par le groupe de Brno dans les années 1980.

---

¹²⁵ C’est la bibliothèque dont le but est de rassembler la littérature tchèque d’exil et de samizdat.

La dernière partie de la recherche s'est orientée vers l'analyse des sources d'Archiv bezpečnostních složek (Archives des forces de sécurité, ABS) à Kanice. Le but de cette partie était d'établir quelles étaient les informations dont disposaient les services secrets tchécoslovaques sur l'existence et les activités de l'université clandestine française de Brno.

Les découvertes résultant de cette recherche sont discutées dans les parties suivantes.

Les voyages des académiciens français à Brno

On a constaté qu'à partir de novembre 1985, lorsque les activités de l'Association Jan Hus se sont étendues à Brno, jusqu'à la chute du régime communiste en novembre 1989, les Français ont effectué au moins 25 voyages, qui sont décrits dans des rapports pertinents. On ne peut cependant pas prétendre que le but de tous ces voyages était d'organiser une conférence. D'après les résultats de la recherche, on peut conclure que dix-sept d'entre eux étaient des visites des académiciens visant à prononcer une conférence dans le cadre du séminaire de l'appartement du couple Jelínek, les huit voyages restant étaient de nature « messenger », où les visiteurs étaient chargés d'apporter soit du matériel, soit des informations, ou ils accomplissaient une autre tâche sans donner des conférences.

La source d'information la plus importante sur les voyages des Français à Brno sont les rapports¹²⁶ de voyage que les Français rédigeaient après leur retour en France. Ces rapports étaient destinés à informer les prochains visiteurs sur des questions liées aux voyages, à l'hébergement à l'hôtel, etc. En plus de ces messages pratiques, les rapports contiennent également d'autres informations, où les visiteurs, pour la plupart des philosophes, ont très souvent donné une analyse détaillée de la situation en Tchécoslovaquie, dans d'autres rapports figurent les problèmes rencontrés pendant le voyage sont également décrits en détail.

Le rapport du premier voyage, réalisé en novembre 1985 par le philosophe Olivier Mongin et le sociologue Jean-Claude Eslin, dont la mission était principalement d'établir un cadre dans lequel pourraient fonctionner les activités de l'AJH à Brno, a présenté aux

---

¹²⁶ Les rapports existants sont déposés aux archives de la Contemporaine (Paris-Nanterre).

Français les premières informations sur les activités du groupe de Brno. Grâce à leur témoignage, on peut conclure que le groupe souhaitait obtenir des résultats des recherches dans le domaine des sciences humaines qui n'étaient pas disponibles en Tchécoslovaquie.

Mais cette orientation du groupe semble avoir changé au fil du temps, comme l'affirme le philosophe Pierre Kaufmann dans un rapport d'avril 1987.

J'avais [...] considéré que la demande de nos amis tchèques était destinée à pallier les conséquences culturelles d'un isolement politique. Dans cette perspective il ne s'agissait, en somme, que de leur apporter des éléments d'information sur des courants d'idées auxquels ils n'avaient pas accès. Je suis beaucoup plus sensible, aujourd'hui, à l'ambition que m'ont paru marquer mes interlocuteurs de développer leur propre recherche en fonction, non seulement des contraintes qui s'exercent actuellement sur eux, mais aussi, et surtout, de leur situation historique.

Cependant, certaines idées présentes dans les rapports constituent pour les Français aussi une sorte de défi de s'intéresser à ce qui se passe en Tchécoslovaquie, voire d'y aller eux-mêmes pendant un certain temps. Par exemple, le poète Bernard Fabre suggère dans un rapport de janvier 1988 que « les deux côtés du rideau de fer constituent une seule Europe » :

Nos amis ont besoin de notre présence régulière pour leur permettre de se réunir et d'échanger avec le dehors. « Un peu d'air frais » comme disait Orwell... Nous avons besoin d'eux pour prendre conscience de notre appartenance irréductible à l'Europe. Les gens d'Europe centrale nous manquent. C'est une évidence quand on vit avec eux. Les Russes aussi nous manquent, comme ils leur manquent. Ils n'ont pas renié la culture russe, pour laquelle ils ont une grande affection ; ce qu'ils n'acceptent pas et n'accepteront jamais, m'ont-ils dit, c'est l'impérialisme russe. Ils ne m'ont pas paru fascinés par le mode de vie de la « société du spectacle » [...]. Ils ne rêvent pas de l'Amérique.

En septembre 1988, où le régime n'était plus si vigilant qu'avant, Jean-Claude Eslin est allé encore plus loin, quand il a publié un appel, à la suite de son rapport, dans la revue *Panorama* dans un article intitulé « Secouer le fardeau de la peur » :

Allez à Prague, allez en Tchécoslovaquie. Le visa, on l'obtient en 24 heures et même sur l'heure. Prague n'est qu'à mille kilomètres de Paris. Allez-y passer quelques jours de vacances, comme le font en grand nombre les Allemands de l'Ouest. Non seulement parce que Prague est la plus belle ville d'Europe. Mais surtout parce que les Tchèques ne peuvent venir facilement en Occident.

L'obtention d'un visa leur demande des années et toutes sortes de garanties. C'est donc à nous d'aller les visiter, car les uns et les autres, nous avons besoin de respirer plus largement l'air européen, nous avons besoin de nous connaître à nouveau. [...] Les amis que je visite, qui souvent ont perdu leur emploi intellectuel lors de la normalisation de 1970 et qui travaillent durement manuellement, étudient le soir, font des cercles de philosophie, éditent des revues confidentielles, traduisent des ouvrages français. [...]. Et cet isolement est aussi le nôtre : car qu'est-ce que cela signifie d'être Européen si nous sommes à ce point ignorants d'une part si proche de l'Europe, sinon un fatal appauvrissement ?

Malgré les nombreuses règles de sécurité, il est arrivé à plusieurs reprises que certains Français arrivants ont été retenus à la douane. Outre la secrétaire générale de l'AJH, Nathalie Roussarie, qui a passé plusieurs heures à la douane en juin 1986, le philosophe Yves Geffroy a également vécu une expérience similaire en octobre 1987. Cependant, après la saisie du matériel « suspect », les deux Français ont été relâchés. Étant donné que leurs autocars étaient déjà partis, les douaniers ont demandé à des personnes qui traversaient la frontière en voiture privée d'emmener les Français à Brno. Alors les Français ne pouvaient pas se sentir « en sécurité » en Tchécoslovaquie, comme décrit en détail Yves Geffroy dans son rapport :

Une demi-heure après l'arrivée de M[üller], nous avons reçu un coup de fil anonyme. La police manifeste de cette manière qu'elle est au courant des activités des uns et des autres, ce qui a toujours son efficacité ; l'intimidation consiste pour l'autorité, à montrer qu'on ne saurait oublier, qu'elle est présente là où on semble l'exclure, qu'elle est la force qui soupçonne et qui sait, indépendamment de savoir s'il y a quelque chose à soupçonner. [...] En quittant l'appartement [...], J[elínek] et moi avons trouvé une voiture de police stationnée à côté de celle de J[elínek] : deux policiers firent semblant d'examiner leur véhicule.

La production de samizdat (Jiří Müller et Milan Jelínek)

Comme il était déjà mentionné, une partie importante de l'activité du groupe de Brno s'était concentrée sur la production de samizdat. Une partie a été publiée dans l'édition « Prameny », lancée par les Jelínek en 1985 et dont le comité de rédaction comprenait, outre Jelínek et Müller, le sociologue Milan Petrušek, le physicien Martin Černohorský, le traducteur Vladimír Jochmann et l'ingénieur de chimie Vladimír Turek. L'autre partie de la production a été publiée seulement par Müller et Jelínek.

L'analyse de la liste issue du registre des publications de Libri Prohibiti a montré que le thème fondamental pour le groupe de Brno dans les années 1980 était la philosophie. Près

d'un ouvrage sur cinq (19 %) sur le nombre total de 257 titres était axé sur la philosophie. Le marxisme-léninisme étant la seule doctrine philosophique reconnue par le régime, la philosophie souffrait du manque de la littérature contemporaine et variée. Il n'est donc pas étonnant que les éditeurs clandestins aient tenté de combler les lacunes. En outre, les conférences réalisées chez les Jelínek se concentraient en grande partie sur des sujets philosophiques, alors on constate clairement l'orientation générale du groupe sur la philosophie.

Le deuxième thème important, avec 18%, était celui des textes littéraires, notamment celles des auteurs d'origine tchèque censurés par le régime. Une grande partie de la production était des biographies et des autobiographies. Même dans ce cas, il s'agissait surtout des personnalités que le régime a destiné à l'oubli. En plus de ces sujets, la liste de samizdat comprend également des textes scientifiques liés à la religion, à l'histoire, aux sciences psychologiques, à la critique littéraire et à l'art. On peut encore mentionner la poésie et les feuilletons.

L'analyse de cette liste du point de vue de la nationalité des auteurs a montré que 72 % d'entre eux étaient d'origine tchèque. D'après ces résultats, on peut conclure que la tâche la plus importante du samizdat était de préserver la culture tchèque, dont une partie essentielle était censurée, et d'empêcher l'effort du régime communiste de faire oublier définitivement une grande partie de la production culturelle. L'effort visant à initier le public tchèque à la culture étrangère, également censurée, était, semble-t-il, secondaire dans cette activité de la dissidence, mais dans la liste finale il inclut les 28% restants, c'est-à-dire environ 70 titres.

Les auteurs tchèques publiés par samizdat et inclus dans la liste Libri Prohibiti sont par exemple Václav Havel, Ladislav Hejdlánek, Bohumil Hrabal, Eva Kantůrková, Milan Kundera, Jan Patočka, Petr Pithart, Jan Skácel, Milan Šimečka, Josef Škvorecký, Jan Trefulka, Milan Uhde, Ludvík Vaculík et d'autres.

La section française de l'université clandestine de Brno et les services secrets tchécoslovaques

La recherche des sources conservées dans les ABS a montré que les forces de sécurité tchécoslovaques disposaient de certaines informations sur l'existence de l'université

clandestine française de Brno. Jiří Müller et Milan Jelínek étaient surveillés par la StB en tant qu'objets des actions « Hroch » (Müller) et « Srnec » (Jelínek). Sur la base de l'étude des dossiers policiers, il a été établi que l'appareil d'État soupçonnait depuis 1985 l'existence d'une « chaîne idéologiquement diversifiée à l'étranger ». L'année suivante, cette « chaîne » a été précisée : la France. Les dossiers de 1987 mentionnent le nom de la « Fondation Jan Hus », Milan Jelínek étant alors identifié comme le « propriétaire de la salle de réunion ».

Il est évident que les autorités disposaient à certains moments d'informations très précises sur les déplacements et les activités des différents participants, la question reste donc de savoir pourquoi elles ne sont jamais intervenues contre les séminaires d'appartement. Une raison possible est le fait que les informations issues des actions des différentes unités de la StB n'étaient pas partagées avec d'autres unités de la StB. On peut prouver cette supposition par le fait que dans les documents de la StB, l'information est parfois présentée plusieurs fois. De ce fait, la police secrète a mal interprété certaines informations. Par exemple, en 1986, Jiří Müller a été qualifié de « candidat pour étudier à l'anti-université », car il « étudiait de façon intensive la langue anglaise ».

L'interprétation globale des résultats de la surveillance des acteurs était souvent incorrecte malgré le fait qu'une grande quantité d'informations sur les Français de Brno était disponible. Il est possible que la principale règle de sécurité, l'histoire de Jelínek concernant les « amis de Paris », ait été vraiment efficace, et son succès peut être confirmé par la caractéristique que la StB attachait dans ses documents à la plupart des personnes arrivant de France : « étranger venant en Tchécoslovaquie en privé ». Le dernier facteur possible est la situation internationale. Dans les années 1985–1989, à l'initiative de Mikhaïl Gorbatchev, l'URSS a connu une série de changements politiques qui ont abouti à un assouplissement des conditions dans les pays communistes. Moscou a cessé de diriger les autres pays communistes de façon autoritaire le plus stricte et le régime tchécoslovaque ne savait pas réagir à cette nouvelle situation. Pour les communistes tchécoslovaques, c'était une période d'incertitude qui était transmise en passivité des services secrets dans « la lutte contre l'ennemi intérieur ». Tous ces facteurs ont permis aux organisateurs des activités de l'AJH à Brno de travailler presque sans problèmes.

Conclusion

L'université clandestine de Brno était un concept de séminaires d'appartement avec une structure unique censée garantir le déroulement ininterrompu et libre de l'enseignement. L'importance de la partie française consiste principalement dans le maintien des relations entre les milieux intellectuels tchécoslovaque et français, menacés d'une rupture complète pendant la période de normalisation (1968–1989). Après la chute du régime communiste, ces relations se sont révélées cruciales pour des universités tchèques, notamment pour les départements de sciences humaines de l'Université Masaryk à Brno. Après quarante ans d'isolement de la science officielle, les activités de l'Association Jan Hus (AJH) ont aidé ces départements et instituts à poursuivre rapidement la coopération avec les principales universités françaises.

Le groupe de Brno s'est également concentré sur la création du samizdat, soutenu financièrement par l'AJH. Sur le plan thématique, il s'agissait principalement de sujets philosophiques et de textes littéraires d'auteurs tchèques « interdits ». Outre le transfert culturel assuré par les visites d'étrangers, le groupe examiné s'intéressait avant tout à la préservation de cette partie du patrimoine culturel tchèque que le régime tentait d'effacer.

Pour conclure, nous ajoutons que le groupe de Brno, représenté principalement par Jiří Müller et Milan Jelínek, n'a pas réussi à cacher ses activités à la police secrète, mais les informations qui y ont pénétré n'étaient pas suffisantes pour que la StB puisse les relier et découvrir la complexité du réseau de contacts de France et de la Grande-Bretagne. Ainsi, les associations étrangères pouvaient organiser des conférences, fournir la littérature qui manquait et établir des relations entre les intellectuels. Ceci était unique dans le domaine de l'éducation tchécoslovaque et s'est montré absolument primordial pour le renouvellement des relations standard après la chute du régime communiste et dans les années suivantes.

BIBLIOGRAFIE

Knižní a internetové zdroje

Bárta, M., Felcman, O., Belda, J., & Mencl, V. (1993). *Československo roku 1968*. 2. díl. Ústav mezinárodních vztahů.

Bauer, J. (2018). *Nesamozřejmě Československo : 1918-1992*. Brána.

Bečvář, J., Havránek, J., & Pousta, Z. (Eds.). (1998). *Dějiny Univerzity Karlovy (IV, 1918-1990)*. Univerzita Karlova.

Benčík, A. (2007). *V chapadlech kremelské chobotnice*. Mladá fronta.

Blažek, P. (2008). *Dějiny Polsko–československé solidarity : vztahy československé a polské opozice v letech 1976–1989*. [Disertační práce, Univerzita Karlova]. Digitální repozitář UK.

<https://dspace.cuni.cz/bitstream/handle/20.500.11956/16352/140008937.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

Blažek, P. & Pažout, J. (Eds.). (2013). *Dominový efekt: opoziční hnutí v zemích střední Evropy a pád komunistických režimů v roce 1989*. Ústav pro soudobé dějiny AV ČR.

Čapka, F., & Vaculík, J. (2014). *Nástin českých dějin 20. století*. Masarykova univerzita.

Další rozvoj československé výchovně vzdělávací soustavy. Projekt a důvodová zpráva. (1976). SPN.

Dayová, B. (1999). *Sametoví filozofové*. Doplněk.

Derouetová, N. (2019). *Entre structures officielles et clandestines: Les relations franco tchécoslovaques de 1977 à 1989*. [Diplomová práce, Université Paris I Panthéon-Sorbonne].

Derouetová, N. (2020). De l'engagement français en Tchécoslovaquie. L'exemple de l'Association Jan Hus dans les années 1980. *Bulletin De L'institut Pierre Renouvin*, 51(1), 71-80. <https://www.cairn.info/revue-bulletin-de-l-institut-pierre-renouvin-2020-1-page-71.htm>

Dendys, I. (2018). Odraz ideológie v učebniciach dejepisu (od Slovenského štátu po obdobie normalizácie). In B. Kudláčová, *Pedagogické myslenie a školstvo na Slovensku od obdobia normalizácie po pád komunizmu* (s. 138-151). Typi Universitatis Tyrnaviensis.

Encyklopedie Diderot, sv. 5. (1999). Diderot.
<https://www.digitalniknihovna.cz/mzk/view/uuid:3ec20e40-29e7-11e9-b81e-005056827e52?page=uuid:3f00f800-5a37-11e9-ace0-005056827e51>

Fojtů, M. (2019). Podzemní univerzita byla školou dialogu. *Universitas*.
<https://www.universitas.cz/tema/4272-podzemni-univerzita-byla-skolou-dialogu>

Graevenitzová, K. von. (2009). *"Podzemní univerzita" pražských bohemistů: ukázka paralelní kultury v "normalizovaném" Československu*. Ústav pro soudobé dějiny AV ČR.

Halík, T. (2018). *To že byl život? z podzemní církve do labyrintu svobody*. Nakladatelství Lidové noviny.

iRozhlas. (2014). *Bylo to místo dobrodružství i svobody, vzpomíná na bytové semináře filozof Sokol*. Dostupné 11. listopadu 2023, z <https://plus.rozhlas.cz/bylo-misto-dobrodruzstvi-i-svobody-vzpomina-na-bytove-seminare-filozof-sokol-6521508>

iRozhlas. (2019). *StB o nás věděla, vzpomíná Brit na podzemní univerzitu v Praze. Pitharta s Havlem kvůli ní zadrželi*. Dostupné 11. listopadu 2023, z https://www.irozhlas.cz/zpravy-domov/tajna-policie-o-nas-vedela-rade-ucastniku-nedovolila-na-bytove-seminare-prijit_1911141640_elev

- Jakubčín, P. (2018). Vyučovanie náboženstva v školách na Slovensku v období normalizácie. In B. Kudláčová, *Pedagogické myslenie a školstvo na Slovensku od obdobia normalizácie po pád komunizmu* (s. 129-137). Typi Universitatis Tyrnaviensis.
- Janoušek, P. (2012). *Přehledné dějiny české literatury 1945-1989*. Academia.
- Jireček, M. (2014). *Vývoj vyučovacího předmětu dějepis v letech 1918-2013*. Masarykova univerzita.
- Jordánová, T. (2020). *Výuka občanské výchovy v době komunistického režimu (v letech 1960-1989)*. [Bakalářská práce, Masarykova univerzita]. Archiv závěrečných prací MU. <https://is.muni.cz/th/swc6w/Bakalarska-prace.pdf>
- Kalinová, L. (2012). *Konec nadějí a nová očekávání : k dějinám české společnosti 1969-1993*. Academia.
- Kudláčová, B. (Ed.). (2018). *Pedagogické myslenie a školstvo na Slovensku od obdobia normalizácie po pád komunizmu*. Typi Universitatis Tyrnaviensis.
- Kyndrová, D. (2011). *Rituály normalizace*. KANT.
- Marès, Antoine (1950-...). (2023). Bnf Catalogue Général. Dostupné 18. prosince 2023, z <https://catalogue.bnf.fr/ark:/12148/cb119144960>
- Mayerová, F. (2009). *Češi a jejich komunismus*. Argo.
- Meclová, A. (2009). Bytové semináře pod dohledem Státní bezpečnosti: sledování skupiny filozofů v období normalizace. *Paměť a dějiny*, 2009/02, 87-100. <https://www.ustrcr.cz/data/pdf/pamet-dejiny/pad0902/087-100.pdf>
- Michel Broué. (2001-). https://fr.wikipedia.org/wiki/Michel_Brou%C3%A9
- Moree, D. (2013). *Učitelé na vlnách transformace: kultura školy před rokem 1989 a po něm*. Karolinum.

Mulsová, A. (2022). *Od Jan Hus Educational Foundation k Association Jan Hus*.
<https://www.youtube.com/watch?v=cYT9RGpdmG0>

Nepauer, F. (2018). Škola v rokoch normalizácie – priestor dvojtvárnosti v oblasti výchovy a vzdelávania. In B. Kudláčová, *Pedagogické myslenie a školstvo na Slovensku od obdobia normalizácie po pád komunizmu* (s. 122-128). Typi Universitatis Tyrnaviensis.

Nosková, J. (2006). Brněnský disent a jeho každodennost. In M. Vaněk, *Mocní? A bezmocní? Politické elity a disent v období tzv. normalizace* (s. 105-140). Prostor.

Oslzlý, P. (1993). *Podzemní univerzita*. Centrum pro studium demokracie a kultury.

Pacner, K. (1997). *Osudové okamžiky Československa*. Themis.

Paměť národa. (2016). *PhDr. Julius Tomin (* 1938)*. Dostupné 11. listopadu 2023, z
<https://www.pametnaroda.cz/cs/tomin-julius-20161117-0>

Petráň, J. (1998). Univerzita Karlova v letech 1969-1989. In J. Bečvář, J. Havránek & Z. Pousta, *Dějiny Univerzity Karlovy (IV, 1918-1990)* (s. 325-339). Univerzita Karlova.

Petráš, J., & Svoboda, L. (ed.). (2017). *Jaro '68 a nástup normalizace : Československo v letech 1968-1971*. ÚSTR.

Pichlová, P. (2019). Bytové semináře francouzských filozofů v Brně. *Acta Mus. Moraviae*, 2019(2), 217-245.

Poučová, M. (2020). *Podzemní univerzita v Brně – dějiny a význam*. Dostupné 11. listopadu 2023, z
https://is.muni.cz/auth/do/ped/kat/KFJ/muni_fr_1094_2019_id_52630_podzemni_univerzita_v_brne_-_dejiny_a_vyznam/podzemni-univerzita-v-Brne_11222.pdf

Příbáň, M. (2018). *Český literární samizdat 1949-1989*. Academia.

Pullmann, M. (2011). *Konec experimentu: přestavba a pád komunismu v Československu*. Scriptorium.

Rychlík, J. (2012). *Rozdělení Československa: 1989-1992*. Vyšehrad.

Rychlík, J. (2020). *Československo v období socialismu: 1945-1989*. Vyšehrad.

Skořepa, V. (2020). *Když vysokou školu nahradily byty: podzemní vzdělávání v socialistickém Československu a Polsku v 70. a 80. letech 20. století v komparativní perspektivě* [Diplomová práce, Univerzita Karlova]. Digitální repozitář UK.

<https://dspace.cuni.cz/bitstream/handle/20.500.11956/118934/120359927.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

Soukupová, J. (2010). *Nepoddajní aneb nešlo to jinak: Příběhy jihomoravských disidentů v 70. a 80. letech 20. století*. Host.

Suk, J., Kopeček, M., Andělová, K., Vilímeck, T., Hermann, T., Zahradníček, T. (2017). *Šest kapitol o disentu*. Ústav pro soudobé dějiny AV ČR.

Šimíček, P. (2013). *Slib výchovného pracovníka z roku 1971*. Moderní Dějiny.

Dostupné 31. října 2023, z <https://www.moderni-dejiny.cz/clanek/slib-vychovneho-pracovnika-z-roku-1971/>

Tomáš Ruller, 18.4.1989. <https://www.youtube.com/watch?v=4kfIAV-pcss>

Urbášek, P. (2008). *Vysokoškolský vzdělávací systém v letech tzv. normalizace*. Univerzita Palackého v Olomouci.

Ve službách české a slovenské vzdělanosti. (2022). Vzdělávací Nadace Jana Husa.

Dostupné 12. prosince 2023, z

https://www.vnjh.cz/fileadmin/Dokumenty/Doc/Ve_sluzbach_ceske_a_slovenske_vzdelanosti_2022.pdf

Vzdělávací nadace Jana Husa. Dostupné 12. prosince 2023, z <https://www.vnjh.cz/>

Xavier Galmiche. (2023). Revolver Revue. Dostupné 18. prosince 2023, z <https://revolverrevue.cz/xavier-galmiche>

Zounek, J., Šimáně, M., & Knotová, D. (2017). *Normální život v nenormální době: základní školy a jejich učitelé (nejen) v období normalizace*. Wolters Kluwer.

Archivní zdroje – La Contemporaine

Následuje přehled inventáře fondů „Association Jan Hus“ v archivu La Contemporaine v Nanterre, který může sloužit jako kompletní přehled materiálů, které jsou v tomto archivu o Asociaci Jana Husa k dispozici. Přestože všechny následující materiály byly zkoumány, v empirické části této práce je citována pouze jejich část, jelikož ostatní svým obsahem neodpovídaly tématu a časovému vymezení této práce. V textu práce je vždy uvedena zkratka citovaného inventárního fondu (např. ARCH 1) a za následným lomítkem konkrétní složka. Fondy i složky jsou očíslovány i pojmenovány podle archivu La Contemporaine.

ARCH 1. Historiques et statuts de l'association.

01 – Historiques. 02 – Statuts. 03 – CV.

ARCH 2. Fonctionnement (1). Années 1980-1992.

01 – Années 1980-1983. 02 – Année 1984. 03 – Année 1985. 04 – Compte rendu de l'assemblée générale du 1er février 1986. 05 – Année 1987. 06 – Année 1988. 07 – Année 1989. 08 – Année 1990. 09 – Année 1991. 10 – Année 1992.

ARCH 3. Fonctionnement (2). Années 1993-2010.

01 – Année 1993. 02 – Année 1994. 03 – Années 1994-1995. 04 – Année 1995. 05 – Année 1996. 06 – Années 1996-1997. 07 – Année 1997. 08 – Année 1998. 09 – Année 1999. 10 – Année 2000. 11 – Année 2001. 12 – Année 2002. 13 – Année 2003. 14 – Année 2004. 15 – Année 2005. 16 – Année 2006. 17 – Année 2008. 18 – Année 2010.

ARCH 4. Archives financières et comptables. 1992-2009.

01 - Demandes de financement Fondation de France (1992-1993). Dossiers de financement et convention (2005-2007). Rapport financier 2006. Rapport financier 2007. Rapport financier 2008. Rapport financier 2009.

ARCH 5. Correspondance (1).1982-1991.

01 – Années 1982-1983. 02 – Année 1984. 03 – Année 1985. 04 – Année 1986. 05 – Année 1987. 06 – Année 1988. 07 – Année 1989. 08 – Année 1990. 09 – Année 1991.

ARCH 6. Correspondance (2). 1992-1999.

01 – Année 1992. 02 – Année 1993. 03 – Année 1994. 04 – Année 1995. 05 – Année 1996. 06 – Année 1997. 07 – Année 1998. 08 – Année 1999

ARCH 7. Correspondance (3). 2000-2005. Correspondance avec l'association Jan Hus en Suisse. Courriers divers (1982-1987).

01 – Année 2000. 02 – Année 2001. 03 – Année 2002. 04 – Année 2003. 05 – Année 2004. 06 – Année 2005. 07 – Correspondance avec l'association Jan Hus en Suisse. 08 – Courriers divers et pièces diverses.

ARCH 8. Cahiers de préparation des voyages et répertoire d'adresses. 1982-1990

01 – 11 cahiers.

ARCH 9. Soutien aux intellectuels tchécoslovaques

01 – Ladislav Hejdanek. 1984-1991. 02 – Jiri Pecar (1984-1989). 03 – Alena Hrmadakova / groupe Rudolf Kucera (1984-1990), D. Krupa (1989). 04 – Radim Palous (1985-1987). 05 – Peter Rezek (1985-1989). 06 – Brno (Pr. Jellinek, Jiri Muller). 1986-1990. 07 – Ivan Havel (1986-1987), groupe Dubesky (1988—1989), Ivan Chvatik (1989), Durych (1989), Frantisek Bakes (1990). 08 – Jana Frankova (1986-1987), Milos Rejchrt (1986-1989), Neubauer (1989). 09 – Jazz section. 10 – Martin Palouš. 1988-1989. 11 - Livres donnés par les archives européennes de sociologie. 12 - Notes manuscrites diverses et correspondance

ARCH 10. Rapports de voyage (1). 1983-1989

01 – Année 1983. 02 – Année 1984. 03 – Année 1985. 04 – Année 1986. 05 – Année 1987. 06 – Année 1988. 07 – Année 1989.

ARCH 11. Rapports de voyage (2). 1990-2001

01 – Année 1990. 02 – Année 1991. 03 – Année 1992. 04 – Année 1993. 05 – Année 1994. 06 – Année 1995. 07 – Année 1996. 08 – Année 1997. 09 – Année 1998. 10 – Année 2001.

ARCH 12. Universités d'été (1). 1991-1992

01 – Prague (Bechyne) 1-3 juillet 1991. 02 Paris (Chantilly) 8-10 juillet 1992.

ARCH 13. Universités d'été (2). 1993-1996

01 – Slovaquie. Bratislava (Modra) 31 août-4 septembre 1993. 02 – République tchèque. Brno (Valtice). 12-17 juillet 1994. 03 – France. Paris. 10-13 juillet 1995. 04 – République tchèque. Prague (château de Liblice). 7-15 juillet 1996.

ARCH 14. Universités d'été (3). 1997-2001

01 – Slovaquie. Pila (Jahodna et Presov). 31 août-5 septembre 1997. 02 – République tchèque. Brno. 6-13 juillet 1998. 03 – France. Paris (Saint-Cloud, Ecole normale supérieure). Juillet 2000.

ARCH 15. Universités d'été (4). 2002-2008

01 – Slovaquie. Pribylina. 5-12 juillet 2001. 02 – France. Lyon. 1-6 juillet 2002. 03 – République tchèque. Prague (Hejnice). 4-10 juillet 2003. 04 – République slovaque. Topolcianky. 26-31 août 2004. 05 – La Rochelle. 2005. 06 – Olomouc, République tchèque. 2006. 07 – Brno, République tchèque. 2007. 08 – Colloque université de Clermont-Ferrand. 2008.

ARCH 16. Dossiers complémentaires : « Archives de Jean-Pierre Vernant ».

1990–1995.

01 - Années 1990 et 1991. 02 – Année 1992. 03 - Années 1993 et 1994. 04 – Année 1995.

ARCH 17. Dossiers complémentaires : « Archives d'Annie Goldmann »

01 – Années 1980-1987. 02 – Années 1987-1989. 03 – Année 1990. 04 – Année 1991. 05 – Année 1992. 06 – Pièces diverses.

ARCH 18. Jan Hus Educational Foundation (Oxford). Rapports, rapports de voyage, correspondance et pièces diverses. 1983-2000.

01 – Année 1985. 02 – Année 1986. 03 – Année 1987. 04 – Année 1988. 05 – Année 1989. 06 – Année 1990. 07 – Années 1992-1994

ARCH 19. Vzdělávací Nadace Jana Husa, Jan Hus Educational Foundation in the Czech and Slovak republics.

01 – Pièces diverses

ARCH 20. Documentation. Articles et coupures de presse. 1986-1994.

01 – Documents et articles de la presse.

Archivní zdroje – Oddělení dějin kultury antitotalitního zaměření (ODKAZ)

ITEM 6. Soubor materiálů AJH (Francie)¹²⁷

Fond Jan Hus Educational Foundation:

Derrida, J. [ústní sdělení, 27.2.1998]. (rozhovor Barbary Day s pamětníky pro účely vydání publikace Sametová filozofové).

Jelínek, M. & Jelínková, J. [ústní sdělení, 10.11.1997]. (rozhovor Barbary Day s pamětníky pro účely vydání publikace Sametová filozofové).

Müller, J. [ústní sdělení, 17.6.1997]. (rozhovor Barbary Day s pamětníky pro účely vydání publikace Sametová filozofové).

Vašíček, Z. [ústní sdělení, 6.7.1997]. (rozhovor Barbary Day s pamětníky pro účely vydání publikace Sametová filozofové).

Archivní zdroje – Archiv bezpečnostních složek

Správa sledování SNB – svazky (SL): SL-3569 MV, SL-6405 MV, SL-6406 MV

Správa kontrarozvědky pro boj proti vnitřnímu nepříteli, X. správa (AKR 36): inventární jednotky 777, 823, 825, 826, 986, 987

Hlavní správa kontrarozvědky, II. díl (A 34/1): inventární jednotky 631, 1417

---

¹²⁷ V textu diplomové práce citace tohoto zdroje zkrácena pouze na *ITEM 6*.

KS SNB Správa Státní bezpečnosti Brno (B 6/II): pořadová čísla 285, 287, 291, 295

Správa Státní bezpečnosti Brno z r. 1995 (nezpracovaný materiál – NM)

Zdroje seznamu publikací z Libri Prohibiti

Seznam samizdatových publikací z Libri Prohibiti byl vytvořen na základě následujících souborů:

„BRNOSAMI“

„JELISAMI“

„MULLERSA“

„PRAMSAMI“

Komunikace s pamětníky

Nathalie Roussariová – ústní rozhovor (13. 2. 2023), písemné odpovědi na otázky (27. 9. 2023)

Xavier Galmiche – ústní rozhovor (2. 5. 2023)

Jana Jelínková – ústní rozhovor (6. 6. 2023)

Antoine Marès – písemné odpovědi na otázky (25. 7. 2023)

Jean-Claude Eslin – ústní rozhovor (6. 9. 2023)

Valérie Lowitová – písemné odpovědi na otázky (16. 11. 2023)

Zdroje použité pro didaktickou část

« *Brutalité, Bestialité, Égalité* ». (2023). Wikipédia. L'Encyclopédie libre. Dostupné 15. března 2024, z

https://fr.wikipedia.org/wiki/Honte_noire#/media/Fichier:Carte_postale_raciste_antifran%C3%A7aise_et_anti-tch%C3%A8que_allemande_1923.jpg

Kundera, M. (1987). *Le livre du rire et de l'oubli*. Gallimard

Le philosophe Jacques Derrida serait détenu pour " trafic de drogue ". (1982). Le Monde. Dostupné 15. března 2024, z

https://www.lemonde.fr/archives/article/1982/01/01/le-philosophe-jacques-derrida-serait-detenu-pour-trafic-de-drogue_2898392_1819218.html

La visite du chef de l'Etat en Tchécoslovaquie M. Mitterrand va rencontrer plusieurs responsables de la dissidence. (1988). Le Monde. Dostupné 15. března 2024, z https://www.lemonde.fr/archives/article/1988/12/09/la-visite-du-chef-de-l-etat-en-tchecoslovaquie-m-mitterrand-va-rencontrer-plusieurs-responsables-de-la-dissidence_4116861_1819218.html

Literární noviny (3/1992, č. 14, s.13). Digitální archiv časopisů. Ústav pro českou literaturu AV ČR. Dostupné 15. března 2024, z <https://archiv.ucl.cas.cz/?path=LitNIII/3.1992/14/13.png>

Mnichovská zrada. (2012). Slavné Dny. Dostupné 15. března 2024, z https://d11-a.sdn.cz/d_11/d_14112426/data/60/QrfPwu.pdf

Rudé právo (9.12.1988, s. 1). Digitální archiv časopisů. Ústav pro českou literaturu AV ČR. Dostupné 15. března 2024, z <https://archiv.ucl.cas.cz/index.php?path=RudePravo/1988/12/9/1.png>

Rudé právo (9.12.1988, s. 2). Digitální archiv časopisů. Ústav pro českou literaturu AV ČR. Dostupné 15. března 2024, z <https://archiv.ucl.cas.cz/index.php?path=RudePravo/1988/12/9/2.png>

Štěpánek, K. (2014). *Vizuální média v dějepisné výuce – poštovní známka III.* Educoland. Pedagogická Fakulta Masarykovy Univerzity. Dostupné 15. března 2024, z <https://educoland.muni.cz/historie/nove-metody/>

PŘEHLED POUŽITÝCH ZKRATEK

- ABS – Archiv bezpečnostních složek
AJH – Association Jan Hus
BBC – British Broadcasting Corporation
ČR – Česká republika
ČSAV – Československá akademie věd
ČSR – Československá republika; Česká socialistická republika
ČSFR – Česká a Slovenská Federativní Republika
ČSM – Československý svaz mládeže
ČSSR – Československá socialistická republika
ČSSD – Československá sociální demokracie; Česká strana sociálně demokratická
ČVUT – České vysoké učení technické
EU – Evropská unie
FF UJEP – Filozofická fakulta Univerzity Jana Evangelisty Purkyně
FF UK – Filozofická fakulta Univerzity Karlovy
HOS – Hnutí za občanskou svobodu
HZDS – Hnutí za demokratické Slovensko
JHEF – Jan Hus Educational Foundation
K-231 – Klub bývalých politických vězňů
KAN – Klub angažovaných nestraníků
Kč – Koruna česká
KDS – Křesťansko-demokratická strana
KSČ – Komunistická strana Československa
KSSS – Komunistická strana Sovětského svazu
MLR – Maďarská lidová republika
MSDS – Maďarská socialistická dělnická strana
MZM – Moravské zemské muzeum
NATO – Severoatlantická aliance
NDR – Německá demokratická republika
NED – National Endowment for Democracy
ODA – Občanská demokratická aliance
ODKAZ – Oddělení dějin kultury antitotalitního zaměření
ODS – Občanská demokratická strana

OECD – Organizace pro hospodářskou spolupráci a rozvoj
OF – Občanské fórum
OH – Občanské hnutí
OSN – Organizace spojených národů
PLR – Polská lidová republika
PSDS – Polská sjednocená dělnická strana
ROH – Revoluční odborové hnutí
SNB – Sbor národní bezpečnosti
SR – Slovenská republika
SRN – Spolková republika Německo
SSM – Svaz socialistické mládeže
SSR – Slovenská socialistická republika
SSSR – Svaz sovětských socialistických republik
SŠ – Střední škola
StB – Státní bezpečnost
SUC – Státní úřad pro věci církevní
SVS – Svaz vysokoškolského studentstva Čech a Moravy
UJEP – Univerzita Jana Evangelisty Purkyně
UK – Univerzita Karlova
UNESCO – Organizace OSN pro vzdělání, vědu a kulturu
USA – Spojené státy americké
ÚOÚD – Úřad pro ochranu ústavnosti a demokracie
ÚV KSČ – Ústřední výbor Komunistické strany Československa
ÚV KSSS – Ústřední výbor Komunistické strany Sovětského svazu
VNJH – Vzdělávací nadace Jana Husa
VONS – Výbor na obranu nespravedlivě stíhaných
VPN – Veřejnost proti násilí
VŘSR – Velká říjnová socialistická revoluce
VŠ – Vysoká škola
ZDŠ – Základní devítiletá škola
ZŠ – Základní škola

SEZNAM PŘÍLOH

Uvedené přílohy jsou součástí dokumentu *Přílohy*, který je spolu s diplomovou prací uložen v archivu závěrečných prací Informačního systému Masarykovy univerzity (IS MU). *Příloha 1* (nahrávky rozhovorů s pamětníky) je k dispozici rovněž v IS MU, případně v podobě nahrávky na CD-ROM, přiloženém k diplomové práci.

Příloha 1: Nahrávky rozhovorů s pamětníky

Příloha 2: Přepisy rozhovorů a písemné komunikace ve francouzštině do českého jazyka

Příloha 3: Souhlas s účastí ve výzkumu a zpracováním osobních údajů

Příloha 4: Seznam francouzských návštěvníků Brna za Association Jan Hus (1985–1990)

Příloha 5: Fotokopie raportů francouzských návštěvníků Brna (1985–1990)

Příloha 6: Přehled materiální a finanční podpory brněnské skupiny (1985–1990)

Příloha 7: Seznam samizdatové produkce pořízený v knihovně Libri Prohibiti